

Nadežda Satarić
Mirjana Rašević
Sanja Miloradović

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

**Studija o siromašnim
starijim licima
u Srbiji**

HELP THE AGED WE WILL

Nadežda Satarić
Mirjana Rašević
Sanja Miloradović

**Studija o siromašnim
starijim licima
u Srbiji**

mr **Nadežda Satarić**
dr **Mirjana Rašević**
Sanja Miloradović

ONI NE MOGU DA ČEKAJU
Studija o siromašnim starijim licima u Srbiji

Kosultanti:

Asghar Zaidi, Social Policy Division/ELS OECD
Phil Rossall, Help the Aged

Recezeni:

Prof.dr **Drenka Vuković**
dr **Lidija Kozaračanin**

Izdavač:

Udruženje građana „**Snaga prijateljstva**“ – **Amity**, Beograd

Tehnički urednik:

Dragana Srećković

Lektor:

Mira Satarić

Štampa:

INPRESS

Grafički dizajn i priprema:

Zoran Đorđević

Tiraž: **500**

ISBN 978-86-909805-4-3

Beograd
april 2009. godine

ZAHVALNICA

Ova Publikacija rezultat je zajedničkog rada NVO Amity i Mreže HumanaS, koju čini 15 nevladinih organizacija koje se bave pitanjima starijih ljudi u Srbiji. Saradnja na pripremi Publikacije realizovana je kroz Amity Projekat „Jačanje uloge civilnog društva u kreiranju politika i praksi u vezi sa smanjenjem siromaštva“, podržanog od strane UNDP-a, i kroz Projekat organizacije Help The Aged iz Velike Britanije „Mreža u Jugoistočnoj Evropi“ u čijem sprovođenju učestvuje i Mreža HumanaS.

Zahvalnost dugujemo Danijeli Đurović i drugim saradnicima iz UNDP-a, što su prepoznali vrednost Amity Projekta i podržali njegovu realizaciju. Nevladina organizacija Help The Aged iz Velike Britanije već duži period saraduje sa Mrežom HumanaS, čija je i Amity članica, i podržava Mrežu u aktivnostima zagovaranja za uvođenje socijalnih penzija u Srbiji. Posebnu zahvalnost dugujemo saradnicima iz HTA, Vahidi Huzejrović i Dejvidu Klaraku, na veoma korisnim kometarima prilikom definisanja Upitnika za anketno istraživanje kao i Filu Rosalu na doprinosu u formulaciji preporuka. Zahvaljujemo se i Asgaru Zaidiju, višem ekonomskom savetniku u OECD, u obogaćivanju dela sadržaja Publikacije koji se odnosi na „Iskustva iz zemalja u okruženju“.

Sigurno je da ne bismo imali obilje autentičnih iskaza siromašnih starijih ljudi iz svih regiona Srbije o njihovom životu, problemima koji ih muče i neveseloj svakodnevnici, opisanih u delu Publikacije „Siromašni stariji ljudi o sebi“, bez nesebične pomoći Veroljuba Milovanovića iz Crvenog krsta Trstenik, Snežane Milošević iz SO Osečina, Anđelke Pavlović iz CSR Osečina, Zorice Savić iz Koceljeve koji su pomogli u organizovanju fokus grupa u svojim opštinama. U direktnoj realizaciji fokus grupa učestvovala su i Mira Ursić iz NVO „Viktorija“, NVO „Lastavica“, Snežana Šarić iz HHU „Hleb života“, Edita Đorđević iz CK Prokuplje, Katarina Crnjanski iz Caritasa Srbije i Crne Gore, dr Olga Pavasović iz DFSPC „Čovekoljublje“ i Amity saradnice Mila Mi-

livojević i Gordana Matović iz Bora, kao i Gordana Petković iz Ljiga i Mirjana Srećković iz Beograda koje su vodile intervjuje za izradu studija slučajeva. Sve one su nesebičnim zalaganjem i strpljenjem pri razgovorima sa starijima uspele da prikupe veoma ubedljive iskaze o njihovom dubokom siromaštvu i skoro potpunoj socijalnoj isključenosti, i time doprinele da Publikacija ima „dušu“, na čemu smo im veoma zahvalni.

Značajan doprinos u pripremi Publikacije dali su i: Crveni krst Srbije, HHU „Hleb života“, „Caritas Srbije i Crne Gore“, NVO „Viktorija“ i NVO „Lastavica“ time što su ustupile deo svoje bogate foto dokumentacije.

Ključne rezultate Istraživanja i radnu verziju predloga preporuka za Vladu Republike Srbije i nadležna ministarstva, predstavili smo na tri skupa, pre sastavljanja konačne verzije teksta preporuka i sadržaja Publikacije koja je pred vama:

- Na Konsultativnom sastanku sa organizacijama civilnog društva, članicama Mreže HumanaS (16 učesnika), dana 03.02.2009. godine

- Na Konsultativnom sastanku sa predstavnicima nadležnih ministarstava, institucija/organizacija i odabrane stručne javnosti (24 učesnika), dana 10.02.2009. godine

- Na Konferenciji organizacija civilnog društva, članica klastera za stare (53 učesnika), dana 09.03.2009. godine.

Na sva tri skupa dobili smo podršku za posao koji radimo, potvrdu da su preporuke dobro koncipirane i uveravanja da ćemo imati svu potrebnu pomoć u procesu zagovaranja za predložene mere. Zahvaljujemo se svim učesnicima ovih skupova što su bili kritični i dobronamerni sa veoma korisnim komentarima i sugestijama.

Takođe, želeli bismo da se zahvalimo i Dragiši Bjeloglavu i njegovom timu iz Strategic Marketinga na korektnoj i uspešnoj saradnji prilikom pripreme i sprovođenja kvantitativnog dela Istraživanja.

U Beogradu,
mart 2009.godine

Autori:
Nadežda Satarić
Mirjana Rašević i
Sanja Miloradović

SAŽETAK

Studija *Oni ne mogu da čekaju* stavlja u fokus grupu starijih ljudi koji su predugo bili ignorisani. Oni su primorani da žive u siromaštvu i ne mogu se, zaista, osloniti na državu, svoju porodicu ili sopstvene prihode da bi preživeli. Ovaj izveštaj je poziv na akciju da se ti ljudi prepoznaju i izvedu iz svakodnevnog siromaštva koje uništava njihove živote.

Studija je realizovana sa osnovnim ciljem da se sagledaju potrebe siromašnih starih u Srbiji za dodatnim merama materijalne podrške od strane države kako bi se omogućilo efikasnije smanjivanje siromaštva i socijalne isključenosti starih lica koja žive ispod minimuma egzistencijalne i socijalne sigurnosti. Takođe su razmotrene mere vezane za obezbeđivanje socijalne sigurnosti starih u zemljama iz okruženja i drugim zemljama Evropske unije.

U tom smislu urađeno je reprezentativno istraživanje, intervjuisana je 1.021 osoba stara 65 i više godina bez ličnih primanja ili sa mesečnim ličnim primanjem manjim od 6.500 dinara, obavljani su razgovori u fokus grupama i putem dubinskih intervjua sa 110 siromašnih starih lica i napravljena je analiza iskustava iz drugih zemalja u vezi sa obezbeđivanjem minimuma materijalne sigurnosti za stare.

Istraživanje je potvrdilo i istovremeno nadogradilo neke od nalaza anketa koje su se bavile pitanjem siromaštva i/ili starim ljudima, uključujući i one koje su sprovedene kod nas. Istovremeno je novim saznanjima proširilo fond znanja o siromašnim starim ljudima u Srbiji. Tako je i ova analiza pokazala da postoji jaka korelacija između siromaštva starih i njihovog obrazovnog statusa. Naime, svi ispitanici koji su ušli u uzorak su bez formalnog obrazovanja, sa nepotpunom osnovnom školom ili, najviše, sa završenom osnovnom školom.

Poznato je da je ekonomski status pojedinca bitna mikro determinanta individualnog zdravstvenog stanja. Po pravilu

siromašni ljudi su slabijeg zdravlja. Objašnjenje treba tražiti u manjim mogućnostima siromašnih da koriste zdravstvenu zaštitu i primenjuju preventivne mere, ali i u njihovom lošijem psihičkom statusu. Rezultati ovoga istraživanja su ukazali da čak 90% siromašnih starih osoba u Srbiji pati od nekog hroničnog oboljenja kao i da u morbiditetnom modelu siromašnih od 65 i više godina dominiraju bolesti čiji je glavni izvor čovek i njegovo rizično ponašanje od detinjstva.

Ne samo da je udeo hronično obolelih među siromašnim starima visok, već je i viši od onoga koji je registrovan na nivou od 81% među opštom populacijom osoba starih 70 i više godina.¹ I dodatno, siromašni stari su u manjoj meri sposobni za svakodnevno funkcionisanje i konzistentno u većoj meri im je potrebna pomoć drugih, u odnosu na opštu populaciju od 70 i više godina. I to, bez izuzetka, za svaku od ispitivanih aktivnosti važnih za bitisanje u kući ili lokalnoj zajednici.

Siromašne stare osobe se pri rešavanju svakodnevnih problema, od podrške za funkcionisanje u domaćinstvu i van njega do finansijske pomoći, dominantno oslanjaju na porodicu. Siromašni stari, pak, koji žive sami ili oni sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda, odnosno Beograđani, u daleko manjoj meri od prosečnog ispitanika se mogu osloniti na porodicu i rođake. Naime, svaka šesta siromašna stara osoba (17%) koja živi sama, svaka peta (19%) sa socijalnim primanjima, i svaka deseta (11%) nastanjena u Beogradu, nema decu ili druge bliske srodnike.

Institucije imaju nedovoljnu ulogu u mreži podrške i pomoći siromašnim starim ljudima. Oni kojima je potrebna pomoć za svakodnevno funkcionisanje se minimalno oslanjaju na sve institucije koje potencijalno mogu da im pruže podršku, kao što su zdravstvena ustanova, centar za socijalni rad, humanitarne organizacije. Takođe, finansijska pomoć od institucija na državnom ili lokalnom nivou ili nevladinih organizacija, i objektivno merena i subjektivno procenjena u odnosu na potrebe, manja je od one koju siromašna stara osoba dobija iz neposrednog okruženja.

.....
1 Satarić, Nadežda i Mirjana Rašević *Vaninstitucionalna zaštita starijih ljudi u Srbiji – jaz između potreba i mogućnosti*, Amity, Beograd, 2007.

Materijalno obezbeđenje porodice prima samo 6% anketiranih siromašnih starih, najčešće nosilaca ove vrste pomoći. Veliki broj odgovora na pitanja iz upitnika potvrdio je da su, regionalno posmatrano, najugroženiji siromašni stari u Istočnoj Srbiji. Na primer, čak svaki peti hronično oboleli siromašni stari sa ovoga područja ne uzima redovno terapiju. No, samo jedna anketirana siromašna stara osoba iz Istočne Srbije prima MOP.

Razlozi niske pokrivenosti siromašnih starih ljudi ovom najznačajnijom merom socijalne politike države su pre svega neinformisanost potencijalnih korisnika, zatim teškoće u vezi sa prikupljanjem dokumentacije kao i oštri prihodni i imovinski uslovi za sticanje prava na ovu vrstu socijalnog transfera.

Ne samo da je niska pokrivenost siromašnih starih ljudi materijalnim obezbeđenjem porodice, već je i visina ovakvog socijalnog primanja mala. Naime, nalazi ovog istraživanja su jasno pokazali da osobe sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda spadaju među najugroženije siromašne stare osobe. Njihova procena zdravstvenog stanja, sposobnost svakodnevnog funkcionisanja, emocionalni status, kvalitet života i karakteristike domaćinstva su signifikantno lošije u odnosu na siromašne stare sa sopstvenim prihodom, a želje su, čini se, najbolja ilustracija dubokog siromaštva. Dobijeni rezultati sa jedne strane ukazuju na dobar odabir, a sa druge strane otvaraju pitanje: zar MOP ne bi morao u većoj meri da smanji siromaštvo onih koji ga primaju?

Kao što je i očekivano, intervjuisani siromašni stari su potrebu za uvođenjem socijalnih penzija ocenili kao veoma veliku, i generalno posmatrano, i sa individualnog aspekta. U proseku, ispitanici se zalažu da iznos socijalne penzije bude 12.539 dinara. U kontekstu socijalnih penzija je bitno istaći da je gotovo svaki četvrti siromašni stari doprinos za penziono i invalidsko osiguranje uplaćivao manje od 15 godina i otuda nije ostvario neophodan uslov za ličnu penziju.

Razgovori sa siromašnim starim ljudima ukazuju na elemente njihove velike socijalne isključenosti (finansijsko siromaštvo, uskraćenost egzistencijalnih potreba, loše zdravlje, nedovoljna podrška šire društvene zajednice...). Žive u neadekvatnim stambenim uslovima, koristeći staro i dotrajalo pokuć-

stvo. Zdravstvena zaštita im je manje dostupna nego ostalima. Zbog udaljenosti zdravstvenih ustanova često ne mogu ni da odu do lekara. Situacija je još beznadežnija kod onih starih gde nema uobičajene porodične solidarnosti, što povećava njihov osećaj usamljenosti i prepuštenosti. Poneki stari su u situaciji da moraju da oni neguju svoju bolesnu decu. Na osnovu posmatranja starih ljudi sa kojima smo razgovarali u fokus grupama možemo zaključiti da neki od njih, iako je vidljivo da žive u siromaštvu, su zadržali minimum dostojanstva, dok je za one koji žive u krajnjoj bedi očito da su i to izgubili.

Ova studija bavila se i analizom iskustava u okruženju, uzimajući u obzir zemlje koje imaju socijalističku prošlost kao i Srbija, isti penzioni sistem i sličan stepen pokrivenosti penzija. Poslužili smo se kriterijumima koje koristi Svetska banka, u dokumentu „Iz crvenog u sedo“², pri čemu smo razlikovali ostarele zemlje (sa većim procentom starijih) koje su brže ušle u reforme: (novih 10 EU zemalja, Bugarska, Estonija, Latvija, Letonija, Slovenija, Poljska, Rumunija, Češka, Slovačka i Mađarska) i Hrvatsku od ostarelih koje su kasno ušle u reforme poput dela bivših sovjetskih republika i mnogih zemalja Balkana uključujući i Srbiju.

Iz opisa novih 10 EU zemalja može se videti da 5 od 10 zemalja (Bugarska, Slovenija, Estonija, Litvanija i Letonija) imaju socijalne penzije i da 2 zemlje (Bugarska i Mađarska) imaju finansijske mere iz sistema socijalne zaštite dobno veoma osetljive. Možemo govoriti o rasponu u korišćenju mera među zemljama, počev od onih koji koriste socijalne penzije specifične mere socijalne pomoći (Bugarska) dobno osetljive tako da osobe starije od 75 godina, koje žive same imaju pravo na 165% garantovanog minimuma, a osobe starije od 65 godina koje žive same imaju pravo na 140% garantovanog minimuma; Estonija, Litvanija, Letonija i Slovenija koriste socijalne penzije i opšte mere socijalne pomoći. Sve navedene zemlje koje imaju socijalne penzije koriste ih sa proverom prihoda.

Češka, Poljska, Rumunija i Hrvatska, poput Srbije nisu uvele socijalne penzije već koriste opšte mere za smanjenje siromaštva celokupne populacije u sistemu socijalne zaštite. Mađarska,

2 „Iz crvenog u sivo“, Svetska banka, Vašington, 2007. godina

na primer, nema socijalne penzije, ali specifična mera koju koristi u oblasti socijalnih finansijskih transfera u mnogome liči na kriterijume koje za socijalne penzije imaju starije zemlje EU. Pravi dve starosne granice što je značajno uvažavanje veoma ranjivih najstarijih osoba i razliku između samačkih i dvočlanih staračkih domaćinstava. Iako se dakle govori o dve različite mere, kriterijumi za njihovo korišćenje su vrlo slični.

Za garantovani minimum navedene zemlje izdvajaju između 0,05% bruto društvenog proizvoda godišnje (Letonija) i skoro 0,5% (Slovačka, Češka, Slovenija). Sa 0,11% bruto društvenog proizvoda 2006. godine i 0,12% 2007. godine Srbija spada u zemlje sa najmanjim izdvajanjima, duplo manjim od Hrvatske (0,24%).

Sve ove države davanja za socijalne penzije vrše sa centralnog nivoa. Slično je i sa socijalnom pomoći (sem Mađarske i Poljske koje planiraju decentralizaciju ovog mehanizma od 2009. godine).

Prethodna analiza upućuje da je i u Srbiji važno govoriti o finansijskoj podršci, o obezbeđivanju minimalnog standarda za starije sugrađane. Da li će taj finansijski transfer biti deo penzionog sistema ili posebno socijalno-finansijsko davanje procićenje relevantni donosioci odluka, u zavisnosti od socio-ekonomskog konteksta. Kako u slučaju socijalne penzije, tako i kod socijalne finansijske pomoći, finansiranje je iz javnog budžeta države. Takođe, kod oba davanja mogu se uspostavljati kriterijumi u skladu sa ostalim segmentima socijalne politike u državi.

Autori „Diskusionog papira“ Svetske Banke - *Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System*³, predlažu da se u odgovoru na pitanje potrebe za socijalnim penzijama donosioci socijalnih politika rukovode sa najmanje tri kriterijuma:

- Kakav je obim i uloga postojećeg sistema socijalne pomoći
- Koliki je stepen siromaštva starih u odnosu na opštu populaciju
- Kakva je pokrivenost doprinosnom shemom

Verujemo da su ovi kriterijumi relevantni i ako analiziramo

.....

3 „Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System“, Robert Palacios, Oleksiy Sluchynsky, Svetska Banka, Vašington, 2006

potrebu za uvođenjem bilo kog mehanizma za smanjenje siromaštva starijih, ne samo socijalnih penzija.

Imajući u vidu rezultate istraživanja siromaštva starih ljudi u Srbiji i iskustava drugih zemalja u ublažavanju finansijskog siromaštva starih predlaže se Vladi Republike Srbije i Ministarstvu rada i socijalne politike da uspostave novi mehanizam/finansijski program, za ublažavanje i za izlazak starih iz siromaštva. Korisnici ovog programa treba da budu prvenstveno oni stariji ljudi koji sada koriste materijalno obezbeđenje porodice. Zatim, oni stari koji žive u samohranim staračkim domaćinstvima a nemaju lične prihode, prihode od zemlje, kao ni finansijsku podršku od srodnika, a žive ispod minimuma egzistencije. Na kraju, korisnici ove mere treba da budu i oni stari koji imaju penzije ali one nisu dovoljne za obezbeđenje egzistencijalnog minimuma.

Sredstva za ovaj program obezbediti u budžetu Republike Srbije. Iznos finansijskog programa za stare da bude viši od MOP-a, a nešto niži od minimalne poljoprivredne penzije.

Imovinski cenzus za ostvarivanje ovog prava da bude fleksibilniji u odnosu na postojeći za MOP, imajući u vidu da su stari tradicionalno vlasnici imovine čija je tržišna vrednost niska a oni su nesposobni za rad i ne mogu od nje da ostvaruju prihode.

Za ostvarivanje ove vrste pomoći pojednostaviti administrativnu proceduru u odnosu na onu koja se koristi za MOP.

Administriranje programa mogu da rade centri za socijalni rad ili lokalne samouprave.

Potrebno je da informacija o ovom programu pomoći dospe do svakog potencijalnog korisnika.

EXECUTIVE SUMMARY

This report *They Cannot Wait* brings into the light a group of elderly people who have been ignored for too long. They are forced to live in poverty and cannot rely on the state, their family or their own income to survive. This report is a call to action to recognise these people and lift them out of the daily poverty which blights their lives.

Study was carried out in order to get insight in needs of poor elderly in Serbia for additional support by the State, which would enable more efficient poverty and social exclusion reduction among the elderly living under the minimum of social security and existential cut line. In Addition, we had discussed measures in connection to provision of social security of the elderly in the countries of the regions and other countries of the European Union.

Therefore, we carried out the representative Research with 1,021 interviewed person of 65 and plus without income or with income lower than 6,500 RSD (80EUR). We also carried out focus groups discussions and in-depth interviews with 110 poor elderly and analyzed experiences of the other countries in connection to providing the minimum of material security for the elderly.

The Research confirmed and, at the same time, upgraded some of the findings of the surveys dealing with the poverty issues and/or the elderly, including those that had been carried out here in Serbia. At the same time, the new findings increased our knowledge about poor elderly in Serbia. Therefore, this analysis demonstrated that there was a strong correlation between the poverty of the elderly and their educational status. Namely, all of those who entered our sample were without formal education, with incomplete primary school or with the completed primary school, as the highest level of education.

It is well known fact that the economical status of the individual is very important micro determinant of individual's health condition. The governing rule is that the poor are of poorer health. Explanation is to be looked for in fewer options available to the poor when it comes to health protection and applying prevention measures, but in their worse psychological status as well. The results of this Research demonstrated that up to 90% of poor elderly in Serbia suffered from some kind of medical condition and that the diseases caused primarily by man and his risk behaviour from the early childhood dominated in morbidity model of the poor of 65 and plus.

Not only that the number of chronically ill among poor elderly was high, it was much higher than the one registered among the general population of 75 and plus - 81%.¹ Also, poor elderly were less capable for everyday functioning and need more help comparing to the general population of 70 plus – that could be applied or every of the activities we had researched in connection to living at home or functioning in local community.

The poor elderly mostly relied on family for support in functioning in their own household and outside, as well as for financial support. The poor elderly who lived alone or those with social benefits as basic source of income, i.e. Belgrade citizens, could rarely rely on their family/relatives. Namely, every sixth poor elder person living alone (17%), every fifth with social benefits as income (19%) and every tenth with residence in Belgrade (11%) did not have children, grandchildren, close relatives or partner.

Institutions did not have significant role in the support network for poor elderly we talked to. Those persons who needed help in everyday life rarely relied on the institutions that could potentially provide them with support such as health centres, CSW, NGO. In addition, financial support from national and local governments' institutions or NGO, measured objectively and assessed subjectively against their needs was worse than the one that the elder person received from his/her closest environment.

.....
1 Sataric Nadezda and Rasevic Mirjana *Non-institutional Protection of the Elderly in Serbia – gap between needs and possibilities*, Amity, Belgrade, 2007.

Income support or material provisioning of the family (MPF) received only 6% of the interviewed elderly, mostly the direct beneficiaries of the support. The large number of the answers confirmed that, when it came to the region, the most endangered ones were the elderly in East Serbia. For example, not every fifth chronically ill poor elderly from this region took his /her medicines regularly. However, only one of the interviewed persons from East Serbia received MPF.

Reasons for such narrow coverage of poor elderly with that most important measure of the State's social policy were that the potential beneficiaries were not informed above all, than difficulties in collecting all necessary documents as well as strict criteria in connection to means and income tests necessary for exercising the right on this social benefit.

Not only that the MPF coverage of poor elderly was poor, the amount of this social benefit was also very low. Namely, the findings of this Research indicated clearly that the persons with the social benefits as basic source of income were among the most endangered poor elderly. Their health condition assessment, ability of daily functioning, emotional status, life quality and household characteristics were significantly worse comparing to poor elderly with personal income. Their desires illustrated deep poverty.

Data that were retrieved from the survey pointed out the good targeting of the beneficiaries on one side, and opened a completely new question on the other - should MPF not decrease the poverty of its beneficiaries more.

The poor elderly who were interviewed assessed the need for introducing social pensions as very large, both from general and individual point of view. It is important to point out that the interviewees suggested the average amount of 12,539 RSD (154 EUR) for social pension. When speaking of social pensions, we have to stress that almost every fourth elder person had been paying contributions for pension insurance for less than 15 years and did not meet the criteria for exercising the right on personal, i.e. contributory pension.

Conversations with poor elderly pointed out to the elements of their social exclusion (financial poverty, deprivation of their

basic needs, poor health condition, and insufficient support of the wider social community...). They lived in inadequate housing conditions, used old and up to date household items. Health protection was less available for them. The remoteness of health institutions was the most often reason why they did not see the doctor. Situation was worse in cases where there was no usual family solidarity, which increased their feeling of loneliness and desperation. Some of the elderly were in situation to nurse their own ill children. After careful observation of the elderly we talked to in focus groups, we could conclude that some of them retained their dignity despite their poverty while the others living in the deepest poverty had obviously lost it.

This Research also analyzed experiences in the countries of the region, having in mind the countries with socialistic past as Serbia, similar pension system and similar scope of pension coverage. We relied on criteria of the World Bank from its report "From Red to Grey"². We distinguished aged countries (with the large percentage of the elderly) that had started early the reforms (new 10 EU countries Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Slovenia, Poland, Romania, Czech Republic, Slovakia and Hungary) and Croatia of the aged countries that have started lately the reforms like some former soviet republics and many Balkan countries, including Serbia.

From the description of the policies from 10 new member states, we can conclude that 5 out of 10 countries (Bulgaria, Slovenia, Estonia, Latvia and Lithuania) have social pensions while two other countries (Bulgaria and Hungary) have financial measures from the social support system to the vulnerable population. We can also notice wide range in the use of such measures between the countries starting from those which use social pensions and specific measures of social assistance (like Bulgaria), those who use social pensions and general social assistance measures with more or less sensitivity towards the elderly as a vulnerable group, especially for the elderly of 75 plus who live alone. They have right on 165% of the guaranteed minimum, and persons over 65 who live alone have right on 140% of the guaranteed minimum. Estonia, Lithuania, Latvia and Slovenia

2
2 „From Red to Grey“, World Bank, Washington, 2007

use social pensions and general measures of social support. All countries mentioned above that have introduced the institution of social pensions apply income/means tests. Czech Republic, Poland, Romania and Croatia do not have the social pensions introduced and use general measures of for poverty mitigation of whole population. Hungary, however, does not have social pensions but uses specific financial support for the elderly that resembles the criteria of social pensions in other EU countries. There are two age categories and two categories one for single and one for two-member elderly households, which is significantly sensitive towards the most vulnerable elderly.

The guaranteed minimum of payments, the countries allocate somewhat in between from Latvia -0.05% of GDP per year, to almost 0.5% (Slovakia, Slovenia, and Czech Republic). The Serbian share of budget is twice smaller than Croatia and with 0.11% in 2006 and 0.12% in 2007 is one of the smallest among all countries compared.

All countries are financing social pensions from the central budget, and it is the same regarding social assistance, with the exception of Hungary and Poland, which plans decentralization of this field from 2009.

Previous analysis brings us to the issue that in the case of Serbia, it is important to talk about greater financial allocations towards older people by providing support in the form of minimum income safety standards. Whether this financial transfer would be part of the pension system or separate social financial benefits should be decided by the relevant decision makers, and this depends on the socio-economic context in which the Serbia currently is. In both cases – social pensions and financial assistance – the financing would come from the public spending and state budget. Likewise, in both cases the payments could be conditioned by different criteria in accordance with other social policies in the State.

According to the authors of the World Bank's discussion paper "Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System"³ the social policymakers should try to respond to this

.....

3 "Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System", Robert Palacios, Oleksiy Sluchynsky, World Bank, Washington, 2006

dilemma by taking in consideration at least the three following criteria:

1. What is the scope and role of the existing social assistance system?
2. What is the poverty rate of the elderly comparing to the total population
3. What is the coverage of the contributory pension scheme?

We find those criteria relevant even from the aspect of introducing any measure intended for poverty reduction of the elderly, not only social pensions.

Having in mind the results of the Research on the poverty of poor elderly in Serbia and experiences from the countries of the region in reducing the financial aspect of the poverty among the elderly it is recommended that the Government of the Republic of Serbia and the Ministry of Labour and Social Policy should establish new mechanism/financial support program for the elderly intended to reducing and leaving the poverty zone. Beneficiaries of the program should be the elderly who are beneficiaries of MFP, the elderly living in single headed households without personal income, income of land or financial support from the family, and live under the cut line of the minimum for existence. In the end, the beneficiaries of that measure should be the elderly with the pension that is not enough for providing the existentional minimum.

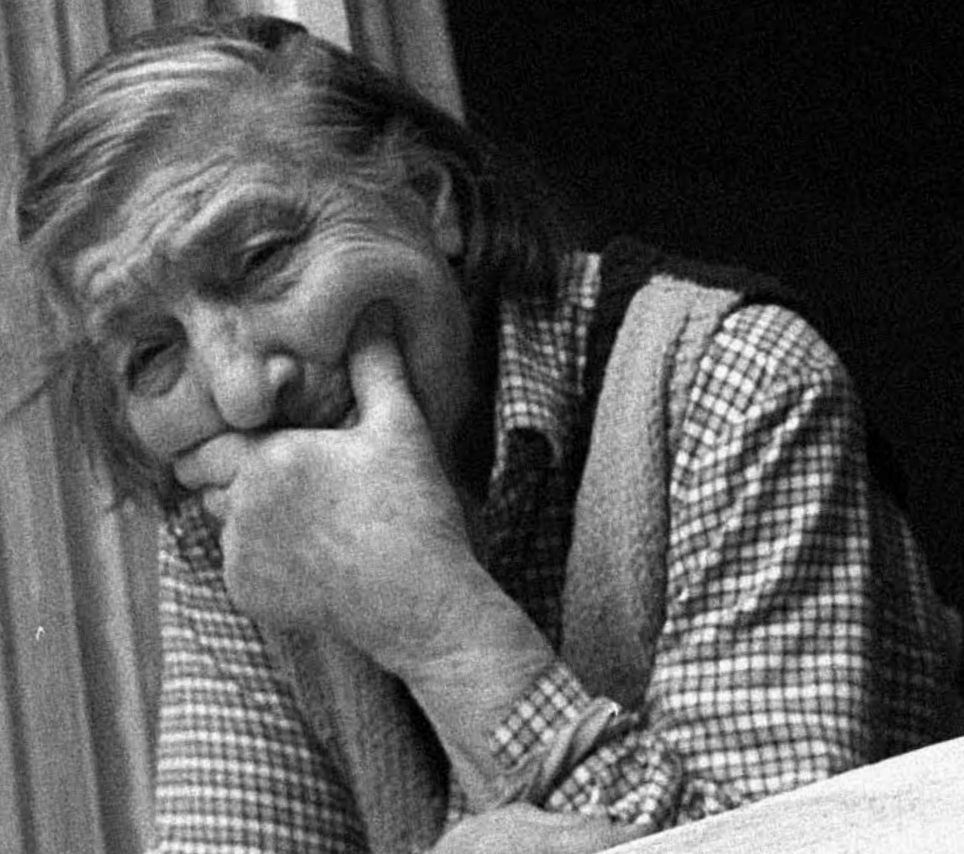
The funds for this program are to be provided from the budget of Serbia. The amount should be higher than MFP and a bit lower than minimal agricultural pension.

Property census for exercising that right should be more flexible comparing to the one for MPF having in mind that the elderly are traditionally owners of the land of low market value, incapable to work, and cannot earn income of it.

Administrative procedure should be simplified comparing to the one used for MPF. CSW or local governments could do administration of the program.

To enable the information about the program to reach every potential beneficiary.

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

1. UVOD

Ova studija o siromaštvu starijih u Srbiji urađena je za potrebe zagovaranja za izmene Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana¹, kako bi se kroz državne mehanizme omogućilo efikasnije smanjivanje siromaštva i socijalne isključenosti starijih lica koja žive ispod minimuma egzistencijalne i socijalne sigurnosti.

U procesu realizacije Strategije za smanjenje siromaštva (SSS), svi relevantni pokazatelji, a posebno Anketa o životnom standardu (rađena tri puta, 2002, 2003 i 2007. godine) i Anketa o potrošnji domaćinstva ukazuju da i pored bitnog smanjenja siromaštva ukupne populacije u Srbiji, siromaštvo starijih lica je i dalje izraženo i rizik od ulaska u siromaštvo kod njih je znatno viši od ukupne populacije. Stara lica su 2002. godine, u strukturi ukupnog stanovništva činila 17.7%, a u strukturi siromašnih 25.1%, dok je 2007. godine starijih u strukturi ukupnog stanovništva bilo 17.4%, a u strukturi siromašnih 25.3%. Posebno su ugroženi stari ljudi koji nisu obuhvaćeni sistemom penzijskog osiguranja, koji nemaju adekvatnu porodičnu podršku, koji žive u ruralnim područjima i žene.

Postojeći program države za obezbeđivanje finansijske podrške siromašnima -materijalno obezbeđenje porodice (MOP) je mali program u kome je pokrivenost siromašnih dosta niska, targetiranost prilično niska i njegovo postojanje ne utiče bitno na siromaštvo u Srbiji². Linija siromaštva na teritoriji Republike Srbije nije redefinisana u skladu sa usvojenim strateškim dokumentima (Strategija razvoja socijalne zaštite, SSS). To svakako utiče na visinu MOP-a, koji primaju stariji ljudi jer je on nedovoljan za osnovne egzistencijalne potrebe. Kada se govori o sta-

1 "Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana", Službeni glasnik RS 36/91-1337, 1991

2 "Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima", Centar za liberalno demokratske studije Beograd, 2008.

rijima MOP smanjuje siromaštvo onih koji ga primaju, ali ih ne izvodi iz siromaštva. Obuhvat primalaca je nesrazmeran broju siromašnih. Ovaj mehanizam, u najmanjoj meri pokriva starije iako među njima ima najviše siromašnih. Analiza je pokazala da se broj starijih koji koriste MOP od 2001. do 2007. godine stalno smanjuje.

Ključni zakonski i strateški dokumenti u Srbiji, u vezi sa socijalnom politikom, su dobar polazni okvir za kreiranje posebnih programa za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti najugroženijih starijih lica.

To se u prvom redu odnosi na:

- Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, koji reguliše obezbeđivanje sredstava za život materijalno neobezbeđenim i za rad nesposobnim građanima i uslove za samostalan život i rad lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe.
- Strategiju za smanjenje siromaštva – dokument koji definiše mere i aktivnosti, koje treba sprovoditi u cilju prevazilaženja problema siromaštva i socijalne isključenosti.
- Strategiju razvoja socijalne zaštite, koja operacionalizuje mere i aktivnosti za obezbeđivanje zaštite najranjivijih društvenih grupa,
- Nacionalnu strategiju o starenju 2006-2015, koja definiše smernice za budućnost, baveći se mnogobrojnim izazovima za kreiranje sistema koji će garantovati kvalitetnu i adekvatnu brigu o starijima.

Kako bismo definisali što kvalitetnije preporuke za Vladu Republike Srbije i nadležna ministarstva uradili smo Istraživanje koje je obuhvatilo:

- Reprezentativno anketno istraživanje sa licima starim 65 i više godina – kvantitativno istraživanje
- Razgovore u fokus grupama i putem dubinskih intervju sa licima starim 65 i više godina – kvalitativno istraživanje i
- Analizu iskustava nekih zemalja Istočne Evrope, bivšeg Sovjetskog Saveza i Srbije u vezi sa obezbeđivanjem minimuma finansijske sigurnosti za starije
- Pregled relevantnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata u kontekstu minimuma finansijske sigurnosti starijih

Uzorak za kvantitativno i kvalitativno istraživanje obuhvatio je 1.131 lice staro 65 i više godina koje nema redovne lične prihode ili, ukoliko ih ima, oni su niži od 6.500 dinara (80 evra) mesečno. Za ovu granicu od 6.500 dinara odnosno 80 evra (septembar 2008. godine) opredelili smo se iz razloga što je u tom momentu to bio iznos niži od prosečne poljoprivredne penzije (koja je iznosila 7.115 dinara), a viši od MOP-a za jednočlano domaćinstvo (koji je iznosio 4.966 dinara).

Želeli smo da istraživanjem obuhvatimo starije koji nemaju lična primanja da bi smo utvrdili ko su ti ljudi, sa kim i kako žive i u kojoj meri su oni pogođeni siromaštvom, kao i korisnike MOP-a da bi smo utvrdili efikasnost ove postojeće mere socijalnog davanja i njen uticaj na standard života starijih.

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

2. KO SU SIROMAŠNI STARIJI LJUDI U SRBIJI

Stanovništvo Srbije (van područja Kosova i Metohije) je među najstarijim populacijama na svetu. Više od 950.000 lica u Centralnoj Srbiji i oko 300.000 lica u Vojvodini, odnosno šestina obe populacije, stara je 65 i više godina. Proces populacionog starenja niskonatalitetnih područja Srbije će se kontinuirano nastaviti u prvoj polovini XXI veka i broj osoba starih 65 ili više godina će se povećati za trećinu u 2052. godini,³ a udeo u ukupnom stanovništvu će se, u zavisnosti od varijante projekcija, kretati od 22,0% do 27,1%.

Jedan od osnovnih problema populacije starih u Srbiji je siromaštvo. Naime, reprezentativna Anketa o životnom standardu stanovništva sprovedena sredinom 2007. godine je ukazala da je stopa siromaštva starih lica visoka (9,6%) i značajno viša od prosečne (6,6%). Takođe, i rizik od siromaštva kod starih ljudi je veći, za preko 40%, od proseka za stanovništvo Srbije. Bitni nalazi ovog istraživanja su i da su starije žene siromašnije u odnosu na muškarce iste starosti; najveću stopu siromaštva, posmatrano po obrazovanju, imaju stara lica bez osnovne škole, najsiromašniji su stari u Jugoistočnoj Srbiji, i visoka stopa siromaštva u ruralnim naseljima je potvrđena i za kategoriju starih.⁴

2.1 Metodologija anketnog istraživanja

Reprezentativnim istraživanjem,⁵ koje je sprovedeno u oktobru 2008. godine, intervjuisana je 1.021 osoba stara 65 i više godina bez ličnih primanja ili sa mesečnim ličnim primanjem manjim od 6.500 dinara sa 107 uzoračkih tačaka na teritoriji Sr-

3 Penev, Goran "Projekcije stanovništva Srbije", *Pregled*, broj 3, 2007.

4 "Studija o životnom standardu 2002-2007", Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2007

5 Definisane uzorka, sprovođenje anketnog istraživanja i obradu podataka realizovala je Agencija "Strategic Marketing" iz Beograda.

bije van područja Kosova i Metohije.

Primenjen je troetafni stratifikovani slučajni reprezentativni uzorak:

Stratifikacija uzorka je bila na dva nivoa:

- prvi nivo 6 geografskih regija u Srbiji (Beograd, Vojvodina, Centralna Srbija, Zapadna Srbija, Istočna Srbija i Južna Srbija)
- drugi nivo na osnovu tipa naselja (gradska i ostala naselja).

Podatke je prikupljao tim anketara putem intervjuva tipa licem u lice koji su obavljani u domaćinstvu ispitanika na osnovu specijalno izrađenog upitnika za potrebe ove ankete. Upitnik je počinjao sa selekcionim pitanjima, a zatim je sledila sekcija o zdravstvenom stanju, porodici, socijalnim davanjima, karakteristikama domaćinstva i, na kraju, deo o socio-ekonomskom statusu siromašne stare osobe.

Pre početka rada izvršena je posebna obuka anketara i urađen je pilot projekat na 15 domaćinstava imajući u vidu vrlo specifičnu ciljnu grupu koja je istraživana.

Tokom terenskog dela istraživanja vršena je kontrola procedure anketiranja. Kontrola je rađena na 12% uzorka.

U uzorku dominiraju žene (74%), oni koji žive van gradskih naselja (72%) i lica bez formalnog obrazovanja ili sa nepotpunom osnovnom školom (73%). Dalje, tri petine anketiranih (59%) je staro od 65 do 74 godine. Više od polovine ispitanika (56%) je u braku. Istovremeno, svaki drugi ispitanik (45%) je član višegeneracijske porodice. Zatim, gotovo polovina intervjuisanih (48%) navodi penziju ili prihod od zakupa kao osnovni izvor prihoda. Takođe, oko polovina osoba koje su ušle u uzorak (45%) ima prosečan mesečni prihod po članu domaćinstva ispod 4.000 dinara. Treba istaći da je 40% ispitanika uplaćivalo doprinos za penziona i invalidsko osiguranje. Svaki četvrti ispitanik, pak, ima radni staž (tabela 1).

Tabela 1.
Sociodemografske karakteristike ispitanika
 (date u apsolutnom broju)

Pol	
Muški	261
Ženski	760
Starost	
65-74 godine	597
75 i više godina	424
Tip naselja	
Gradska	282
Ostala	739
Bračni status	
U braku	567
Udovica/udovac	411
Drugo	43
Tip domaćinstva	
Živi sam	234
Živi sa bračnim partnerom	273
Član višegeneracijske porodice	460
Drugo	54
Obrazovanje	
Bez škole	280
Nepotpuna osnovna škola	468
Završena osnovna škola	273
Aktivnost	
Penzioner	407
Domaćica/domaćin	330
Nesposoban za rad	198
Ostale aktivnosti	85
Osnovni izvor prihoda	
Socijalna primanja	71
Penzija/prihod od zakupa	492
Izdržavan od strane srodnika	140
Bez novčanih prihoda	319
Prosečan mesečni prihod po članu domaćinstva	
Ispod 4.000 dinara	462
4.000-8.000 dinara	301
Preko 8.000 dinara	170
Ne zna/bez odgovora	88
Ikada uplaćivan doprinos za PIO	
Da	404
Ne	617
Radni staž	
Da	255
Ne	796

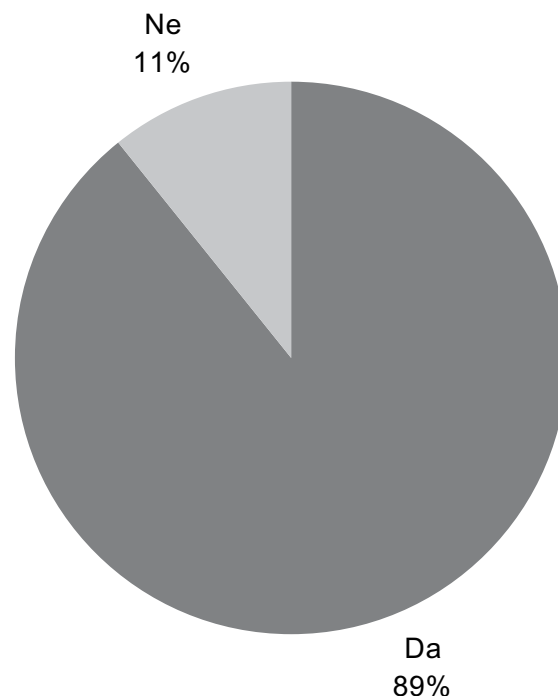
ONI NE MOGU DA ČEKAJU

2.2 Zdravstveno stanje

Hronične bolesti dominiraju u morbiditetnom modelu siromašnih osoba od 65 i više godina. Čak 90% siromašnih starih osoba pati od nekog hroničnog oboljenja (grafikon 1). I to 92% žena i 81% muškaraca. Ove rodne razlike se po pravilu registruju i dominantno su biološki uslovljene. Razlike u odnosu na godine starosti siromašnih starih nisu utvrđene, mada su očekivane.

Najčešće su hroničnom bolešću zahvaćeni kardiovaskularni sistem (problem registrovan kod devet od deset hronično obolelih siromašnih starih osoba) i lokomotorni sistem (pati više od tri četvrtine hronično obolelih siromašnih starih osoba). Po 25% hronično obolelih ima povišene masnoće u krvi, oštećenje respiratornog sistema, ili digestivnog trakta. Šećernu bolest navodi svaka peta, oboljenje bubrega svaka šesta, psihološke poremećaje, migrenu i kataraktu svaka osma, alergiju svaka sedamnaesta, a maligno oboljenje tek svaka pedeseta hronično obolela siromašna stara osoba.

Grafikon 1.
Da li patite od nekog hroničnog oboljenja?

Velika većina hroničnih oboljenja je utvrđena od strane lekara, to jest klinički je dijagnostikovana.

No, na pitanje – da li redovno primete terapiju za navedeno hronično oboljenje, 14% ispitanika je odgovorilo negativno. I to čak 22% hronično obolelih siromašnih starih muškaraca i 20% onih koji žive u Istočnoj Srbiji.

Kao što je i očekivano, gotovo dvostruko više anketiranih (26%) ne uzima lekove koje im je lekar preporučio zbog akutnog ili hroničnog oboljenja, a koji se ne izdaju na recept. Treba posebno podvući da 41% onih koji primaju materijalno obezbeđenje porodice ne kupuje lekove.

Nasuprot tome, oni, pak, koji kupuju lekove najčešće u ove svrhe prosečno mesečno izdvajaju između 500 i 1.000 dinara (34%) ili od 1.001 do 2.000 dinara (28%). Svaki peti ispitanik koji kupuje lekove na njih troši preko 2.000 dinara, a svaki šesti manje od 500 dinara. Prosečno mesečno izdvajanje za lekove koji se ne izdaju na recept iznosi 1.688. dinara.

Ukrštanje odgovora na ovo pitanje sa nizom demografskih, socijalnih i ekonomskih karakteristika ispitanika pokazuje da je primanje ili neprimanje materijalnog obezbeđenja porodice najvažnije obeležje siromašne stare osobe koje determiniše razlike. Naime, nosilac/korisnik materijalnog obezbeđenja porodice u proseku mesečno izdvaja 2.632 dinara prema 1.637 dinara koliko na lekove potroši mesečno siromašna stara osoba koja ne prima materijalno obezbeđenje porodice. I siromašni stari koji žive u gradu izdvajaju više mesečno u proseku za lekove koji se ne izdaju na recept nego oni koji žive u ostalim naseljima (1.928 prema 1.595).

Tri četvrtine siromašnih starih osoba ima problem sa kretanjem. Ili osećaju teškoću prilikom kretanja (45%), ili im je potrebna pomoć, odnosno pomagalo za kretanje (28%), ili su, pak, potpuno nepokretni (2%).

Velika većina siromašnih starih osoba ima problem sa vidom. Gotovo svaki drugi ispitanik (45%) nosi naočare ili kontaktna sočiva, 24% starih slabo vidi i uz pomagala, 3% slabo vidi, ali ne nosi naočare, a 2% uopšte ne vidi.

Više od polovine siromašnih starih osoba ima problem sa sluhom, tako da pojačavaju ton televizora ili radio aparata na

nivo koji je preglasan za druge u njihovom okruženju (52%) ili nose slušni aparat (1%) ili uopšte ne čuju (2%).

Za razliku od drugih ispitivanih parametara zdravstvenog stanja, starost ispitanika determiniše jasne razlike kada je reč o stanju čula vida i sluha kao i onu vezanu za sposobnost kretanja. Naime, osobe starije od 75 godina u većoj meri slabije čuju i lošije vide, čak i ako nose naočare ili sočiva, odnosno potrebno im je pomagalo za kretanje u odnosu na osobe stare 65-74 godina. Odgovarajući podaci su 60 i 51%; 29 i 20% i 40 i 19%.

Jedna razlika posebno skreće pažnju u odgovorima na ovaj set pitanja i to u negativnom smislu. Naočare, odnosno, kontaktna sočiva nosi 30% siromašnih starih sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda prema 47% onih koji imaju sopstveni prihod (penzije, prihod od zakupa).

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da dve trećine (65%) siromašnih starih osoba svoje zdravlje ocenjuje kao lošije u odnosu na druge osobe istih godina. Istovremeno, više od polovine anketiranih (51%) smatra da je njihovo zdravstveno stanje lošije u poređenju sa onim od pre šest meseci. Mada subjektivni doživljaj sopstvenog zdravlja nije objektivna kategorija, vrlo je relevantna varijabla individualnog psihološkog statusa.

Navešćemo jasne razlike koje su registrovane među ispitanicima po ovom pitanju. Upadljivo češće siromašne stare osobe sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda ocenjuju svoj zdravstveni status kao prilično lošiji ili lošiji u odnosu na druge osobe istih godina nego siromašni stari sa sopstvenim prihodom (81% prema 61%). Verovatno, da je jedan od razloga i osećanje manje vrednosti. I siromašni stari Beograđani svoje zdravlje individualno vrednuju lošije u odnosu na svoje vršnjake nego siromašni stari koji žive u drugim regionima Srbije. Na ovaj način je ocenilo svoje zdravlje gotovo tri četvrtine (72%) Beograđana. Moguće je da objašnjenje treba tražiti u vidljivo izraženim socijalnim i ekonomskim razlikama u velikom gradu u tranzicionom periodu.

ФРИЗЕР 30М

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

2.3 Sposobnost svakodnevnog funkcionisanja

Potrebe starih osoba vezane za medicinsku i socijalnu potporu se bolje mogu sagledati iz perspektive sposobnosti za svakodnevno funkcionisanje nego sa aspekta učestalosti patoloških lezija ili simptoma bolesti, odnosno subjektivnog doživljaja stanja sopstvenog zdravlja.

Tako, 88% siromašnih hronično obolelih starih osoba ocenjuje da im poremećaj zdravlja smeta u obavljanju dnevnih aktivnosti. Biološkim i psihološkim faktorima se može objasniti da se u obavljanju dnevnih aktivnosti teže snalaze žene koje pate od neke hronične bolesti u odnosu na muškarce (90% prema 83%). No, biološkim i psihološkim faktorima se ne može objasniti da se u obavljanju dnevnih aktivnosti teže snalaze hronično obolele stare osobe sa mesečnim prihodom po članu domaćinstva do 4.000 dinara u odnosu na one sa prihodom višim od 8.000 dinara. Odgovarajući podaci su 92% i 81%.

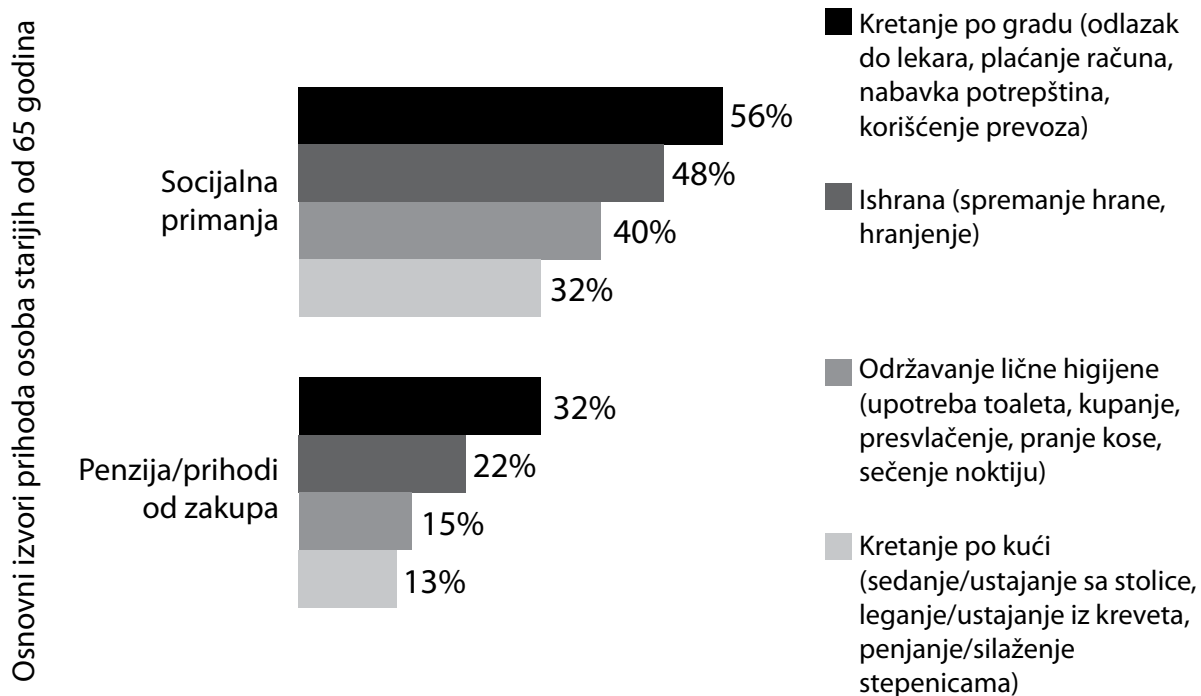
U istraživanju je tražena i ocena sposobnosti svakodnevnog funkcionisanja svih siromašnih starih osoba izabranih u uzorak u odnosu na najbitnije elemente kao što su održavanje lične higijene, održavanje higijene stana, ishrana, kretanje po kući, kretanje po gradu, zdravstvena nega i prevencija i socijalni kontakti. Za svaku od nabrojanih aktivnosti, ispitanik je na skali od 1 do 5 ocenjivao u kojoj je meri sposoban da je samostalno zadovolji. Pri tom je podvučeno da 1 znači da mu je neophodna tuđa pomoć, a 5 da navedenu potrebu ispitanik u potpunosti samostalno zadovoljava.

Rezultati su pokazali da je najveći broj siromašnih starih osoba funkcionalno sposoban da živi u sopstvenom domaćinstvu. Naime, srednja vrednost ocene ispitanika o stepenu samostalnosti za ostvarivanje svake od navedenih potreba se nalazi u intervalu od 3,1 (zdravstvena nega i prevencija) do 4,0 (kretanje po kući).

Istovremeno je utvrđeno da je ne malom broju siromašnih starih osoba usled nemoći ili zdravstvenih problema potrebna pomoć za svakodnevno funkcionisanje u kući ili izvan nje. Navešćemo dobijene rezultate po učestalosti opredeljenja siromašne stare osobe za pomoć drugih u obavljanju različitih svakodnevnih aktivnosti.

Grafikon 2. Da li Vam je potrebna pomoć druge osobe za neku od navedenih aktivnosti?

Baza: oni koji su odgovorili da im je pomoć potrebna.

Gotovo svakoj drugoj siromašnoj staroj osobi (41%) je potrebna pomoć druge osobe za odlazak u zdravstvenu ustanovu, nabavku i uzimanje lekova.

Više nego svakoj trećoj siromašnoj staroj osobi (39%) je potrebna pomoć drugih za odlazak kod lekara, plaćanje računa, nabavku potrepština, korišćenje prevoza i druge vidove kretanja van kuće.

Svakoj trećoj siromašnoj staroj osobi (34%) je potrebna pomoć druge osobe za pranje, peglanje ili čišćenje stana.

Svakoj trećoj siromašnoj staroj osobi (33%) je potrebna pomoć za ostvarivanje socijalnih kontakata, odnosno uzimanje učešća u aktivnostima zajednice.

Svakoj četvrtoj siromašnoj staroj osobi (24%) je potrebna pomoć vezana za pripremanje hrane ili hranjenje.

Svakoj petoj siromašnoj staroj osobi (19%) je potrebna pomoć drugih za održavanje lične higijene.

Svakoj šestoj siromašnoj staroj osobi (16%) je potrebna pomoć za kretanje po sopstvenom domaćinstvu.

Pomoć drugih osoba za svakodnevno funkcionisanje je naglašeno potrebna u većoj meri siromašnim starim osobama sa 75 i više godina, nižeg obrazovanja, iz višegeneracijskih porodica, muškarcima (oko ishrane), udovicama/udovcima (za zdravstvenu negu i prevenciju, odnosno socijalne kontakte) i naročito hronično obolelim ispitanicima i siromašnim starima kojima su socijalna primanja osnovni izvor prihoda (grafikon 2).

Tako, više od 50% siromašnih starih osobe sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda ima potrebu za pomoći oko korišćenja zdravstvene zaštite; kretanja po gradu; održavanja higijene stana. Dalje, gotovo svakom drugom ispitaniku sa socijalnim primanjima je potrebna asistencija vezana za ishranu. Zatim, dve petine ima potrebu za pomoć oko održavanja lične higijene, i, takođe, dve petine za ostvarivanje socijalnih kontakata, odnosno uzimanje učešća u aktivnostima zajednice. Svakoj trećoj siromašnoj staroj osobi kojoj su socijalna primanja osnovni izvor prihoda neophodna je pomoć druge osobe prilikom kretanja po kući.

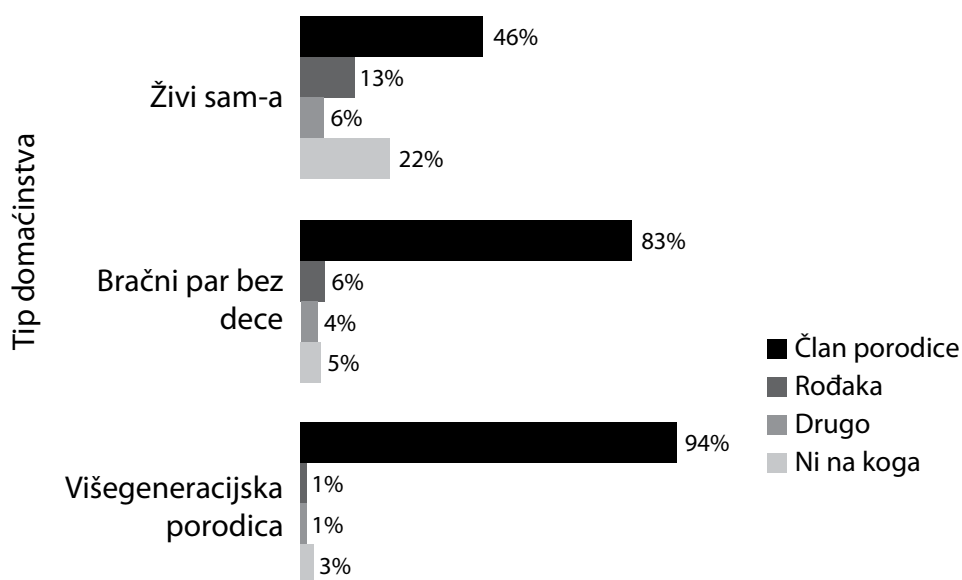
Siromašne stare osobe, kojima je potrebna pomoć za svakodnevno funkcionisanje se, u najvećem broju slučajeva, njih 81%, oslanjaju na člana porodice. Rođaci, komšije i prijatelji se daleko ređe navode kao izvor pomoći (7%). Institucije imaju marginalnu ulogu u mreži podrške starima. Naime, siromašne stare osobe kojima je potrebna pomoć za svakodnevno funkcionisanje se minimalno oslanjaju na sve pobrojane institucije koje potencijalno mogu da im pruže podršku kao što su zdravstvena ustanova, centar za socijalni rad, humanitarne organizacije (3%). Treba posebno istaći da se 8% siromašnih starih koji imaju potrebu za nekim oblikom asistencije ne oslanja ni na koga.

Od porodice se najviše dobija pomoć i podrška nezavisno da li siromašna stara osoba živi ili ne živi sama (grafikon 3). Me-

đutim, gotovo sve siromašne stare osobe koje žive sa bračnim partnerom (83%) ili u višegeneracijskom domaćinstvu (94%) se oslanjaju na pomoć porodice tokom obavljanja svakodnevnih aktivnosti prema svakoj drugoj osobi (46%) siromašnoj staroj osobi koja živi sama. Konzistentno siromašne stare osobe koje žive same se u većoj meri oslanjaju na osobe van porodičnog okruženja (27%) ili, su pak ostavljene same sebi (22%) u odnosu na one koje ne žive same. Odgovarajući podaci su 11% i 5% za bračni par, odnosno 3% i 3% za siromašne stare iz višegeneracijskih domaćinstava.

Grafikon 3. Ako Vam je potrebna pomoć, na koga se pretežno oslanjate?

Baza: 78% ispitivane populacije

2.4 Porodica

Konzistentno sa analiziranim odgovorima ispitanika na prethodno pitanje, gotovo svi siromašni stari, njih 94%, imaju decu, unuke, druge bliske srodnike i/ili bračnog druga. Među njima, distribucija odgovora u vezi sa brojem članova porodice i bliskih srodnika pokazuje oblik obrnute U krive. Prosečan broj najbližih među anketiranim koji imaju užu ili širu porodicu iznosi čak 3,9. Nasuprot, 6% anketiranih nema bliže rođake niti partnera.

Siromašni stari, pak, koji žive sami ili oni sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda, odnosno Beograđani, u daleko manjoj meri od prosečnog ispitanika se mogu osloniti na porodicu i rođake. Naime, svaka šesta siromašna stara osoba (17%) koja živi sama, svaka peta (19%) sa socijalnim primanjima i svaka deseta (11%) nastanjena u Beogradu nema decu, unuke, druge bliske srodnike ili bračnog druga.

Šta smo saznali o osobama koje su siromašnim starima najbliže? Navešćemo najvažnije nalaze.

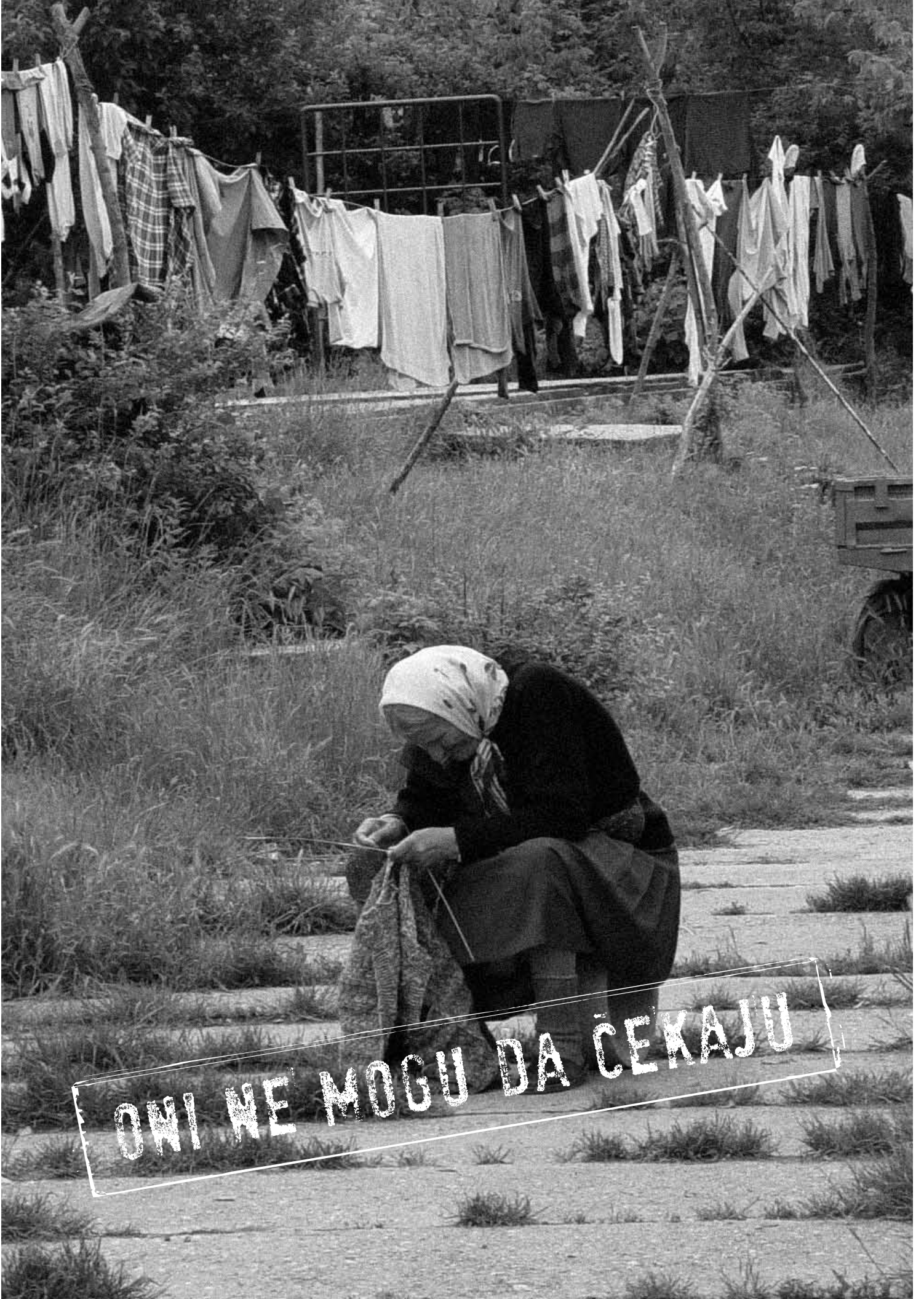
Najčešće registrovane relacije sa starom osobom su dete i unuk (38% i 32%). Zatim, na lestvici po učestalosti navođenja sledi bračni drug (13%) i brat/sestra (12%).

Gotovo svaka treća osoba najbliža anketiranim (31%) je mlađa od 30 godina, više nego svaka treća (38%) je u dobi između 31. i 50. godine i gotovo svaka treća (31%) je starija od 50 godina.

Preko 85% osoba najbližih siromašnim starima živi sa ispitanikom u istom domaćinstvu, istom mestu ili u krugu od 50 km. Odgovarajući udeli su 44, 27 i 16%, respektivno.

Svaki treći od onih koji su najbliži siromašnim starima (35%) je zaposlen. Nasuprot, gotovo polovina članova porodice odnosno srodnika ispitanika nije zaposleno, jer se školuje (17%), traži posao (17%), obavlja posao domaćice (7%) ili je nesposoban za rad (2%). Među članovima porodice odnosno srodnicima siromašnih starih je i 17% penzionera.

Siromašni stari životni standard svojih najbližih najčešće ocenjuju kao loš (37%) ili kao ni dobar ni loš (43%). Subjektivna srednja ocena životnog standarda članova porodice ili srodnika od strane anketiranih iznosi 2,7 i kreće se u rasponu od 2,2

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

(relacijski odnos - bračni drug) i 3,5 (mesto prebivališta - druga država).

Gotovo dve trećine (63%) osoba iz kruga najbližih siromašnim starima im pruža pomoć. Najčešće svaki dan (67%) ili nekoliko puta nedeljno (14%), a najređe nekoliko puta godišnje (9%), odnosno, jednom godišnje (2%).

Međutim, više od trećine (35%) formalno ili krvno najbližih osoba anketiranima ne pruža im pomoć ni materijalne ni nematerijalne prirode.

2.5 Način života

U anketnom istraživanju smo pokušali da ilustrujemo dubinu siromaštva starih ljudi u Srbiji kroz set pitanja vezanih za emocionalni status, kvalitet života i želje ispitanika. Pitali smo ih koja vrsta osećanja preovlađuje u njihovom životu u poslednje vreme, koliko često konzumiraju mleko, meso i voće, u kojoj meri izdaci za odeću i obuću opterećuju njihov budžet, i na kraju ovog dela upitnika, putem pitanja otvorenog tipa, želeli smo da saznamo i na šta bi prvo potrošili novac (nije precizirana suma) kada bi ga imali na raspolaganju.

Ispitanici su ocenjivali vrstu osećanja koja preovlađuje u njihovom životu u poslednje vreme na skali od 1 do 5, gde 1 znači da su to pretežno negativna osećanja (nemoć, napuštenost...), a 5 da su to pretežno pozitivna osećanja (smirenost, radost...). Rezultati su pokazali da negativna osećanja (ocena 1 i 2 na skali) upadljivo preovlađuju kod siromašnih starih, registrovana u 48% ispitanika, i tri puta su češće navođena u odgovoru od onih pozitivne vrste (16% ispitanika dalo ocenu 4 i 5 na skali). Srednja vrednost ocene ispitanika vezana za dominantna osećanja se nalazi na samoj sredini skale i iznosi 2,5.

Nemoć, napuštenost i slična osećanja iz kruga negativnih emocija su daleko češće registrovana kod siromašnih starih koji su iz Istočne Srbije, žive sami, imaju najniži prihod po članu domaćinstva, odnosno kod onih sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda. Kod ovih kategorija siromašnih starih zabeležena je i najniža vrednost srednje ocene vezana za dominantna osećanja u visini od 2,1; 2,3; 2,3 i 2,2, respektivno.

Po svaki treći ispitanik, kada je reč o ishrani, konzumira mleko (35%) i voće (33%) ređe od jednom nedeljno. Dve petine siromašnih starih (42%), pak, jede meso ređe od jednom nedeljno. Utvrđena je jasna pozitivna korelativna veza između visine prihoda po članu domaćinstva i konzumiranja izdvojenih namirnica. Tako su odgovarajući udeli među starima sa prosečnim mesečnim prihodom po članu domaćinstva ispod 4.000 dinara 39, 39 i 53%. Visoki udeli vezani za retko konzumiranje mleka, voća i mesa su registrovani i među siromašnim starima koji žive u Istočnoj Srbiji (50, 38 i 52%, respektivno). No, najređe voće i meso jedu siromašni stari kojima su socijalna primanja osnovni izvor prihoda (tabela 2). Čak dve trećine siromašnih starih sa socijalnim prihodima konzumira voće, a više od polovine meso ređe od jednom nedeljno.

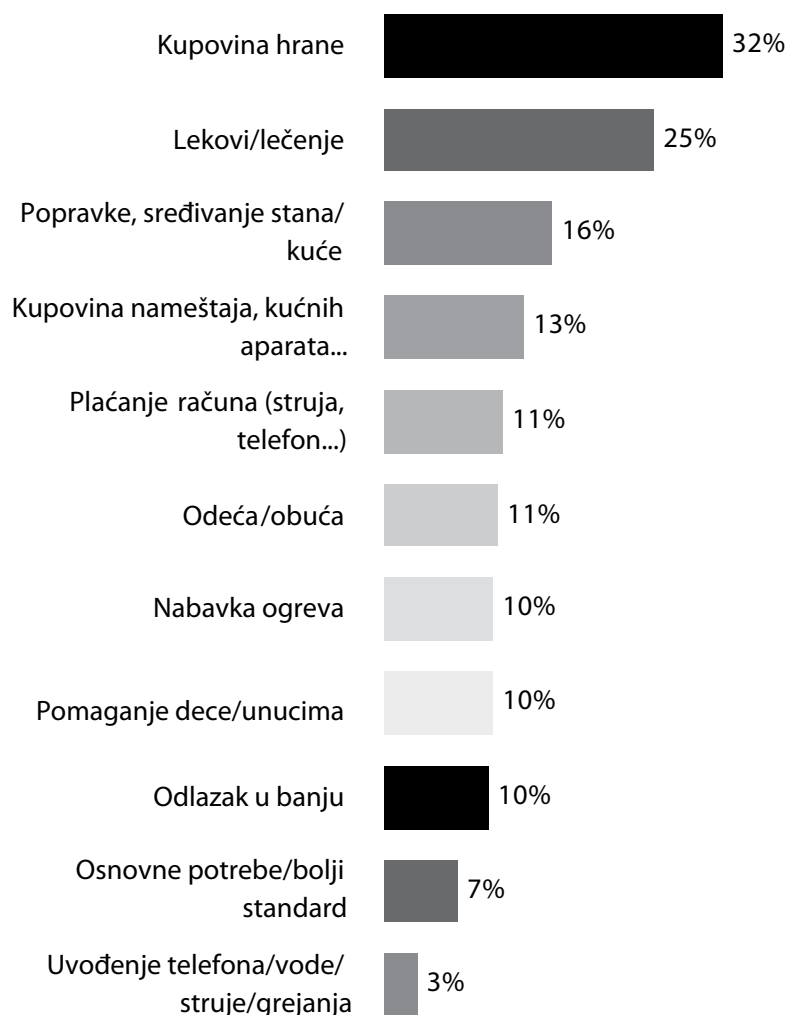
Tabela 2. Korišćenje namirnica ređe od jednom nedeljno

Siromašni stari	Mleko	Voće	Meso
Mesečni prihod po članu domaćinstva ispod 4.000 dinara	39%	39%	53%
Žive u Istočnoj Srbiji	50%	38%	52%
Socijalna primanja osnovni izvor prihoda	36%	65%	54%

Od ispitanika je traženo i da ocene u kojoj meri godišnji izdaci za odeću i obuću opterećuju njihov budžet na skali od 1 do 5. Objasnjeno im je da 1 znači da ovi izdaci nimalo ne opterećuju njegov budžet i da uvek imaju sredstva za kupovinu odeće i obuće, a 5 dijametralno suprotno, da nikad nemaju novca da se opskrbe ovom robom prema svojim potrebama.

Godišnji izdaci za odeću i obuću opterećuju ili veoma opterećuju budžet više od polovine siromašnih starih (56%). Nasuprot tome, svaka peta stara osoba (21%) smatra da ovi izdaci nimalo ili malo opterećuju njihov budžet. Međutim, razmatranje odgovora anketiranih na ovo pitanje u zavisnosti od njihovog mesečnog prosečnog prihoda po članu domaćinstva i vrsti osnov-

Grafikon 4.
Da imate novca na raspolaganju, na šta biste ga prvo potrošili?
 Napomena: Data mogućnost za višestruke odgovore

nog izvora prihoda upućuje na zaključak da kupovina odeće i obuće često ne opterećuje budžet siromašnih starih osoba, jer su njihove potrebe manje.

Kako drugačije objasniti da je ocena 1 i 2 zabeležena podjednako često među ispitanicima koji imaju prosečan prihod po članu domaćinstva manji od 4.000 dinara i među onima sa prosečnim prihodom većim od 8.000 dinara? Odgovarajući udeli su 20 i 19%. Ili, da po 20% anketiranih sa sopstvenim prihodom i onih izdržavanih od strane srodnika ocenjuje da kupovina odeće i obuće nimalo ili malo opterećuje njihov budžet.

Treba istaći da srednja vrednost ocene ispitanika, vezana za godišnje opterećenje budžeta kupovinom odeće i obuće, izno-

si 3,7. Najviša registrovana vrednost je 4,0 i beleži se u subpopulaciji sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda i među ispitanicima koji žive u Istočnoj Srbiji.

Da ima novca na raspolaganju, najveći broj siromašnih starih bi ga prvo potrošio na kupovinu hrane (svaki treći) ili na kupovinu lekova (svaki četvrti). Svaki šesti anketirani bi popravljao ili sređivao stan/kuću, a svaki osmi bi novac potrošio na kupovinu stvari ili uređaja za domaćinstvo. Svaki deseti siromašni stari bi platio kućne račune; nabavio ogrev; kupio odeću ili obuću; otišao u banju, ali i pomogao deci ili unucima. Svaki četrnaesti ispitanik je, pak, uopšteno odgovorio na ovo pitanje otvorenog tipa (pružalo je mogućnost davanja više odgovora) da bi novac potrošio na osnovne potrebe ili za poboljšanje standarda života, ne precizirajući na šta bi prvo potrošio materijalna sredstva da ih ima na raspolaganju (grafikon 4).

Veliko siromaštvo starih koji žive u Istočnoj Srbiji je potvrđeno i odgovorom na ovo pitanje. Naime, gotovo svaki drugi anketiran (48%) sa ovoga područja bi novac prvo potrošio na hranu, a svaki treći (35%) na lekove. I 40% ispitanika bez novčanih prihoda, da ima novac na raspolaganju, prvo bi kupilo hranu.

2.6 Karakteristike domaćinstva

Gotovo sve stare osobe žive u kući/stanu koja je njihovo vlasništvo (81%) ili vlasništvo člana uže ili šire porodice (12%). Prosečna korisna površina kuće/stana u kojoj živi siromašna stara osoba iznosi 60m². Funkcija rasporeda površina stambenih jedinica ispitanika je bliska normalnoj distribuciji. U najmanjoj prosečnoj korisnoj stambenoj površini žive siromašni stari koji su sami (48m²), a u najvećoj korisnoj stambenoj površini žive višegeneracijske porodice (70m²). Siromašne stare osobe sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda žive u kući/stanu manje prosečne korisne površine (41m²) u odnosu na siromašne stare sa sopstvenim prihodom (62m²). Utvrđena je, takođe, pozitivna korelaciona veza između prosečne korisne površine kuće/stana u kojoj živi siromašna stara osoba i visine mesečnog prihoda po članu domaćinstva.

Svaka osma anketirana osoba (13%) ima samo jednu sobu

u kući/stanu. Ovakve uslove življenja ima čak tri puta više siromašnih starih (38%) sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda prema svakom osmom ispitaniku (13%) sa penzijom ili prihodom od zakupa.

Dalje, jedna trećina (34%) siromašnih starih osoba živi u stambenoj jedinici koja ima dve sobe. Takođe, gotovo svaka treća siromašna stara osoba (28%) živi u stambenoj jedinici sa tri sobe, zatim, svaka sedma (14%) sa četiri sobe, svaka deseta, pak, živi u kući/stanu sa pet i više soba, svako od njih najčešće kao član višegeneracijske porodice.

Gotovo svi siromašni stari ljudi žive u domaćinstvu koje ima struju (99%) i televizor (94%). Devet od deset starih ljudi u domaćinstvu ima i tekuću vodu i frižider. Preko tri četvrtine ispitanika poseduje i bojler i zamrzivač. Oko dve trećine siromašnih starih poseduje i fiksni telefon i mašinu za pranje veša, odnosno, ima radio. Samo 43% siromašnih starih živi u stambenoj jedinici koja ima izvedenu kanalizaciju. Ređe, stare osobe žive u domaćinstvu koje poseduje automobil (31%), a daleko ređe u kući/stanu sa satelitskom ili kablovskom televizijom (17%), centralnim ili etažnim grejanjem (11%) i kompjuterom (11%). Mali broj starih poseduje vezu sa internetom (4%), klima uređaj (3%), interfon (2%) i mašinu za pranje posuđa (1%).

Značajne registrovane razlike u nivou opremljenosti domaćinstva vezane su, pre svega, za visinu prosečnog mesečnog prihoda po članu domaćinstva, tip naselja i tip domaćinstva u kome siromašna stara osoba živi. Tako kanalizaciju u domaćinstvu poseduje tek gotovo svaki treći (29%) siromašni stari stanovnik sela prema četiri petine ispitanika koji žive u gradu. Odnosno, centralno/etažno grejanje ima samo 5% anketiranih starih sa prosečnim mesečnim prihodom po članu domaćinstva manjim od 4.000 dinara naspram 22% siromašnih starih sa prihodom po članu domaćinstva iznad 8.000 dinara. Ili, na primer, kompjuter u domaćinstvu nema nijedan ispitanik koji živi sam u odnosu na 21% onih koji žive u višegeneracijskoj porodici.

Imajući u vidu ciljnu grupu koja je istraživana, opremljenost domaćinstva u kojima žive siromašni stari se može povoljno oceniti. No, dubinu siromaštva upečatljivo ilustruju odgovori na pitanje o godini nabavke pojedinih uređaja u domaćinstvu

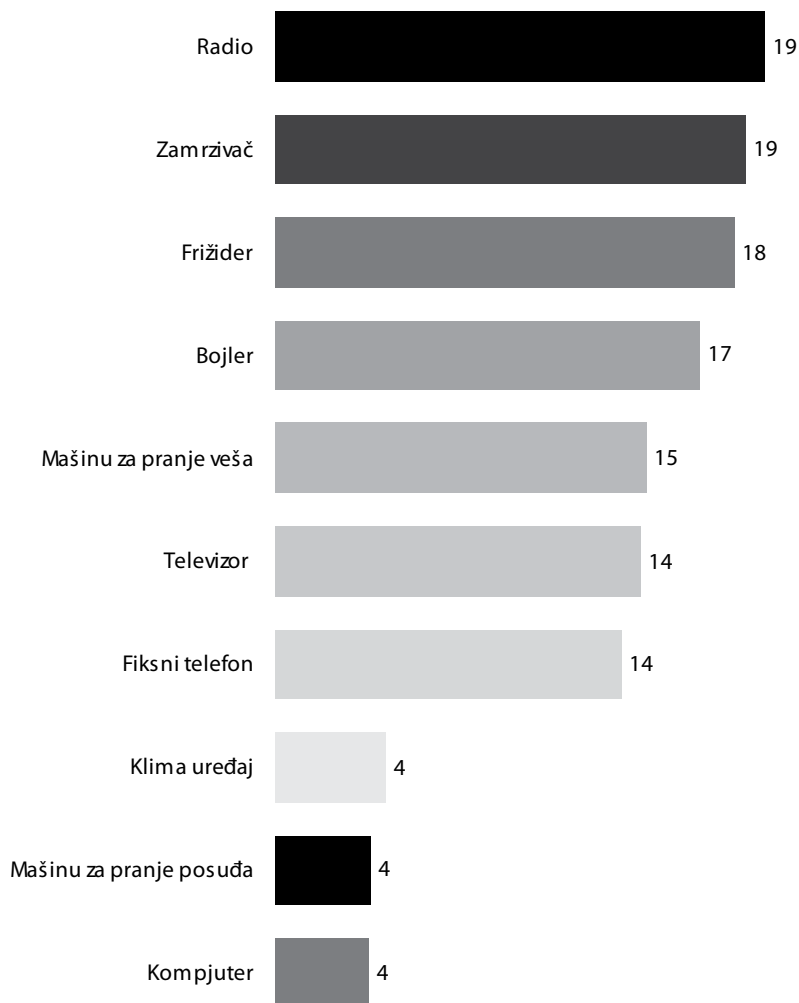
ONI NE MOGU DA ČEKAJU

(grafikon 5). Najveći broj njih je star između 14 godina (televizor i fiksni telefon) i 19 godina (radio i zamrzivač).

**Grafikon 5. Ako imate neki od sledećih uređaja u domaćinstvu ,
pre koliko godina ste ga kupili?**

Napomena: Date prosečne vrednosti

Na siromaštvo ispitanika i uslove u njihovom domaćinstvu ukazuje i način na koji se većina njih greje. Grejanje putem loženja drva upadljivo dominira u strukturi. Više od tri četvrtine siromašnih starih (78%) se na ovaj način greje. Loženje drva upadljivo je najčešći načina grejanja i među ispitanicima sa sela kao

i među onima koje žive u gradu. Na selu se na drva greje 86% siromašnih starih, a u gradu njih gotovo dve trećine (59%).

Istovremeno, 72% anketiranih ocenjuje da mesečni izdaci za grejanje odnosno ogrevni materijal opterećuju njihov budžet mnogo (28%) ili toliko mnogo da nikad nemaju sredstva da ih pokriju (44%). Moguće da je na ovaj nalaz delimično uticao i mesec kada je istraživanje sprovedeno. Naime, tokom oktobra se kupuje ogrev ili neposredno sledi izdvajanje novca za grejanje.

Više od dve trećine ispitanika, na skali od 1 do 5, procenjuje standard svog domaćinstva kao veoma loš (36%) ili loš (35%). Jedna četvrtina (26%) siromašnih starih osoba svoj standard kategorije kao srednji. Samo 3% anketiranih se opredeljuje za opciju dobar. Niko tokom istraživanja nije procenio standard svog domaćinstva kao veoma dobar.

Subjektivna srednja ocena standarda domaćinstva siromašnih starih je 2,0. Čini se da je ocena realna imajući u vidu iznete karakteristike domaćinstva u kojima stare osobe žive i otkrivene teškoće sa kojima se oni svakodnevno susreću i sudaraju, nezavisno što se potrebe i očekivanja smanjuju u trećem i četvrtom dobu života.

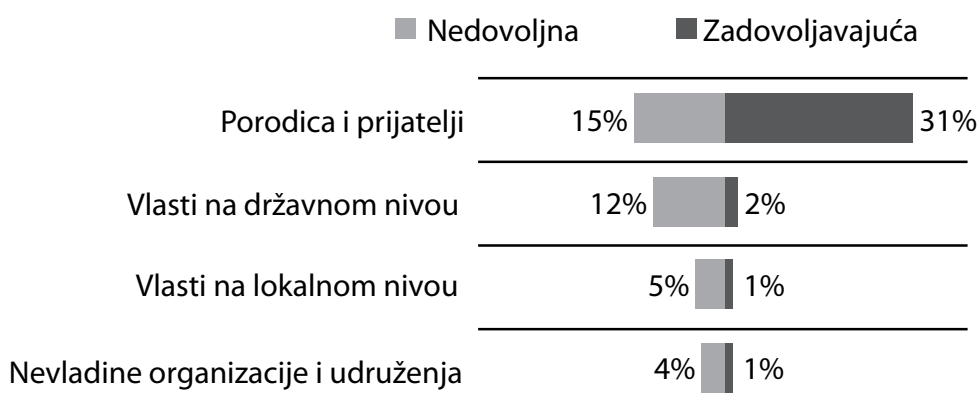
Najviša srednja ocena standarda domaćinstva je registrovana kod ispitanika sa najvišim prihodom po članu domaćinstva i među onima bez hroničnog oboljenja (2,4), a najniža, pak, među siromašnim starim osobama koje žive same (1,6). Ovaj nalaz upućuje na razmišljanje o uticaju ne samo ekonomske već i psihološke komponente na kvalitet života i osećaj zadovoljstva kod starih osoba.

2.7 Finansijska pomoć

Porodica i prijatelji, pre svega, pružaju finansijsku pomoć siromašnim starim osobama. Preko 60% ispitanika je izjavilo da se i u tom smislu oslanja na porodicu i prijatelje. Među njima, svaki drugi ovu vrstu podrške ocenjuje kao zadovoljavajuću (grafikon 6). Nalazi ovog istraživanja su pokazali da tek svaki šesti ispitanik (17%) dobija finansijsku podršku od vlasti na državnom nivou. Gotovo isti broj siromašnih starih osoba prima

novčanu pomoć od vlasti na lokalnom nivou i od nevladinih organizacija ili udruženja. Odgovarajući udeli su 8 i 7%. Verovatno zbog većih očekivanja, minimalan broj siromašnih starih (između 1 i 2%) institucionalnu finansijsku pomoć ocenjuje kao zadovoljavajuću.

Grafikon 6. Ako primete finansijsku pomoć od nabrojanih lica i institucija, u kojoj meri Vam ona pomaže da pokrijete potrebe?

Subjektivna srednja ocena veličine finansijske pomoći porodice i prijatelja u odnosu na zadovoljenje potreba siromašnih starih osoba iznosi 3,4. Ona se može oceniti kao relativno visoka – potencijalni opseg je bio postavljen između 1 i 5 u okviru koga 1 znači da je finansijska pomoć koju ispitanik dobija sasvim nedovoljna, a 5 da je potpuno zadovoljavajuća – imajući u vidu siromaštvo našeg društva u periodu tranzicije socio-ekonomskog sistema.

Najmanja srednja ocena veličine finansijske pomoći porodice i prijatelja prema potrebama anketiranih je registrovana među siromašnim starima koji žive u Istočnoj Srbiji (2,5), ispitanicima sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda (2,7) i licima koja su nesposobna za rad (3,1). Ovi nalazi kao da upućuju na razmišljanje da najmanju pomoć od porodice i prijatelja dobijaju oni siromašni stari koji imaju najveću potrebu za novčanom podrškom. Moguće je da objašnjenje treba tražiti u siromašnom okruženju, postavljenim kriterijumima u

vezi sa ostvarivanjem pomoći u okviru socijalne politike, ili, pak, osećaju nemoći i nezadovoljstva koje prati bolest i starost i u siromaštvu.

Srednja ocena veličine finansijske pomoći institucija u odnosu na zadovoljenje potreba siromašnih starih osoba daleko zaostaje za srednjom ocenom veličine novčane podrške porodice i prijatelja i iznosi 2,0 (vlast na državnom nivou), 1,9 (vlast na lokalnom nivou) i 1,8 (nevladine organizacije/udruženja). Najniže vrednosti nabrojanih parametra se beleže među ispitanicima iz Istočne Srbije (1,1; 1,4 i 1,0, za centralnu i lokalnu novčanu pomoć, odnosno, podršku nevladinog sektora) i starima sa prosečnim prihodom po članu domaćinstva između 4.000 i 8.000 dinara (1,5; 1,2 i 1,2, respektivno).

Prvi nalaz ne iznenađuje. Više rezultata je potvrdilo da su, regionalno posmatrano, najsiromašniji stari iz Istočne Srbije. Otuda su njihove potrebe i, posledično, očekivanja od institucionalne finansijske pomoći velika. Drugi nalaz je, pak, akcione prirode, jer upućuje na potrebu proširenja kruga korisnika novčane pomoći i podrške u okviru socijalne politike na svim nivoima njenog definisanja i sprovođenja.

Materijalno obezbeđenje porodice prima samo 6% anketiranih siromašnih starih. Tri četvrtine ili 76% među njima su i nosioci ove vrste pomoći. Mada istraživanja pokazuju da su najsiromašniji stari u Istočnoj i Južnoj Srbiji, od 66 anketiranih koji primaju MOP, samo su četiri osobe sa ova dva područja.

Prosečna vrednost MOP-a u domaćinstvu ispitanika iznosi 4.912 dinara. Registrovani interval raspona materijalnog obezbeđenja porodice se kreće od 4.554 dinara (beleži se među siromašnim starima koji žive sami) do 5.513 dinara (visina MOP-a po domaćinstvu ispitanika koji su u braku).

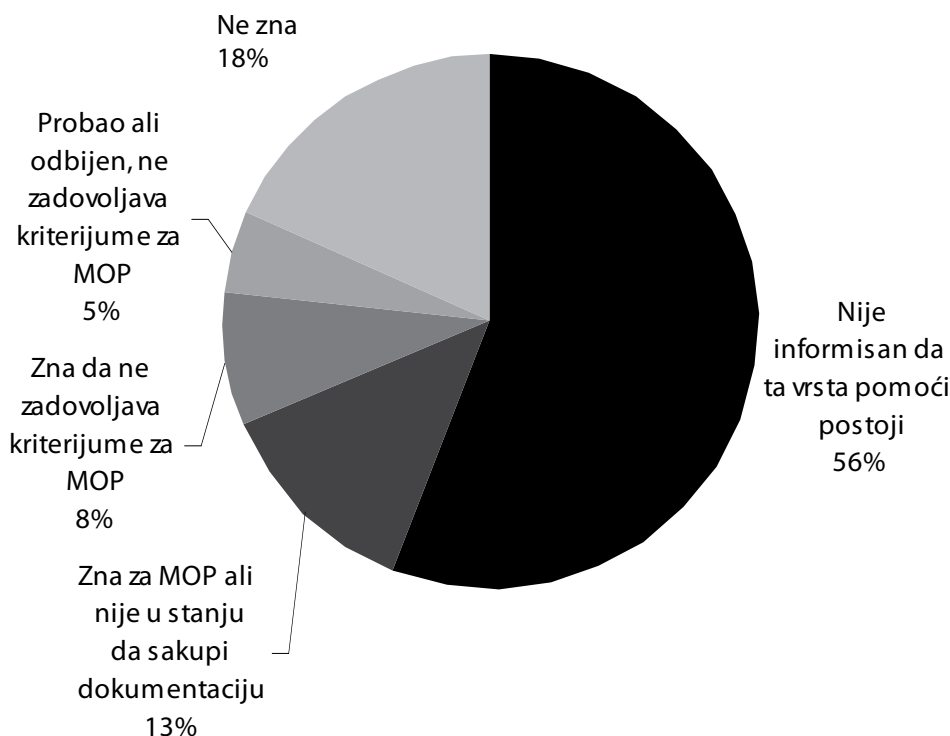
Više od polovine anketiranih (56%) koji ne primaju materijalno obezbeđenje porodice ne zna ni da postoji ova vrsta pomoći namenjena siromašnim licima u Srbiji (grafikon 7). Verovatno je broj onih koji nisu informisani i veći, jer gotovo svaki peti ispitanik, među 94% onih koji ne primaju MOP, nije znao da odgovori na pitanje zašto ne prima materijalno obezbeđenje porodice. Češće od drugih siromašnih starih ljudi, na ovo pitanje nisu znali da odgovore ispitanici iz Istočne Srbije (svaki treći), stari bez

novčanih prihoda (svaki četvrti) i oni koji su nesposobni za rad (svaki četvrti).

Pri tome, pitanje nije bilo otvorenog tipa, već su anketari čitali ispitanicima unapred definisane različite moguće odgovore kao razlog neprimanja MOP-a među kojima je trebalo da se opredele za jedan. Siromašni stari tokom istraživanja retko nisu mogli da daju odgovor na postavljeno pitanje ili nisu znali odgovor. Jedini izuzetak je upravo ovo pitanje.

Grafikon 7. Da li ne primete MOP iz jednog od navedenih razloga?

Baza: 94% ispitivane populacije

Dalje, svaki osmi siromašni stari (13%), među onima koji ne primaju MOP, odgovorio je da nije u stanju da sakupi dokumentaciju koja se od njega traži da bi pokušao da ostvari ovo pravo. Takođe, svaki osmi ispitanik ili zna da ne zadovoljava propisane

kriterijume za MOP (8%) ili je odbijen pri pokušaju da dobije materijalno obezbeđenje porodice (5%).

Najčešće siromašni stari navode da ne zadovoljavaju kriterijume za MOP jer imaju veći prihod po članu domaćinstva (36%), ili su vlasnici zemljišta veće površine (28%) od utvrđenih graničnih vrednosti ili, pak, primaju penziju (8%). No, svaki četvrti ispitanik (22%) nije specificirao zašto veruje da ne zadovoljava kriterijume za dobijanje ove vrste pomoći, a svaki šestnaesti anketirani (6%) je naveo kao razlog "nemam radni staž", koji nije eliminacioni kriterijum.

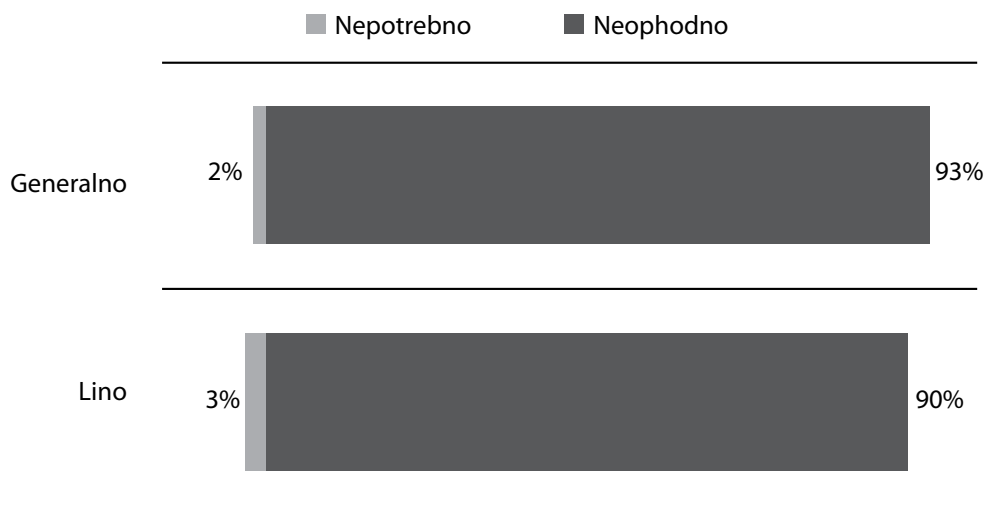
Svaki drugi ispitanik (53%) koji je odbijen pri pokušaju da dobije materijalno obezbeđenje porodice ne zna zašto ne zadovoljava kriterijume za MOP. Ostali koji su aplicirali za ovu vrstu pomoći su odbijeni, jer su vlasnici zemljišta veće površine od propisane (26%), odnosno, imaju veći prihod po članu domaćinstva nego što je utvrđena granična vrednost (20%).

2.8 O socijalnim davanjima

Nekoliko pitanja u upitniku se odnosilo na socijalne penzije. Ispitanicima je pre ovoga bloka pitanja predloženo da je uvođenje, takozvanih, socijalnih penzija, odnosno, garantovanog mesečnog ličnog prihoda od strane države, jedan od mehanizama za ublažavanje siromaštva stanovnika Srbije starijih od 65 godina, koji ne primaju penziju.

Očekivano, imajući u vidu da su intervjuisani siromašni stari, potreba za uvođenjem socijalnih penzija se ocenjuje kao veoma velika, i generalno posmatrano, i sa individualnog aspekta. Na skali od 1 do 5, gde 1 znači da je sasvim nepotrebno, a 5 sasvim neophodno uvođenje socijalnih penzija, svaki deveti ispitanik se opredeljuje za najviše dve ocene. Naime, kada se generalno ocenjuje ova potreba 93% siromašnih starih smatra da je neophodno ili sasvim neophodno uvođenje socijalnih penzija. Istovremeno, na paralelno pitanje (ocenite u kojoj meri smatrate da bi Vama bila potrebna socijalna penzija) 90% anketiranih se, takođe, opredeljuje za ocenu 4 ili 5. Treba posebno napomenuti da nisu registrovane jasne razlike po ovom pitanju u zavisnosti od sociodemografskih karakteristika ispitanika.

Grafikon 8. U kojoj meri smatrate da je generalno potrebno uvođenje socijalnih penzija i u kojoj meri smatrate da bi vama lično bila potrebna socijalna penzija?

Jedno od pitanja u upitniku se odnosilo na optimalni iznos socijalne penzije. Ono je bilo otvorenog tipa. Nalazi se mogu svrstati u tri velike grupe: optimalni iznos socijalnih penzija do 10.000 dinara (stav 21% ispitanika), između 10.000 i 14.999 dinara (odgovor 40% anketiranih) i preko 15.000 dinara (zalaže se 37% siromašnih starih). Ili, drugačije rečeno, prema odgovorima ispitanika na ovo pitanje, prosečan optimalni iznos socijalne penzije je 12.539 dinara.

Muškarci, ispitanici koji žive u gradu, pogotovo u Beogradu, oni između 65 i 74 godine, članovi višegeneracijskih porodica, siromašni stari kojima je osnovni izvor prihoda penzija ili zakup, kao i anketirani čiji je prihod po članu domaćinstva veći od 8.000 dinara smatraju da optimalni iznos socijalnih penzija treba da bude veći u odnosu na žene, ispitanike iz ruralnih oblasti, one sa 75 i više godina, samce, siromašne stare bez novčanih prihoda, anketirane čiji je prihod po članu domaćinstva manji od 4.000, respektivno.

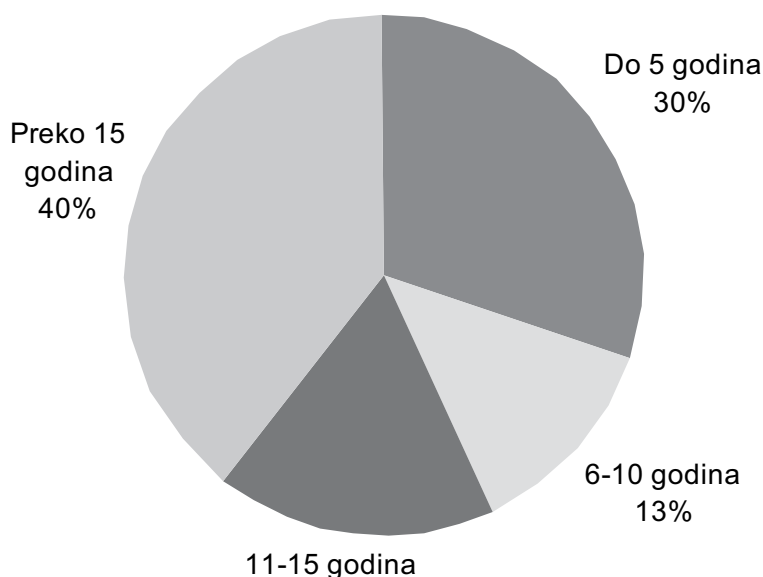
Konzistentno odgovoru na prethodno pitanje, više od tri petine anketiranih (77%) smatra da bi mesečni iznos socijalne penzije od 80 evra bio premali. Za gotovo svakog četvrog siro-

mašnog starog (23%), pak, predloženi iznos bi bio odgovarajući. No razumljivo, mesečni iznos socijalnih penzija od 80 evra je u većoj meri prihvatljiv za najsiromašnije među siromašnim starima (ispitanike bez novčanih primanja, one sa prosečnim prihodom po članu domaćinstva manjim od 4.000 dinara i anketirane koji su nesposobni za rad).

Upadljivo najveći broj anketiranih, tri petine ili 76%, bi želeo da se informiše o socijalnim penzijama preko televizije. Na drugom mestu liste izvora ove vrste informacija, daleko zaostajući, nalazi se Centar za socijalni rad zajedno sa drugim socijalnim službama. Ovu opciju je naveo svaki osmi ispitanik (12%). Minimalan broj siromašnih starih lica se opredelio za ostale potencijalne mogućnosti u mreži širenja informacija o socijalnim penzijama koje su bile nabrojane (udruženje penzionera, radio, novine) ili su ih citirali sami ispitanici (pošta, lični kontakt, telefon).

Grafikon 9. Koliko godina ste uplaćivali doprinos za penziona i invalidsko osiguranje?

Baza: 40% ispitivane populacije

Prilikom predstavljanja uzorka je istaknuto da je 40% siromašnih starih uplaćivalo doprinos za penziona i invalidsko osiguranje. U kontekstu socijalnih penzija, pak, bitno je podvući

da je među njima gotovo dve trećine ili 60% (grafikon 9) to činilo manje od 15 godina i otuda nije ostvarilo neophodan uslov za ličnu penziju.

Na kraju, treba istaći da je ovo istraživanje potvrdilo i nadogradilo neke od nalaza anketa koje su se bavile pitanjem siromaštva i/ili starim ljudima, uključujući i one koje su sprovedene kod nas. Istovremeno je novim saznanjima i proširilo fond znanja o siromašnim starim ljudima u Srbiji. Tako je i ova analiza pokazala da postoji jaka korelacija između siromaštva starih i njihovog obrazovnog statusa. Naime, svi ispitanici koji su ušli u uzorak su bez formalnog obrazovanja, sa nepotpunom osnovnom školom ili, najviše, sa završenom osnovnom školom.

Poznato je da je ekonomski status pojedinca bitna mikro determinanta individualnog zdravstvenog stanja. Po pravilu siromašni ljudi su slabijeg zdravlja. Objašnjenje treba tražiti u manjim mogućnostima siromašnih da koriste zdravstvenu zaštitu i primenjuju preventivne mere, ali i u njihovom lošijem psihičkom statusu. Rezultati ovoga istraživanja su ukazali da čak 90% siromašnih starih osoba u Srbiji pati od nekog hroničnog oboljenja kao i da u morbiditetnom modelu siromašnih od 65 i više godina dominiraju bolesti čiji je glavni izvor čovek i njegovo rizično ponašanje od detinjstva.

Ne samo da je udeo hronično obolelih među siromašnim starima visok, već je i viši od onoga koji je registrovan na nivou od 81% među opštom populacijom osoba starih 70 i više godina.⁶ I dodatno, siromašni stari su u manjoj meri sposobni za svakodnevno funkcionisanje i konzistentno u većoj meri im je potrebna pomoć drugih, u odnosu na opštu populaciju od 70 i više godina. I to, bez izuzetka, za svaku od ispitivanih aktivnosti važnih za bitisanje u kući ili lokalnoj zajednici.

Siromašne stare osobe se pri rešavanju svakodnevnih problema, od podrške za funkcionisanje u domaćinstvu i van njega do finansijske pomoći, dominantno oslanjaju na porodicu.

.....
6 Satarić, Nadežda i Mirjana Rašević, „Vaninstitucionalna zaštita starijih ljudi u Srbiji – jaz između potreba i mogućnosti“, Amity, Beograd, 2007

Institucije imaju nedovoljnu ulogu u mreži podrške i pomoći siromašnim starim ljudima. Oni kojima je potrebna pomoć za svakodnevno funkcionisanje se minimalno oslanjaju na sve institucije koje potencijalno mogu da im pruže podršku, kao što su zdravstvena ustanova, centar za socijalni rad, humanitarne organizacije. Takođe, finansijska pomoć od institucija na državnom ili lokalnom nivou ili nevladinih organizacija, i objektivno merena i subjektivno procenjena u odnosu na potrebe, daleko je manja od one koju siromašna stara osoba dobija iz neposrednog okruženja.

Materijalno obezbeđenje porodice prima samo 6% anketiranih siromašnih starih, najčešće nosilaca ove vrste pomoći. Veliki broj odgovora na pitanja iz upitnika potvrdio je da su, regionalno posmatrano, najugroženiji siromašni stari u Istočnoj Srbiji. Na primer, čak svaki peti hronično oboleli siromašni stari sa ovoga područja ne uzima redovno terapiju. No, samo jedna anketirana siromašna stara osoba iz Istočne Srbije prima MOP.

Razlozi niske pokrivenosti siromašnih starih ljudi ovom najznačajnijom merom socijalne politike države su pre svega neinformisanost potencijalnih korisnika, zatim teškoće vezane za prikupljanje dokumentacije kao i strogi prihodni i imovinski uslovi za sticanje prava na ovu vrstu socijalnog transfera.

Ne samo da je niska pokrivenost siromašnih starih ljudi materijalnim obezbeđenjem porodice, već je i visina ovakvog socijalnog primanja mala. Naime, nalazi ovog istraživanja su jasno pokazali da osobe sa socijalnim primanjima kao osnovnim izvorom prihoda spadaju među najugroženije siromašne stare osobe. Njihova procena zdravstvenog stanja, sposobnost svakodnevnog funkcionisanja, emocionalni status, kvalitet života i karakteristike domaćinstva su signifikantno lošije u odnosu na siromašne stare sa sopstvenim prihodom, a želje su, čini se, najbolja ilustracija dubokog siromaštva. Dobijeni rezultati sa jedne strane ukazuju na dobar odabir, a sa druge strane otvaraju pitanje: zar MOP ne bi morao u većoj meri da smanji siromaštvo onih koji ga primaju?

Kao što je i očekivano, intervjuisani siromašni stari su potrebu za uvođenjem socijalnih penzija ocenili kao veoma veliku, i generalno posmatrano, i sa individualnog aspekta. Ispitanici

se u proseku zalažu da iznos socijalne penzije bude 12.539 dinara. U kontekstu socijalnih penzija je bitno istaći da je gotovo svaki četvrti siromašni stari doprinos za penziono i invalidsko osiguranje uplaćivao manje od 15 godina i otuda nije ostvario neophodan uslov za ličnu penziju.

2.9 Prilog

1. Upitnik za anketiranje starijih siromašnih osoba

Projekat:	Broj mesne zajednice:	ID broj anketara:	Početak anketiranja	Redni broj upitnika :
6397				

Dobro jutro/dan/veče, moje ime je _____. Radim kao anketar za istraživačku agenciju Strategic Marketing (Strateški Marketing) koja redovno sprovodi istraživanja na različite teme. Vi ste jedna od osoba čije nas mišljenje interesuje. Bio/la bih vam zahvalan/na ukoliko biste odvojili malo vremena da mi odgovorite na neka pitanja. Istraživanje koje sprovodimo biće poverljivo i vaše ime neće biti prikazano. Svi podaci koje nam date biće korišćeni isključivo za potrebe ovog projekta.

A Selekciona pitanja			
A1	Koliko imate godina?	1. Manje od 65 godina 2. 65 godina i više	kraj A2
A2	Ukoliko u domaćinstvu žive dve ili više osoba starih 65 i više godina , razgovor nastavite sa onom osobom kojoj će prvo biti rođendan od trenutka anketiranja, a u slučaju da stara osoba nije u stanju da razgovara iz zdravstvenih razloga (bilo da ima mentalne ili fizičke smetnje), ispitivanje nastavite sa osobom koja se brine o toj staroj osobi .		A3
A3	Osoba sa kojom se razgovara: [ANK] Pitati osobu koja se brine o starom licu samo u slučaju da staro lice nije mentalno ili fizički sposobno da samo odgovara	1. Osoba stara 65 ili više godina 2. Osoba koja se brine o staroj osobi	A4
A4	Lična mesečna primanja osobe stare 65 ili više godina	1. 6500 ili više dinara mesečno 2. Manje od 6500 dinara mesečno	kraj B1

B Zdravstveno stanje			
B1	Kako biste ocenili svoje zdravstveno stanje u odnosu na druge osobe Vaših godina? [ANK] Jedan odgovor.	1. Prilično lošije 2. Nešto lošije 3. Prosečno 4. Nešto bolje 5. Prilično bolje	B2
B2	Kako biste ocenili svoje trenutno zdravstveno stanje u poređenju sa onim od pre šest meseci? [ANK] Jedan odgovor.	1. Lošije 2. Isto 3. Bolje	B3
B3	Kako čujete (radio, TV, i sl.) [ANK] Jedan odgovor.	1. Dobro (kao i ostali) 2. Slabo (mora da pojača ton, toliko da je za druge preglasan) 3. Nosim slušni aparat 4. Uopšte ne čujem 95. Drugo, šta	B4
B4	Kako vidite? [ANK] Jedan odgovor.	1. Dobro (kao i ostali) 2. Nosim naočare ili kontaktna sočiva 3. Slabo čak i sa naočarima/sočivima 4. Uopšte ne vidim 95. Drugo, šta	B5
B5	Kako se krećete? [ANK] Jedan odgovor.	1. Bez ikakvih teškoća 2. Nije mi potrebna pomoć ili pomagalo, ali osećam teškoće 3. Potrebna mi je pomoć/pomagalo (štap, štake, aparati, proteze) 4. U invalidskim kolicima 5. Nepokretan/na sam (vezan/a za krevet)	B6
B6	Da li patite od nekih hroničnih oboljenja?	1. Da 2. Ne	B7 B10

	B7a Molim Vas da mi kažete koja su to hronična stanja od kojih bolujete? <i>[ANK] Više odgovora. Pokazati karticu B7.</i>		B7a	B7b	B8		
		Tuberkuloza	-1-	-1-			
		Infarkt miokarda (srčani udar)	-2-	-2-			
	B7b Da li je neko od Vaših oboljenja koje ste naveli i utvrđeno od strane lekara tj. klinički dijagnostikovano? <i>[ANK] Više odgovora. Pokazati karticu B7.</i>	Moždani udar (šlog)	-3-	-3-			
		Povišen krvni pritisak	-4-	-4-			
		Hronični bronhitis, emfizem	-5-	-5-			
		Astma	-6-	-6-			
		Maligno oboljenje (rak)	-7-	-7-			
		Šećerna bolest	-8-	-8-			
		Povišene masnoće u krvi	-9-	-9-			
		Migrena	-10-	-10-			
		Hronična anksioznost ili depresija	-11-	-11-			
		Oboljenje bubrega	-12-	-12-			
		Čir dvanaestopalačnog creva, želuca	-13-	-13-			
		Oboljenje žučne kese	-14-	-14-			
		Reumatska oboljenja zglobova	-15-	-15-			
		Osteoporozna	-16-	-16-			
	Alergija (bez astme)	-17-	-17-				
	Katarakta	-18-	-18-				
B7	Da li Vam to oboljenje smeta u obavljanju dnevnih aktivnosti?	1. Da 2. Ne			B9		
B8	Da li redovno primete terapiju za to/ta oboljenja?	1. Da 2. Ne			B10		
B9	Da li kupujete neke lekove koji su Vam preporučeni od strane lekara, a koji se ne izdaju uz recept?	1. Da 2. Ne			B10 B11		
B10	Koliki iznos u proseku mesečno izdvajate na ove lekove?	_____ dinara <i>[ANK] Upisati tačan iznos.</i>			B11		
B11	Zbog nemoći ili zdravstvenih problema, da li vam je neophodna pomoć druge osobe u nekoj od navedenih aktivnosti? Molim Vas da na skali od 1 do 5 ocenite koliko ste u stanju samostalno da zadovoljavate određene potrebe, gde 1 znači da vam je neophodna tuđa pomoć, a 5 znači da ste u potpunosti samostalni.				B12		
		Neophodna pomoć	Uglavnom potrebna	I jeste i nije		Uglavnom samostalno	U potpunosti samostalno
	1. Održavanje lične higijene (upotreba toaleta, kupanje, presvlačenje, pranje kose, sečenje noktiju)	1	2	3		4	5
	2. Održavanje higijene stana (pranje, peglanje, čišćenje)	1	2	3		4	5
	3. Ishrana (spremanje hrane, hranjenje)	1	2	3		4	5
	4. Kretanje po kući (sedanje/ustajanje sa stolice, leganje/ustajanje iz kreveta, penjanje/silaženje stepenicama)	1	2	3		4	5
	5. Kretanje po gradu (odlazak do lekara, plaćanje računa, nabavka potrepština, korišćenje prevoza)	1	2	3		4	5
	6. Zdravstvena nega i prevencija (kontrola pritiska ili šećera u krvi, nabavka i uzimanje lekova)	1	2	3		4	5
	7. Socijalni kontakti, učešće u aktivnostima zajednice	1	2	3	4	5	
B12	Ako Vam je za bilo koju od navedenih aktivnosti neophodna pomoć druge osobe, na koga se pretežno oslanjate? <i>[ANK] Pitati pitanje B11 samo ako je ispitanika na bilo koju stavku iz pitanja B10 odgovorio 1, 2, 3, ili 4. Jedan odgovor.</i>	1. Člana porodice 2. Rođaka 3. Prijatelja 4. Komšiju 5. Volontere 6. Centar za socijalni rad	7. Zdravstvenu ustanovu 8. Humanitarnu organizaciju 9. Angažujem plaćenu pomoć 95. Drugo, ko _____ (dopisati krug pripadanja te osobe) 96. Ni na koga			C1	
C Porodica							
C1	Da li imate decu, unuke ili druge srodnike? <i>[ANK] Pod rodbinom se podrazumeva i krvno i tazbinsko srodstvo</i>	1. Da 2. Ne				D1 D2	
C2	<i>Pitanja iz sledeće tabele postaviti za svakog pomenutog srodnika.</i> Molim Vas da mi za svakog od tih srodnika redom date par osnovnih informacija.					D1	

R br.	M	Ž	SRODSTVO	MESTO PREBIVALIŠTA	STAROST (u godinama)	RADNI STATUS	ŽIVOTNI STANDARD (u odnosu na prosek: 1 veoma loš, 5 veoma dobar)	PRUŽANJE POMOĆI STAROM LICU (više odgovora moguće)	UČESTALOST PRUŽANJA POMOĆI
1	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
2	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
3	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
4	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
5	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
6	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
7	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐
8	1	2	☐	☐	☐	☐	1 2 3 4 5	1. finansijska pomoć 2. pomoć u uslugama 3. ne pruža pomoć	☐ ☐ ☐

Šifre za srodstvo sa starim licem:

- 1 Bračni drug, partner
- 2 Dete / pastork
- 3 Brat-sestra / zet-snaja
- 4 Unuk-a starog lica / bračnog druga
- 5 Reditelj starog lica / bračnog druga
- 6 Drugi srodnik

Šifre za mesto prebivališta:

- 1 Živi u domaćinstvu sa starim licem
- 2 Živi u istom mestu (gradu/selu) sa starim licem, ali u drugom domaćinstvu
- 3 Živi u istoj državi sa starim licem, ali udaljen manje od 50 km
- 4 Živi u istoj državi sa starim licem, ali udaljen preko 50 km
- 5 Živi u drugoj državi

Šifre za radni status:

- 1 Zaposlen (u radnom odnosu)
- 2 Radi van radnog odnosa
- 3 Poslodavac (su/vlasnik preduzeća ili radnje)
- 4 Individualni poljoprivrednik
- 5 Samostalno obavlja delatnost
- 6 Pomažući član domaćinstva
- 7 Ostali koji obavljaju zanimanje
- 8 Nezaposlen – traži posao
- 9 Prekinuo rad (u vojsci, na izdržavanju kazne)
- 10 Penzioner
- 11 Ima prihode od imovine (renta, zakupnina)
- 12 Ima druge lične prihode (socijalna pomoć, alimentacija)
- 13 Domaćica
- 14 Dete, učenik, student
- 15 Nesposoban za rad
- 16 Ostali koji ne obavljaju zanimanje

Šifre za učestalost primanja pomoći:

- 1 Svaki dan
- 2 Nekoliko puta nedeljno
- 3 Jednom nedeljno
- 4 Nekoliko puta mesečno
- 5 Jednom mesečno
- 6 Nekoliko puta godišnje
- 7 Jednom godišnje
- 8 Rede od jednom godišnje

D Socijalne penzije																									
D1	Molim Vas recite mi da li primete neku finansijsku pomoć od sledećih lica i institucija. Ocenite na skali od 1 do 5 u kojoj meri ta pomoć pomaže u pokrivanju Vaših potreba, gde 1 znači da je dobijena pomoć sasvim nedovoljna u odnosu na Vaše potrebe, a 5 da je sasvim zadovoljavajuća.																								
	<table border="1"> <tr> <td>1. Porodica i prijatelji</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>2. Vlasti na državnom nivou</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>3. Vlasti na lokalnom nivou</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>4. Nevladine organizacije i udruženja</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> </tr> </table>	1. Porodica i prijatelji	1	2	3	4	5	2. Vlasti na državnom nivou	1	2	3	4	5	3. Vlasti na lokalnom nivou	1	2	3	4	5	4. Nevladine organizacije i udruženja	1	2	3	4	5
1. Porodica i prijatelji	1	2	3	4	5																				
2. Vlasti na državnom nivou	1	2	3	4	5																				
3. Vlasti na lokalnom nivou	1	2	3	4	5																				
4. Nevladine organizacije i udruženja	1	2	3	4	5																				
	D2																								
Uvođenje garantovanog ličnog prihoda od strane države (takozvanih socijalnih penzija) je zamišljeno kao mehanizam za ublažavanje siromaštva stanovnika Srbije starijih od 65 godina, koji nemaju penziju.																									
D2	Molim Vas ocenite na skali od 1 do 5 u kojoj meri smatrate da je generalno potrebno uvođenje socijalnih penzija kao mehanizma za smanjivanje siromaštva u zemlji, i u kojoj meri smatrate da bi Vama lično bila potrebna socijalna penzija.																								
	D3																								

	Generalno	Sasvim nepotrebno	1	2	3	4	5	Sasvim neophodno	
	Lično	Sasvim nepotrebna	1	2	3	4	5	Sasvim neophodna	
D3	Koliki smatrate da bi trebalo da bude optimalan osnovni iznos socijalne penzije?	Oko _____ dinara							D4
D4	Ukoliko bi mesečan iznos socijalne penzije bio 80 eura, da li bi po Vašem mišljenju to bilo...	1. Premalo 2. Odgovarajuće 3. Previše							D5
D5	Kako bi Vama lično odgovaralo da se informišete o socijalnim penzijama?	1. Preko televizije 2. Preko novina ili časopisa 3. Preko radija 4. Preko Centra za socijalni rad i drugih socijalnih službi 5. Preko udruženja penzionera i drugih udruženja 95. <i>Drugo, šta</i> _____							D6
D6	Za šta biste najpre koristili novac od socijalne penzije kad biste je primali?	1. Za kupovinu namirnica 2. Za plaćanje računa ili rente 3. U zdravstvene svrhe (lekovi, pregledi...) 4. Doprinos u prihodu za porodicu/domaćinstvo 5. Za otplatu dugova 95. <i>Drugo, šta</i> _____ 99. <i>Za opšte troškove života, za sve je potrebno</i>							E1

E Karakteristike domaćinstva										
E1	U kojoj vrsti objekta trenutno živite?	1. U stanu u stambenoj zgradi 2. U kući sa nekoliko stanova 3. U kući sa jednom stanom							E2	
E2	Koliko soba ima u Vašem stanu/kući? (površine veće od 6m²)								E3	
E3	Kolika je korisna površina Vašeg stambenog prostora? (deo koji domaćinstvo koristi samo za stanovanje)	_____ m²							E4	
E4	Kakav je Vaš status u vezi s vlasništvom stana/kuće?	1. Besplatno živi u stanu/kući iako nije vlasnik 2. Vlasnik ili suvlasnik 3. Stanarsko pravo, zaštićeni stanar 4. Podstanar (iznajmljuje deo stana ili kuće) 5. Iznajmljuje ceo stan							E5 E6	
E5	Da li je vlasnik stana/kuće	1. U srodstvu 2. Nije srodnik							E6	
E6	Da li Vaše domaćinstvo poseduje sledeće instalacije:			DA		NE				
	1. Električnu struju			1				2		
	2. Tekuću vodu			1				2		
	3. Kanalizaciju			1				2		
	4. Gas			1				2		
	5. Centralno / etažno grejanje			1				2		
	6. Fiksnu telefonsku liniju			1				2		
	7. Kablovsku ili satelitsku TV			1				2		
	8. Interfon / videofon			1				2		
	9. Sistem obezbeđenja (alarm, sigurnosne brave...)			1				2		
	10. Vežu s Internetom									
E7	E7a Da li Vaše domaćinstvo ima:	DA	NE	E7b Da li možete da se setite kada ste tj. pre koliko kupili taj komad pokućstva?						E8
				Pre _____ godina						
	1. Televizor	1	2	Pre _____ godina						
	2. Radio	1	2	Pre _____ godina						
	3. Fiksni telefon	1	2	Pre _____ godina						
	4. Frižider	1	2	Pre _____ godina						
	5. Zamrzivač	1	2	Pre _____ godina						
	6. Bojler	1	2	Pre _____ godina						
	7. Mašinu za pranje veša	1	2	Pre _____ godina						
	8. Mašinu za pranje posuda	1	2	Pre _____ godina						

	9. Kompjuter	1	2	Pre _____ godina			
	10. Klima uređaj	1	2	Pre _____ godina			
E8	Da li neko od članova Vašeg domaćinstva poseduje:						
		DA			NE		
	2. Mobilni telefon	1			2		
	3. Automobil	1			2		E9
E9	Na koji način se grejete?	1. Centralno/etažno grejanje, grejanje na struju 2. Gasne instalacije, plinska peć, nafta 3. Termoakumulaciona peć 4. Ložim ugajl za ogrev 5. Ložim drvo za ogrev 6. Drugo, šta _____ 96. Nijedan, nemam grejanje u domaćinstvu <i>NZ (Ne zna), ne može da proceni</i>					E10
E10	Ocenite u kojoj meri sledeći mesečni izdaci opterećuju Vaš budžet na skali od 1 do 5 gde 1 znači nimalo ne opterećuju i da uvek imate sredstava da pokrijete te troškove, a 5 da nikad nemate sredstava da ih pokrijete.						
	Račun za grejanje / ogrevni materijal	1	2	3	4	5	96. Nemam grejanje
	Rečun za struju i televiziju	1	2	3	4	5	96. Nemam struju
	Račun za telefon	1	2	3	4	5	96. Nemam telefon
E11	Kako biste procenili standard svog domaćinstva? (u odnosu na prosek)	1. Veoma loše 2. Loše 3. Osrednje 4. Dobro 5. Veoma dobro <i>NZ (Ne zna), ne može da proceni</i>					G1

F Način života							
F1	Sada bismo malo porazgovarali o uslovima i načinu na koji živite. Ocenite na skali od 1 do 5 koje vrste osećanja preovlađuju u Vašem životu u poslednje vreme, gde 1 znači da su to pretežno negativna osećanja (nemoć, napuštenost...) a 5 da su to pretežno pozitivna osećanja (smirenost, radost...).						
	Negativne emocije	1	2	3	4	5	Pozitivne emocije
F2	Koliko često konzumirate sledeće namirnice?						
	Mleko	1. Svaki dan 2. Četiri do šest puta nedeljno 3. Jedan do tri puta nedeljno 4. Ređe od jednom nedeljno					
	Meso	1. Svaki dan 2. Četiri do šest puta nedeljno 3. Jedan do tri puta nedeljno 4. Ređe od jednom nedeljno					
	Voće	1. Svaki dan 2. Četiri do šest puta nedeljno 3. Jedan do tri puta nedeljno 4. Ređe od jednom nedeljno					
F3	Ocenite u kojoj meri godišnji izdaci za odeću i obuću opterećuju Vaš budžet na skali od 1 do 5 gde 1 znači nimalo ne opterećuju i da uvek imate sredstava za to, a 5 da veoma opterećuju i da nikad nemate sredstava da se opskrbite prema svojim potrebama.						
	Nimalo ne opterećuju	1	2	3	4	5	Veoma opterećuju
F4	Ukoliko biste imali finansije na raspolaganju, šta je prvo što biste uradili sa tim sredstvima?						
	<i>[ANK] Pustiti ispitanika da spontano navede svoje potrebe. U pitanju se ne navodi suma novca, ostavite ispitaniku da sam zamisli svotu i uobliči svoje želje. Više odgovora moguće.</i>						

G Socio-ekonomski status							
G1	Opština:	_____	G2	Redni broj popisnog kruga u opštini:	_____		
G3	Naselje:	_____	G4	Redni broj domaćinstva u popisnom krugu:	_____		
G5	Adresa ispitanika:	_____	G6	Ime i prezime anketara:	_____		

G7	Ime i prezime anketara:	_____	G8	Šifra anketara:	_____
G9	Datum anketiranja:	____. ____ 2008.	G10	Pol ispitanika	1. Muški 2. Ženski
G11	Adresa domaćinstva:	_____	G12	Telefon domaćinstva:	_____
G13	Godina rođenja ispitanika:	_____	G14	Ime i prezime ispitanika:	_____
G15	Tip domaćinstva:	1. Živi sam 2. Bračni par bez dece 3. Bračni par sa decom 4. Samohrani roditelj 5. Višegeneracijska porodica 6. Živi sa rođakom/prijateljem 7. Živi u hraniteljskoj porodici 95. <i>Drugo</i>			G16
G16	Ukupan broj članova domaćinstva	_____			G17
G17	Ukupan LIČNI prihod u mesecu ____:	_____ dinara	[ANK] Upisati tačan iznos	BO (Odbija da odgovori)	G18
G18	Ukupan broj članova domaćinstva sa redovnim mesečnim prihodima:	_____			G19
G19	Ukupan prihod DOMAĆINSTVA u mesecu	1. Bez prihoda 2. Ispod 13000 dinara 3. 13001 do 16000 dinara 4. 16001 do 20000 dinara 5. 20001 do 24000 dinara 6. 24001 do 30000 dinara	7. 30001 do 36000 dinara 8. 36001 do 42000 dinara 9. 42001 do 48000 dinara 10. 48001 do 56000 dinara 11. 56001 do 64000 dinara 12. 64001 do 74000 dinara	13. 74001 do 86000 dinara 14. 86001 do 100000 dinara 15. Preko 100000 dinara BO (Odbija da odgovori) NZ (Ne zna)	G20
G20	Osnovni izvor prihoda osobe stare 65 ili više godina:	1. Dodatak za negu i pomoć drugog lica 2. MOP (Materijalno obezbeđenje porodice, tzv. socijalna pomoć) 3. Penzija (manja od 6500 dinara)	4. Prihodi od izdavanja dela stana ili zemlje u zakup 5. Izdržavan od strane dece ili srodnika 6. Bez ličnih primanja 95. <i>Drugo, šta</i>	_____	G21
G21	Ako prima MOP, da li je	nosilac pomoći član porodice, korisnik kolika je visina MOPa u njihovom domaćinstvu			G22
G22	Ako ne prima MOP, da li -	1. nije informisan da ta vrsta pomoći postoji 2. zna za MOP ali nije u stanju da sakupi dokumentaciju 3. probao ali odbijen, ne zadovoljava kriterijume za MOP, zašto _____ 4. zna da ne zadovoljava kriterijume za MOP, zašto _____			G23
G23	Da li ste nekada bili u radnom odnosu? (ukoliko je odgovor Da postavlja se pitanje G24)	1. Da 2. Ne			G24
G24	Koliko godina ste uplacivali doprinos za PIO?	_____			G25
G25	Bračni status	1. U zakonitom braku 2. U vanbračnoj zajednici 3. Neoženjen/neudata 4. Razveden/razvedena 5. Udovac/udovica			G26
G26	Nacionalna pripadnost	1. Srbin 2. Drugo, šta _____ 99. <i>Neizjašnjen</i>			G27
G27	Obrazovanje	1. Bez škole 2. Nepotpuna osnovna škola (4 godine, mala matura) 3. Osnovna škola (8 godina, velika matura) 4. Jedno/dvogodišnja stručna škola 5. Srednja – trogodišnja i KV 6. Srednja – četvorogodišnja i VKV 7. Gimnazija 8. Viša ili visoka škola			G28
G28	Aktivnost	1. Penzioner 2. Ima prihode od imovine (renta, zakupnina)			

		3. Ima druge lične prihode (socijalna pomoć, alimentacija) 4. Domaćica 5. Nesposoban za rad 6. Ostali koji ne obavljaju zanimanje
--	--	--

[ANK] AKO JE OSOBA KOJA VODI RAČUNA O STAROJ OSOBI ODGOVARALA NA PITANJA, PITATI SAMO TU OSOBU ZA LIČNE PODATKE: PITANJA G1 DOG28 SE ODNOSE NA OSOBU KOJA IMA 65 ILI VIŠE GODINA A PITANJA H1 DO H3 SAMO NA OSOBU KOJA VODI RAČUNA O STAROJ OSOBI

H1	Pol:	1. Muški 2. Ženski
H2	Starost (Godine):	
H3	Srodstvo sa starom osobom:	1. Sin/kćerka 2. Supružnik 95. Drugo, šta _____

2.10. Izbor najvažnijih tabela vezanih za obradu podataka iz upitnika sa napomenom kako ih čitati

Kako čitati SMMRI tabele

Naslov govori o varijabli čije su relativne frekvence date u tabeli.

U prvoj koloni **Total** su dati procenti za svaku kategoriju tabelirane varijable.

Svaka sledeća **kolona** predstavlja procenite date varijable u okviru neke subpopulacije.

OBRAZOVANJE-POSLEDNJA ZAVRŠENA ŠKOLA:

Red označen sa **N** označava veličinu baze, tj. kolika je veličina (pod)uzorka na kome su izračunati procenti.

	Total	Muški	Ženski	Tip naselja
N	1198	599	599	704 494
sig		0.00	0.00	
Bez škole	1.8	2	2	1 2
1 do 7 razreda osnovne škole	5.1	4	6	3 8
Osnovna škola (svih 8 razreda)	19.4	17	22	14 27
Jednogodišnja ili dvogodišnja stručna škola	1.3	1	2	1 1
Trogodišnja stručna škola za zanimanja	11.8	15	9	10 14
Četverogodišnja stručna škola za zanimanja	40.4	41	39	44 35
Gimnazija	4.6	4	6	6 3
Viša škola, prvi stepen fakulteta	6.3	8	5	7 5
Fakultet, akademija, visoka škola	8.8	8	10	12 4
Magistratura	0.3	0	0	1
Doktorat	0.2	0	0	0 0
Total			100%	

Red sa oznakom **sig**, predstavlja značajnost hi-kvadrat statistika posmatrane varijable i varijable iz kolona. Ako je hi-kvadrat značajan, značajnost je napisana belim slovima.

Poslednji red tabele **100%** govori o tome da se sve vrednosti u svakoj od kolona sabiraju do 100, tj. da su dati kolonski procenti.

Ćelije tabele su obojane u plavo, tj. crveno, ako je vrednost u njima značajno iznad, tj. ispod proseka. Koriste se dve nijanse plave, odnosno crvene boje, za dva nivoa značajnosti: svetlija nijansa za odstupanja značajna na nivou 0.05, ia tamnije nijanse plave i crvene za nivo značajnosti od 0.01.

Iznad proseka	Ne odstupa	Ispod proseka
0.01 0.05 0.10	0.10 0.05 0.01	

Primer tumačenja podatka iz gornje tabele (strukture obrazovanja):

Značajnost hi-kvadrata (značajnost oba hi-kvadrat statistika je manja od 0.01) nam govori da je distribucija obrazovanja po polu tj. po tipu naselja značajno drugačija. Kada se pogledaju ćelije tabele onda se vidi da ima značajno više muškaraca sa trogodišnjom stručnom školom za zanimanja na nivou značajnosti 0.05 (u celom uzorku ispitanika sa ovim tipom obrazovanja ima 11.8%, a među muškarcima 15%). Takođe, žena sa ovom vrstom škole ima značajno manje (na nivou 0.05) 9%. Ispitanika sa fakultetom, akademijom, visokom školom u gradu ima značajno (nivo 0.01) više nego u celoj populaciji tj. 12%, kao što ih u negradskoj sredini ima značajno manje (isti nivo značajnosti od 0.01) tj. 4%.

NA SKALI OD 1 DO 5 OCENITE OPŠTE STANJE U ZEMLJI

Ako tabelirane varijable predstavlja ocenu ispitanika na nekoj skali onda su dodata još 3 reda ...

	Total	Muški	Ženski
N	1013	500	513
sig		0.13	
ocena 1	23.1	23	23
ocena 2	35.3	37	34
Sum -	58.4	59	57
ocena 3	35.1	35	36
Sum +	4.9	5	4
ocena 4	3.9	4	4
ocena 5	1.0	1	1
Odbija da odgovori	0.5	1	0
Ne zna	1.0	0	2
Total		100%	
Mean	2.23	2.24	2.23

Red označen sa **Sum -** predstavlja sumu procenata na negativnim ocenama.

Red označen sa **Sum +** predstavlja sumu procenata na pozitivnim ocenama.

Ispod ocena nalaze se ostali nespecifični odgovori ispitanika.

Red označen sa **Mean** predstavlja aritmetičku sredinu datih ocena.

Kada su u pitanju multipli odgovori (ispitanik je u mogućnosti da odgovori sa više validnih odgovora, modaliteta) podaci u ćelijama predstavljaju procenat (sub)populacije koja spominje, tj. odgovara potvrdno na dati modalitet.

KOJE SVE MARKE POZNAJETE?

	Total	Tip naselja
		Grad Drugo
N	502	302 200
Brend C	97.8	98 98
Brend A	93.2	95 91
Brend D	39.1	41 36
Brend B	22.3	26 17
Brend E	22.1	19 27
Drugo	20.9	26 14
Ne znam ni jednu	0.2	0

Primećite da nedostaje red **100%** to je zato što se ovi procenti ne sabiraju do 100.

Molim Vas da mi kažete koja su to hronična stanja od kojih bolujete?

Višestruki odgovori; Baza: Oni koje boluju od nekog hroničnog oboljenja... (89% od ciljne populacije)

	Total		Pol ispitanika			Tip naselja		Stratum					Starosne grupe			Obrazovanje	
			Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Južna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	912	211	701	247	665	199	100	143	203	116	149	535	377	247	429	235	
Povišen krvni pritisak	66.7	56	70	72	65	60	68	65	69	56	82	68	64	70	67	63	
Reumatska oboljenja zglobova	60.2	49	63	65	59	60	56	53	60	74	60	61	59	54	64	60	
Povišene masnoće u krvi	24.2	19	26	31	21	21	27	33	26	20	18	25	24	21	24	27	
Šećerna bolest	19.9	17	21	23	19	16	25	27	23	14	14	21	19	22	18	21	
Oboljenje bubrega	17.1	14	18	18	17	12	20	18	25	20	9	19	15	20	15	18	
Osteoporoza	16.8	11	19	18	16	16	19	25	15	24	6	15	20	17	13	23	
Infarkt miokarda (srčani udar)	13.8	22	11	14	14	14	11	19	13	12	14	14	13	13	15	14	
Hronična anksioznost ili depresija	12.8	9	14	16	12	15	13	14	11	23	4	12	14	13	11	15	
Migrena	12.6	9	14	14	12	11	10	18	14	17	6	13	12	14	10	16	
Asma	12.5	16	12	11	13	9	11	22	16	4	11	13	12	15	10	14	
Katarakta	12.1	9	13	17	10	8	19	9	14	14	12	9	17	13	12	11	
Čir dvanaestopalačnog creva, želuca	12.0	14	11	12	12	10	11	15	13	15	8	12	12	7	13	15	
Oboljenje žučne kese	11.1	7	12	15	10	10	11	10	10	19	9	12	9	11	10	13	
Hronični bronhitis, emfizem	11.0	11	11	15	9	4	9	16	13	10	15	11	10	8	12	11	
Moždani udar (šlog)	8.4	12	7	11	7	8	12	7	9	7	9	8	9	12	6	9	
Alergija (bez astme)	6.3	7	6	8	6	5	14	2	8	8	3	6	7	2	6	11	
Maligno oboljenje (rak)	1.6	1	2	3	1	2	3	2	1	1	2	2	2	1	2	1	
Tuberkuloza	1.1	3	0	0	1	1	2	1	1	4	1	2	0	0	0	3	
NZ/BO	0.1		0	0	0	0	1					0	0	0	0	0	

Kako biste ocenili svoje zdravstveno stanje u odnosu na druge osobe Vaših godina?

Baza: Ukupna cijna populacija

	Total		Pol ispitanika		Tip naselja		Stratum				Starosne grupe		Obrazovanje				
			Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Voyvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	1021	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273	
Prilično lošije	37.8	35	39	40	37	34	51	34	42	40	31	33	44	42	37	35	
Nešto lošije	27.6	28	27	28	27	30	21	33	24	25	30	30	25	23	31	26	
Sum -	65.4	64	66	68	64	64	72	68	66	65	61	63	69	66	67	62	
Prosečno, isto kao i drugi	28.9	26	30	24	31	30	23	25	31	29	32	33	24	30	28	29	
Sum +	5.0	9	4	7	4	6	6	6	3	3	7	4	7	4	4	7	
Nešto bolje	4.0	8	3	5	4	5	4	5	3	2	6	3	6	3	4	6	
Prilično bolje	1.1	1	1	2	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	
NZ/BO	0.7	1	1	1	1	1	0	1	3	0	0	0	1	1	0	2	
Total	100%																
Mean	2.0	2.1	2.0	2.0	2.0	2.1	1.8	2.1	2.0	2.0	2.2	2.1	1.9	2.0	2.0	2.1	2.1

	Total		Prosecan prihod po članu domaćinstva		Tip Domaćinstva		Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina				Primalac MOP-a je		Bračni status		Ispitanikova Aktivnost					
			Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	Izdržavanje od strane srodnika	Bez novčanih prihoda	Nosioc/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Domaćica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti	
N	1021	234	273	460	54	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85	
Prilično lošije	37.8	32	42	36	53	29	57	30	42	43	44	37	41	34	32	31	32	61	41	
Nešto lošije	27.6	33	26	26	23	30	24	30	20	28	31	27	24	32	36	27	31	24	28	
Sum -	65.4	65	68	62	76	59	81	61	61	71	75	65	65	66	69	58	63	84	68	
Prosečno, isto kao i drugi	28.9	29	28	31	14	34	12	33	33	24	15	30	30	27	23	36	33	10	22	
Sum +	5.0	4	3	6	10	3	5	5	5	4	8	5	5	5	8	5	4	4	10	
Nešto bolje	4.0	2	3	5	10	3	5	4	4	3	5	4	4	4	7	4	4	3	8	
Prilično bolje	1.1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	
NZ/BO	0.7	1	1	1	1	3	2	1	0	1	2	1	0	1	1	1	1	2	1	
Total	100%																			
Mean	2.0	2.1	1.9	2.1	1.8	2.1	1.6	2.2	2.0	1.9	1.9	2.0	2.0	2.1	2.1	2.2	2.1	1.6	2.0	

Da li kupujete neke lekove koji su Vam preporučeni od strane lekara, a koji se ne izdaju na recept?

Baza: Ukupna ciljina populacija :

	Total	Pol ispitanika		Stratum				Starosne grupe		Obrazovanje						
		Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Voyvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Južna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	1021	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
sig			0.00		0.40				0.07				0.88		0.63	
Da	74.3	60	79	76	74	67	77	78	78	76	73	74	74	75	75	72
Ne	25.7	40	21	24	26	33	23	22	22	24	27	26	26	25	25	28
Total																

100%

	Total	Tip Domaćinstva			Prosecan prihod po članu domaćinstva		Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina				Primalac MOP-a			Bračni status			Ispitanikova Aktivnost					
		Živi Sam-a	Bračni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihod od zakupca	Izdavanje od strane srodnika	Bez novčanin	Nosilac/korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakoniom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Doaćica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti
N	1021	234	273	460	54	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85
sig			0.88				0.14				0.16				0.00		0.25				0.00	
Da	74.3	74	76	73	74	72	74	76	84	71	75	80	71	59	75	76	73	67	75	76	78	56
Ne	25.7	26	24	27	26	28	26	24	16	29	25	20	29	41	25	24	27	33	25	24	22	44
Total																						

100%

Da li vam je neophodna pomoć druge osobe u nekoj od navedenih aktivnosti? – Potrebna pomoć

Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total		Pol ispitnika		Tip naselja		Stratum				Starosne grupe		Obrazovanje			
			Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Voyvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola
N	1021	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
Zdravstvena nega i prevencija (kontrola pritiska ili šećera u krvi, nabavka i uzimanje lekova)	40.8	37	42	36	43	43	36	28	40	57	43	32	52	49	43	29
Kretanje po gradu (odlazak do lekara, plaćanje računa, nabavka potrepnosti, korišćenje prevoza)	39.3	32	42	37	40	44	38	24	39	54	38	32	49	49	40	29
Održavanje higijene stana (pranje, peglanje, čišćenje)	33.5	43	30	34	33	39	36	24	32	39	32	25	46	41	32	29
Socijalni kontakti, učešće u aktivnostima zajednice	32.8	35	32	33	33	34	34	23	28	53	32	27	41	40	34	23
Ishrana (spremanje hrane, hranjenje)	23.6	34	20	22	24	27	25	17	21	26	26	17	33	31	22	19
Održavanje lične higijene (upotreba toaleta, kupanje, presvlačenje, pranje kose, sečenje noktiju)	19.0	21	18	19	19	24	20	16	22	11	16	13	28	26	18	13
Kretanje po kući (sedanje/ustajanje sa stolice, leganje/ustajanje iz kreveta)	15.9	18	15	17	16	18	16	11	18	13	16	11	23	21	17	10

	Total		Tip Domaćinstva		Prosecan prihod po članu domaćinstva		Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina			Primalac MOP-a je		Bračni status		Ispitanikova Aktivnost								
			Živi Sam-a	Bračni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prhod od zakupa	Izdavanje od strane srodnika	Bez novčanika	Notisac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Domaćica	Ne sposoban za rad
N	1021	234	273	460	54	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85
Zdravstvena nega i prevencija (kontrola pritiska ili šećera u krvi, nabavka i uzimanje lekova)	40.8	31	34	49	51	44	42	39	21	58	34	46	44	36	41	37	47	30	34	34	74	23
Kretanje po gradu (odlazak do lekara, plaćanje računa, nabavka potrepnosti, korišćenje prevoza)	39.3	32	32	46	50	41	42	39	20	56	32	43	46	34	40	35	45	36	31	35	73	21
Održavanje higijene stana (pranje, peglanje, čišćenje)	33.5	21	24	43	53	34	36	32	22	55	31	37	31	30	34	31	38	21	30	20	61	35
Socijalni kontakti, učešće u aktivnostima zajednice	32.8	29	27	37	41	36	37	26	15	42	30	34	34	25	33	29	39	23	30	25	57	19
Ishrana (spremanje hrane, hranjenje)	23.6	15	15	33	31	24	27	20	16	48	22	22	22	28	23	22	27	17	21	12	50	22
Održavanje lične higijene (upotreba toaleta, kupanje, presvlačenje, pranje kose, sečenje noktiju)	19.0	12	19	21	30	20	20	19	12	40	15	19	20	16	19	19	20	16	15	9	44	17
Kretanje po kući (sedanje/ustajanje sa stolice, leganje/ustajanje iz kreveta)	15.9	11	12	19	25	17	20	11	7	32	13	16	16	11	16	15	18	12	12	8	38	12

Ocenite koje vrste osećanja preovlađuju u Vašem životu u poslednje vreme?

Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total		Pol ispitanika		Tip naseља		Stratum					Starosne grupe		Obrazovanje			
	N	Mean	Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Beograd	Vojvodina	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Južna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	1021	261	760	282	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
Negativne emocije	22.8	26	22	23	23	24	20	26	22	27	37	20	22	23	27	21	23
2	24.6	21	26	25	25	24	24	24	22	23	21	32	25	24	28	24	23
Sum -	47.5	47	48	48	48	47	45	50	33	50	58	52	48	47	54	45	45
3	34.7	33	35	30	30	36	36	30	38	32	37	36	34	36	31	37	35
Sum +	15.8	17	15	20	20	14	16	16	27	17	5	11	16	15	12	18	17
4	12.9	13	13	17	17	11	11	13	20	16	5	9	14	12	8	15	14
Pozitivne emocije	2.9	4	3	3	3	3	5	3	7	1		2	3	3	3	3	3
NZ/BO	2.1	3	2	2	2	2	3	4	2	1		1	2	2	3	1	3
Total	100%																
Mean	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.4	2.9	2.4	2.1	2.4	2.5	2.5	2.3	2.5	2.5

	Total	Tip Domaćinstva				Prosecan prihod po članu domaćinstva				Osnovni izvori prihoda osoba stajijih od 65 godina					Primalac MOP-a			Bračni status			Ispitanikova Aktivnost		
		Zivi Sam-a	Bračni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	IzZavanje od strane srodnika	Bez novčanih prihoda	Nosilac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Domaćica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti	
N	1021	234	273	460	54	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85	
Negativne emocije	22.8	29	21	20	27	30	20	12	12	30	25	15	22	24	23	20	25	40	23	19	29	20	
2	24.6	27	27	22	22	27	26	10	10	29	25	26	22	22	25	24	26	20	26	22	25	26	
Sum -	47.5	56	48	43	49	58	46	35	22	59	50	41	44	46	48	44	51	60	50	41	54	45	
3	34.7	30	37	35	40	28	40	28	38	35	34	41	33	38	34	36	34	22	35	37	29	36	
Sum +	15.8	11	13	20	11	12	13	20	28	4	14	17	21	11	16	18	12	17	13	20	15	16	
4	12.9	9	11	17	4	9	12	22	22	2	10	17	17	10	13	15	10	11	10	17	12	13	
Pozitivne emocije	2.9	2	2	4	7	3	1	7	7	2	3	0	4	1	3	4	2	6	3	3	3	3	
NZ/BO	2.1	3	1	2		2	1	11	11	2	3	1	1	4	2	2	3	1	2	2	2	2	
Total	100%																						
Mean	2.5	2.3	2.5	2.6	2.4	2.3	2.5	2.8	3.0	2.2	2.4	2.6	2.6	2.4	2.5	2.6	2.4	2.2	2.4	2.6	2.3	2.5	

Ukoliko biste imali novca na raspolaganju, na šta biste ga prvo potrošili?

Višestruki odgovori; Baza: Ukupna cijna populacija

	Total		Pol Ispitanika		Tip naselja		Stratum						Starosne grupe		Obrazovanje				
	N	1021	Muški	760	Ženski	282	739	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istocna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
Kupovina hrane	31.7	30	32	34	31	228	113	21	33	32	165	228	123	164	597	424	280	468	273
Lekovi/ lečenje	25.3	22	26	27	25	18	22	18	20	20	20	20	35	43	25	26	24	28	22
Popravke, sredjivanje stana/ kuće	15.7	17	15	11	17	14	23	14	17	14	17	16	16	12	18	12	14	15	18
Kupovina nameštaja, kućnih aparata...	13.1	15	13	15	12	16	13	10	18	10	18	10	10	9	14	12	12	13	14
Plaćanje računara (struja, telefon...)	11.1	14	10	10	11	13	6	6	15	14	9	10	14	9	10	12	9	10	14
Odeća/ obuća	10.7	7	12	10	11	11	4	2	10	10	10	10	10	25	11	10	9	14	6
Nabavka ogreva	10.2	11	10	10	10	20	3	10	6	6	10	6	2	13	10	11	10	13	6
Pomogli bi deci/ unucima	10.2	9	10	13	9	6	8	9	16	8	9	16	8	13	9	11	8	11	11
Odlazak u banju	9.7	8	10	13	9	8	14	12	9	6	10	9	6	10	11	8	8	9	12
Osnovne potrebe/ bolji standard	6.9	8	7	10	6	7	11	5	9	4	5	9	4	5	6	8	6	7	8
Uvodjenje telefona/ vode/ struje/ grejanja	3.2	2	4	3	3	4	2	3	6	6	2	4	2	2	4	2	5	3	3
Ostali odgovori	10.0	12	9	11	10	11	13	8	15	7	4	9	7	4	9	11	11	9	11
NZ/BO	4.3	7	4	2	5	3	8	8	8	1	0	7	4	5	4	5	5	4	4

Ukoliko biste imali novca na raspolaganju, na šta biste ga prvo potrošili?

Višestruki odgovori; Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total	Tip Domaćinstva			Prosecan prihod po članu domaćinstva			Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina				Primalac MOP-a je		Bračni status		Ispitanikova Aktivnost						
		Zivi Sam-a	Bračni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	Izdavanje od strane srodnika	Bez novčanih prihoda	Nosioc/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Domaćica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti
N	1021	234	273	460	54	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85
Kupovina hrane	31.7	37	36	27	27	35	31	22	37	28	26	35	40	35	31	30	34	39	24	35	41	35
Lekovi/ lečenje	25.3	25	28	23	33	29	25	20	19	26	24	33	24	16	26	25	26	24	22	29	31	14
Popravke, sredjivanje stana/ kuće	15.7	12	15	18	18	17	15	15	13	16	19	10	12	19	15	17	15	13	17	14	15	15
Kupovina nameštaja, kućnih aparata...	13.1	15	16	11	3	12	15	13	10	11	14	10	13	14	13	14	12	7	14	15	5	20
Plaćanje računa (struja, telefon...)	11.1	12	13	9	9	11	13	7	9	7	11	14	10	17	11	11	12	10	12	10	11	13
Odeća/ obuća	10.7	14	9	10	7	11	12	7	12	16	9	12	12	15	10	10	12	17	9	12	13	8
Nabavka ogreva	10.2	14	12	6	17	11	8	8	18	10	8	8	14	15	10	9	12	14	8	11	12	13
Pomogli bi deci/ unucima	10.2	7	7	14	9	7	12	16	10	2	11	10	12	1	11	10	11	1	13	8	10	7
Odlazak u banju	9.7	7	11	10	11	6	12	17	10	20	9	18	5	16	9	11	7	19	10	9	10	9
Osnovne potrebe/ bolji standard	6.9	8	5	7	6	6	6	8	13	11	5	4	10	3	7	7	7	7	6	7	10	4
Uvodjenje telefona/ vode/ struje/ grejanja	3.2	4	4	2	7	3	4	4	4	2	3	3	4	2	3	3	4	4	4	3	1	7
Ostali odgovori	10.0	12	8	10	12	11	9	8	12	12	11	8	9	12	10	10	10	9	10	12	7	10
NZ/BO	4.3	6	4	4	4	5	5	3	2	9	4	5	3	9	4	4	5	4	4	3	5	11

Da li vaše domaćinstvo poseduje sledeće instalacije?

Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total		Pol ispitanika		Stratum				Starosne grupe		Obrazovanje					
			Muski	Ženski	Grad	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola
N	1021	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
Električnu struju	98.9	98	99	98	99	97	99	100	100	99	100	99	99	99	99	99
Tekuću vodu	90.5	91	90	97	88	93	87	86	92	92	92	91	91	89	88	96
Fiksnu telefonsku liniju	63.4	52	67	74	59	58	65	55	72	68	64	66	60	57	65	68
Kanalizaciju	43.3	38	45	80	29	23	53	54	61	31	37	47	38	38	37	60
Kablovsku ili satelitsku TV	17.3	15	18	30	13	14	31	13	19	22	10	19	16	15	14	25
Centralno / etažno grejanje	10.7	10	11	22	6	12	27	13	5	10	3	11	11	7	7	20
Gas	4.9	7	4	10	3	7	5	11	4	4	2	6	3	4	4	8
Vežu s Internetom	3.5	3	4	4	3	5	8	1	5	2	2	3	4	3	3	4
Interfon / videofon	2.3	2	2	8	0	3	11	0	0	1	1	2	3	1	1	6
Sistem obezbeđenja (alarm, sigurnosne brave...)	0.3	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0

	Total	Tip Domaćinstva			Prosecan prihod po članu domaćinstva		Osnovni izvori prihoda osoba starih od 65 godina				Primalac MOP-a je	Bračni status		Ispitanikova Aktivnost								
		Zivi Sam-a	Bradni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	Izdavanje od strane srodnika	Bez novčanih prihoda	Nosilac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaiin/Domaiica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti
N	1021	234	273	460	54	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85
Električnu struju	98.9	96	99	100	99	98	100	100	98	96	99	100	99	96	99	100	98	96	100	99	97	97
Tekuću vodu	90.5	84	91	92	99	86	92	98	95	86	93	90	88	80	91	92	90	78	94	90	88	82
Fiksnu telefonsku liniju	63.4	42	66	74	51	50	69	82	76	47	62	70	66	47	65	71	54	52	64	71	62	37
Kanalizaciju	43.3	33	54	43	35	32	42	67	63	49	42	51	41	51	43	50	35	40	46	46	39	29
Kablovsku ili satelitsku TV	17.3	6	13	25	19	10	14	31	38	14	17	19	17	12	18	21	13	12	20	20	12	7
Centralno / etažno grejanje	10.7	7	10	13	10	5	7	22	33	14	11	12	10	12	11	13	8	7	12	10	9	10
Gas	4.9	3	6	6	1	2	5	4	19	1	6	5	4	11	4	6	3	1	6	4	2	9
Vežu s Internetom	3.5	0	7	7	3	2	2	7	8	4	4	4	4	1	4	5	2	2	4	4	2	4
Interfon / videofon	2.3	2	3	2	3	1	0	9	4	2	2	2	3	1	2	3	2	4	3	2	1	1
Sistem obezbeđenja (alarm, sigurnosne brave...)	0.3	0	0	0	0	0	2	2	4	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0

Da li Vaše domaćinstvo ima?

Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total		Pol ispitanika		Tip naselja		Stratum				Starosne grupe		Obrazovanje			
			Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Južna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola
N	1021	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
Televizor	93.6	92	94	94	93	91	92	96	96	95	92	95	92	90	95	95
Frizider	90.6	87	92	94	89	90	88	90	88	91	91	91	90	88	91	92
Zamrzivač	77.5	76	78	77	78	75	66	81	73	92	81	78	77	75	78	80
Bojler	76.1	73	77	87	72	76	75	75	80	75	73	75	78	75	73	83
Fiksni telefon	65.6	54	70	77	61	61	68	59	72	69	66	68	62	60	67	69
Masinu za pranje veša	65.0	63	66	76	61	62	61	68	73	62	62	66	64	61	62	74
Radio	62.7	72	60	59	64	60	54	77	64	56	59	62	63	59	62	68
Kompjuter	10.7	10	11	10	11	11	12	7	16	7	10	11	11	11	11	10
Klima uređaj	2.7	2	3	5	2	5	9	0	1	3	0	2	3	1	2	5
Masinu za pranje posuđa	1.2	0	2	2	1	2	2	0	1	2	1	1	2	1	2	1

	Total		Prosecan prihod po članu domaćinstva			Osnovni izvori prihoda osoba starih od 65 godina					Primalac MOP-a je		Bračni status			Ispitanikova Aktivnost			
			Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	Izdržavanje od strane srodnika	Bez novčanin prihoda	Nosilac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Domaćica	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti
N	1021	234	273	460	54	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85
Televizor	93.6	84	96	97	95	92	83	93	97	95	81	94	97	90	81	94	97	88	90
Frizider	90.6	84	91	94	91	92	76	92	92	91	68	92	92	90	80	94	94	82	81
Zamrzivač	77.5	59	76	88	80	80	54	80	78	78	51	79	82	72	64	81	83	66	66
Bojler	76.1	60	76	84	82	82	62	76	85	75	59	77	82	70	55	78	81	68	65
Fiksni telefon	65.6	43	69	77	53	77	48	64	72	70	48	67	74	56	52	65	73	66	39
Masinu za pranje veša	65.0	37	63	80	73	78	54	64	72	66	52	66	73	56	46	65	71	59	56
Radio	62.7	54	58	70	66	77	62	65	73	55	59	63	65	61	53	70	55	59	69
Kompjuter	10.7	1	3	21	8	21	14	12	11	9	9	11	12	9	10	13	10	10	5
Klima uređaj	2.7	1	2	4	7	3	2	3	3	3	1	3	2	3	3	3	3	2	3
Masinu za pranje posuđa	1.2	1	1	2	2	5	2	1	2	1	3	1	1	2	5	2	1	2	0

Zna da ne zadovoljava kriterijume za MOP, zašto?

Baza: Oni koji nisu pokušali da ostvare pravo na MOP... (8% od cijne populacije)

	Total		Pol ispitanika		Tip naselja		Stratum					Starosne grupe		Obrazovanje			
	N	sig	Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	79		18	61	18	61	18	7	8	17	1	29	45	34	16	44	19
sig			0.66		1.00			1.00					0.59		1.00		
Prihod po članu domaćinstva je veći	28.0		14	32	42	24	4	63	23	70		12	18	41	50	23	23
Vlasnik zemljišta/ nekretnina	27.7		48	22	20	30	36	13	12			43	33	21	14	31	32
Nije naveden razlog/ ne zna razlog	13.8		7	16	15	14		6	77		100	13	13	15	18	12	15
Neinformisanost/ ne veruju u tu mogućnost	8.4		11	5	9	9	16	6				12	12	4	13	11	
Prima penziju	8.3		12	7	10	8	14	11				11	7	9	2	9	11
Pomoć dece/ tuđja nega/ živi sa decom	8.3		20	5	9	8	5			18		9	7	10	2	6	19
Nemaju radnog staža	5.6		7	7		7	25						10			10	
Total																	

100%

	Total	Tip Domaćinstva			Prosecan prihod po članu domaćinstva		Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina					Primalac MOP-a je	Bračni status			Ispitanikova Aktivnost							
		Živi Sam-a	Bračni par bez dece	Višegeneracijska porodica	Drugo	Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa		Izdržavanje od strane srodnika	Bez novčanih prihoda	Nosilac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti	
N	79	8	15	49	7	24	27	20	8	9	33	12	25	1	78	60	17	2	28	31	15	5	
sig							0.69			0.99				1.00		1.00			1.00				
Prihod po članu domaćinstva je veći	28.0	7	18	36	18	23	17	56	8	35	13	58	31		28	33	9	32	14	23	66	28	
Vlasnik zemljišta/ nekretnina	27.7	50	31	18	63	39	42	3	7		45		28		28	23	42	51	31	33	6	43	
Nije naveden razlog/ ne zna razlog	13.8		35	11	5	14	7	9	47		11	14	21		14	13	16	18	12	19	3	28	
Neinformisanost/ ne veruju u tu mogućnost	8.4	25		9		18	6	2			10	13	7		8	7	14		8	10	7		
Prima penziju	8.3	18		9	9	5	9	3	30		20				8	8	11		22		2		
Pomoć dece/ tuđja nega/ živi sa decom	8.3		4	11	5		9	18	7	65	1		2	100	8	10	2		13	2	15		
Nemaju radnog staža	5.6		12	5			10	9			14	11			6	6	5			14			
Total																							

100%

Koliko smatrate da bi trebalo da bude optimalan osnovni iznos socijalne penzije?

Baza: Ukupna ciljina populacija

	Total		Pol. ispitanika		Tip nasejla		Stratum						Starosne grupe		Obrazovanje		
			Muški	Ženski	Grad	Ostalo	Vojvodina	Beograd	Zapadna Srbija	Centralna Srbija	Istočna Srbija	Juzna Srbija	65-74	75+	Bez škole	Ne potpuna osnovna škola	Završeno formalno obrazovanje
N	1021	760	261	760	282	739	228	113	165	228	123	164	597	424	280	468	273
sig																	
Do 10000 din	21.3	16	23	19	22	22	25	15	18	19	17	30	19	25	22	22	17
Od 10000 - 14999 din	40.2	39	41	38	41	39	44	39	42	39	32	43	41	40	38	45	34
Preko 15000 din	37.0	45	34	42	35	30	45	39	41	49	26	39	34	35	31	48	
NZ/BO	1.5	0	2	1	2	1	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	1
Total																	

100%

	Total		Prosecan prihod po članu domaćinstva				Osnovni izvori prihoda osoba starijih od 65 godina				Primalac MOP-a		Bračni status			Ispitanikova Aktivnost			
			Do 50 eur	51-100 eur	Preko 100 eur	NZ/BO	Socijalna primanja	Penzija/prihodi od zakupa	Izdržavanje od strane srodnika	Bez novčanin	Nosilac/Korisnik MOP-a	Ne prima MOP	U zakonitom braku	Udovac/udovica	Drugo	Penzioner	Domaćin/Dozvoljenost	Ne sposoban za rad	Ostale aktivnosti
N	1021	462	301	170	88	71	492	140	319	66	955	567	411	43	407	330	198	85	
sig																			
Do 10000 din	21.3	26	20	12	16	13	19	20	27	11	22	20	22	31	18	23	26	22	
Od 10000 - 14999 din	40.2	39	42	42	37	45	36	43	44	51	39	41	39	40	34	46	42	44	
Preko 15000 din	37.0	34	35	44	47	42	43	36	27	38	37	37	37	28	46	30	31	33	
NZ/BO	1.5	1	2	2	2	2	2	0	2	0	2	2	2	1	1	2	1	1	
Total																			

100%

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

3. SIROMAŠNI STARIJI LJUDI O SEBI

Razgovori u 10 fokus grupa i šest dubinskih intervjuja, obavljani su sa 110 osoba starijih od 65 godina, koje su bez ličnih prihoda ili sa prihodima nižim od 6.500 dinara. Fokus grupe i dubinske intervjuje su realizovale članice Mreže Humana⁷ i Amity. Realizacijom fokus grupa obuhvaćeno je svih šest regiona⁸ Srbije, sa starijima koji žive u seoskim, prigradskim i gradskim sredinama. Realizovano je pet fokus grupa u seoskim sredinama (sela: Loboder u opštini Trstenik, Zlot u opštini Bor, Pajazitovo u opštini Kragujevac, Beloljin u opštini Prokuplje, Laćarak u opštini Sremska Mitrovica), i pet u gradskim/prigradskim (Vranje, Koceljeva, Osečina, Surčin i Beograd).

Među 104 učesnika fokus grupa, bile su 72 žene i 32 muškarca, od kojih 52 njih žive u selu, 13 u prigradskim naseljima i 39 u gradu. Među učesnicima fokus grupa, 44 ih je bez ikakvih ličnih prihoda, četvoro korisnika materijalnog obezbeđenja porodice (MOP) i 56 korisnika penzija koje su niže od 6.500 dinara. Najmlađi učesnik je imao 65 a najstariji 93 godine. Prosečna starost učesnika razgovora je 72,5 godina. U pogledu porodičnog statusa, većina njih ima srodnike, ali ne žive svi sa njima. Njih 29 živi u samačkim staračkim domaćinstvima, 36 njih sa supružnicima, 55 živi u višečlanim porodicama i dvoje sa bolesnim sinom, odnosno kćerkom. U pogledu obrazovnog statusa, najveći broj učesnika fokus grupa ima završenu četvorogodišnju osnovnu školu ili analfabetski tečaj. Ima ih i potpuno nepismenih, a manji broj njih imaju završene zanate.

Učesnici devet fokus grupa su domicilno stanovništvo, a jedne (realizovane u Surčinu) iz izbegličke populacije.

Sa učesnicima fokus grupa, razgovori su vođeni na pet tema:

7 NVO Lastavica, Crveni krst Srbije, HHU Hleb života, DFSPC Čovekoljublje, Caritas Srbije i Crne Gore, NVO Viktorija

8 Vojvodina, Beograd, zapadna Srbija, Šumadija, jugiostočna Srbija, južna Srbija

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

1. Kako danas izgleda život starijih ljudi bez ličnih novčanih primanja ili sa minimalnim prihodima?
2. Šta su radili i od čega su živeli pre nego što su ušli u ove godine?
3. Da li im pomažu srodnici i kako?
4. Koju vrstu pomoći dobijaju od društva i države a koju očekuju?
5. Na koji način bi potrošili ako bi dobili 50.000 dinara?

3.1 Kako danas izgleda život siromašnih starijih ljudi?

Najveći broj onih sa kojima smo razgovarali, a iz domicilne su populacije, imaju **smeštaj**, bilo u svojim kućama (seosko stanovništvo), ili stanovima (gradsko stanovništvo). Nisu uvek vlasnici tih objekata, već ih koriste u svojstvu supružnika ili člana porodičnog domaćinstva. Većina tih objekata su stari, dotrajalili, bez redovnog održavanja i često neadekvatni za stanovanje u starosti. U nekim seoskim sredinama stari nemaju ni vodu u kući, a pojedini ni struju. Greju se na drva i najčešće uspevaju da zimi obezbede grejanje u jednoj prostoriji.

Sirotinja ne pita za starost i bolest

„Živim sa ćerkom i unukom u ovoj jednoj sobi, ćumezu, nema ni stakla na prozoru. Ćerka se razvela i sa bolesnim detetom vratila kod mene, unuka mi više u bolnici neg' kod kuće... Ćerka ide u nadnicu kad ima posla, i sama je bolesna... prima socijalno... to joj je sve... Muž mi je umro, bio je svirač i od njegove svirke i moje nadnice smo živeli. Imali smo za hranu ali ne i da štedimo... sad nemam ništa a bolesna sam, ne vidim na jedno oko, a i na drugo slabo... Nemam ni zemlje, a i da imam šta bi' s njom kad ne mogu da radim... Ćerka nema ni za nju i dete dosta, a kamoli mene da pomogne...“

(udovica, 66 godina, iz sela u istočnoj Srbiji)

Stariji iz izbegličke i interno raseljeničke populacije sa kojima smo razgovarali, još uvek stanuju ili u kolektivnim izbegličkim centrima, iznajmljenim stanovima ili u neuslovnim stambenim objektima bez plaćanja kirije. Njihovi stambeni uslovi su znatno lošiji u odnosu na vršnjake iz domicilne populacije.

Prema njihovim iskazima pokućstvo im je veoma oskudno, staro i dotrajalo, uglavnom kupljeno pre 30 i više godina.

Po danu se smejem i pričam, a noć mi je pakao

„...Oca nisam zapamtila, sluškinja bila, tuđi otac neće da školuje, ništa škole nisam završila... Udala se, imala troje dece, sinčić umro sa 3 godine... Bili smo siromašni pa onda stekli svoju zemlju, „blago“... Muž mi umro 1991, a posle neku godinu izbegla sam iz Bosne samo sa ženskom torbicom, ništa tamo nema, sve izgorelo, sad je pošumljeno... U Srbiji sam prvo bila sa decom, u kolektivnom centru, kopala... Od 1997. sama, u jednom okolnom selu hranila nosilje na privatnoj farmi, po 20-30.000 koka, imala stan i 'ranu. Sad živim bukvalno u kokošinjcu, pregrađeno daskama, ostalo je još nosilja o kojima brinem, nemam kupatilo, grejem se na grejalicu... Srećom nisam zimogrozna... Gazda mi daje pola 'leba, po' kila mleka i kutiju cigara svaki dan... Neću đeci na teret i oni teško žive... ćerka mi donese ponekad krompira, sira... Po danu se smejem i pričam a noć mi je pakao... Maštam o krovu nad glavom...Ako nisam zaslužila... tamo sam vojsku pazila, svuda sa njima išla, ovde sam bila sa vojskom '99, kafu im kuvala, keva me zvali...Tužno je meni da nešto tražim a došla sam da pružim i da dam...“

(udovica, 69 godina, izbeglica iz Bosne)

U pogledu izdržavanja, najveći broj onih koji žive na selu još uvek ponešto radi (beru kupine, pečurke, sakupljaju puževe...rade u bašti... čuvaju ovce, koze... gaje kokoške...). Žale što više ne mogu u nadnicu, ne mogu da rade po ceo dan a i nemaju kod koga. Lakše je onima koji žive u porodičnim domaćinstvima jer ipak, iako nemaju ličnog novca na raspolaganju, neće ostati gladni i bez elementarnih uslova za život. Oni koji žive sami a nemaju nikakav redovan izvor prihoda su u najtežoj situaciji, posebno oni koji su višestruki hronični bolesnici.

Oni koji žive u gradu skupljaju ostatke sa pijaca, preturaju po kontejnerima, idu u narodne kuhinje, žive od pomoći Crvenog krsta...

Ishrana ovih ljudi je krajnje redukovana i jednolična, nekada samo jedan obrok dnevno. Nema ni mleka ni voća dovoljno u ishrani, a mesa tek po koji put mesečno. Malo bolje prolaze oni koji žive u porodičnom domaćinstvu. Njima bar neko od mlađih pripremi kuvani obrok.

S obzirom na to da su u pitanju najsiromašniji oni su i zdravstveno ugroženiji od ostalih. Većina njih se žali na veoma loše **zdravstveno stanje**, kao i na nemogućnost adekvatnog lečenja. Neki nemaju ni zdravstvenu knjižicu pa i ne koriste usluge zdravstvene zaštite. Popiju lek koji im neko da. Ostali uglavnom koriste one lekove koji su na pozitivnoj listi ili je participacija za kupovinu istih mala.

Ni ovo moje, nije moje

„Živim sama u kući svoga pokojnog, nevenčanog muža. Imam dva hektara zemlje, ali se ona i ne vodi na mene. Nije se vodila ni na moga muža, već na njegovog brata.

Došla sam u ovu kuću mlada, pre 50 godina, da radim kao služavka. Bila sam služavka sve do smrti njegove venčane žene. Posle toga, ostala sam i dalje tu. Vremenom smo se zbližili i nastavili da živimo za-

jedno. Dece nismo imali. Živeli smo od rada na imanju, bavili se poljoprivredom. Radnog staža nemam, a nemam ni knjižicu, ali bila sam zdravija pa nisam ni išla lekaru. Nisam nikada o tome ni razmišljala. Nikada nisam ni razmišljala ni o tome da ova zemlja koju obrađujemo zapravo nije naša, već njegovog brata.

Pre tri godine, muž mi je umro, a ja sam ostala da živim u našoj kući. I ona je deverova. Sada sam mnogo bolesna, treba mi lekar. Da radim ne mogu, a nikakvih prihoda nemam. Obratila sam se Centru za socijalni rad ali dali su mi samo jednokratnu novčanu pomoć, kažu za nešto na duže, nema osnova...”

(udovica, 75 godina, iz sela u centralnoj Srbiji)

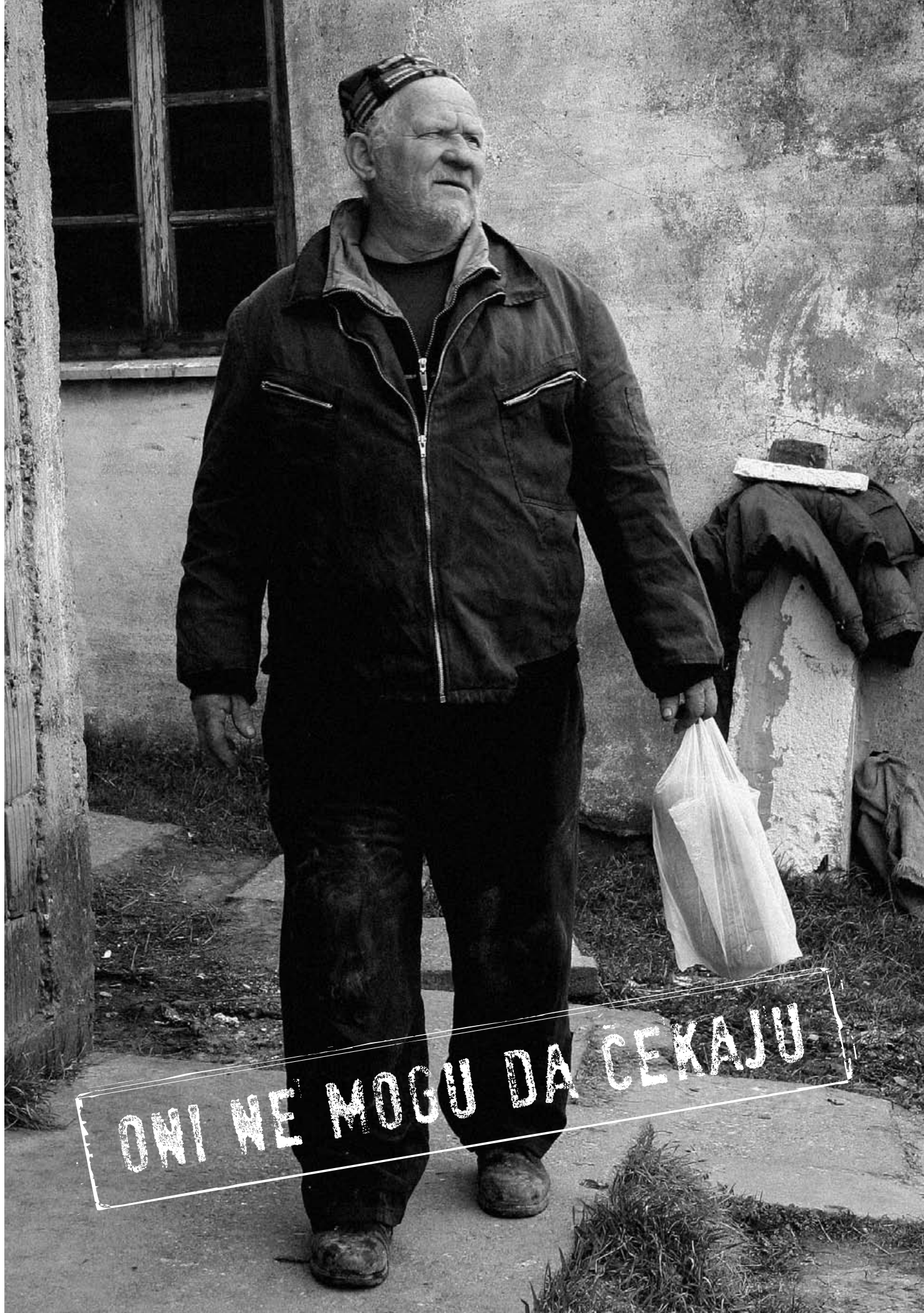
O garderobi i oblačenju i ne razmišljaju kao stavci, nose stare stvari, prepravljaju odeću koju dobiju od drugih, tek ponekad kupe obuću i to samo kada se ona koju nose sasvim podere. Ni tada ne kupuju sezonsku udobnu obuću već onu koja je najjeftinija (gumene opanke).

Niko od 104 starijih, sa kojima smo razgovarali, nije pomeno odlazak u banju, na odmor, posećivanje kulturnih događaja i praćenje kulturnih sadržaja...**Njihovi socijalni kontakti su svedeni na minimum.** Sve se kod njih praktično svodi na „golo“ preživljavanje.

Nameće se utisak da su naši sagovornici svesni da im je život drgačiji nego što je bio ranije. Shvataju promene. Osećaju se manje vrednim, nemoćnijim, bolesnijim, siromašnijim i otuda kod nekih razočaranost, kod većine patnja, a tek kod ponekog od njih poneka iskra nadanja i optimizma.

Kao ilustraciju njihovog svakodnevnog života navodimo neke od odgovora učesnika fokus grupa:

- Kuća mi je u padu, pa vidite kakav mi je život.
- Imamo jednu sobicu, ladno, stakla nemamo na prozori, polomilo se, kod nas mnogo teško, stalno raspravka sa ćerkom zbog nemanja, hladnoća...
- Živimo u štali (bračni par, izbeglice iz Bosne i Hercegovine)
- Imam ženinu kuću, dva odeljenja, i 4 ara zemlje. Stari krevet mi dali, nemamo struju
- Nema vode da se umijem svaki dan (starac iz planinskog sela Loboder kod Trstenika)
- Stra' me da ne umrem od decembra do marta meseca – niko me ne bi mogao sa'raniti. (planinsko selo u kome ima samo zemljani put do kuća)
- Šta mi vredi što imam zemlju kad niko neće da uzme tak'u zemlju da obrađuje.
- Prodajemo zemlju, skoro sve smo već prodali, žena je 15 godina nepokretna. Njoj je 78 a meni 82 godine.
- Sad sam ovde nemam ništa... imam nešto imovine na pokojnom ćaći u Hrvatskoj... nisam išao da vidim... sve porušeno... obnovu nisam tražio (izbeglica iz Hrvatske)
- Nemam od čega ni struju da platim, dali su me na sud...
- Prodam jaganjce i od tog prihoda živim godinu dana, a jaganjaca malo.
- Imam jednu kozu, to radim, čuvam jednu kozu i to vezanu, sedim tu i ona pored mene, tako je čuvam vezanu
- Šta da radim sa 500 dinara. Za dve i po godine dva groba sam imala.
- Mučim se, sabajle ujutru krenem u planinu da berem pečurke a njih sve manje. Ove godine ih nije ni bilo, a to je jedina moja zarada.
- Dok sam muzla krave imala sam neki dinar, danas nemam ni kravu ni dinar.
- Skupljam gajbe da naložim vatru, a kada toga nemam, pokrijem se...
- U pokretu sam ceo dan, iz tramvaja u autobus, ne plaćam prevoz... i uveče samo odem u krevet...
- Razmišljam kako da preživim, stalno nekom dugujem...
- Ne znam da li da platim struju, onda nemam za hleb i tako. Niko mi ne pomaže. Nemam nikoga, potpuno sam sama.

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

- Jedem najčešće jednom, a ponekad i dva put' dnevno.
- Kako može da izgleda nečiji život kad dnevno pojede koru hleba i popije šolju čaja.
- Ko ima nekoga đene-đene, a ko nema nikoga, k'o što sam ja, onda je to teška priča.
- Mrzne se, gladuje se i oblače stare stvari.
- Biti star, bolestan, bez dece i bez para, to je očajan život.
- Svaki dan sam željna nečega.
- Gunj koji sam danas obukao za ovaj sastanak mi je paradni, a njega su mi sašili kada sam imao 30 godina, koštao me je 100 kalema kajsija. Danas imam 82 godine.
- Ostavim na stranu po 500-600 dinara od socijalne pomoći, da uštedim za drva, ali i to potrošim a ne kupim drva..
- Ne mogu sam ni da se obučem
- Mnogo smo bolesni a nemamo knjižicu, lekari traže da se plati
- Nemam zdravstvenu knjižicu, mnogo me boli glava, komšije mi daju lek, ne znam kakav, ali pijem sve što mi daju
- Gledam da pijem od lekova samo ono što ide na recept
- Baba je šlogirana, ide na dva štapa ja je obučem, ja je hranim, spremam joj hranu. Ja moram da umem da ne budem gladan?
- Razmišljam kad ću da umrem, ne živi mi se...
- Nemam nikakva primanja, kol'ko prima moja ćerka prima socijanu pomoć 6.000 dinara, i zamisli nas tri (kćerka i unuka), gde struja, gde jedno, gde drugo, sve pare na unuku trošimo, ona je bolesna, da jede jednom, dvaput, da te Bog sačuva...
- Ne znam, ne mogu da idem, ne mogu da radim, kad ne radim, svi viču moraš da radiš, kad ne možeš, dva tri dana samo sedim i plačem
- Od čega da živim u starosti, ne znam. Sve mi fali, noge mi ne daju da idem, srce bolesno. Moj muž je radio, on je svirao, a ja sad igram, nije uplaćivao staž
- Ne znam šta je novi opanak.
- Život u naše selo je samotnjački. Jedino nas ne zaobilaze divlje svinje.

- Šta mi vredi što imam šumu kad ne mogu da nasečem i dovučem kući drva.
- Mi smo sve bolesniji, a lekar jednom mesečno dođe, i to dole do „našeg“ Doma. (u podnožje sela koje je od kuća udaljeno oko 4 km).
- U selu se poslednje dete rodilo pre više od 30 godina i kako onda da izgleda život.
- Jedina razonoda mi je televizor al' on često nema sliku. Na pitanje plaća li TV pretplatu odgovara: Ako mogu da naplate ručak koji nisam ruč'o nek' uzmu.
- Kad u selu bude mladih, starima neće biti teško kao nama. Mi još malo, bit će drugi stan..
- Teško je starima koji žive sami. Zemlja traži rad i ulaganja – troškove, ko to nema, nema prihoda, životari
- Nikad nije bilo lako, ali nikad ni teško kao sad kad smo stari. Mladi otišli, ostadosmo sami. Selo ostari.
- Najveci problem mi je struja. Ako ne platim odma' seku
- Kako godine pritiskaju sve više sam na teretu, ostarelo se pa se ne može kao pre...
- Stalno sam u buli al' nedam da se vidi
- Hteo bih sebi da priuštim da bar jednom mesečno odem u ribolov, da nađem sebi razonodu, ali finansijski ne mogu to da izvedem
- Život jednog čoveka ne sastoji se samo u tome da se bavi problemima oko nabavke hrane i lekova, već bi trebalo nastojati da se poboljša malo i kulturni život svakog čoveka, pa i starijeg. O tome se ranije mnogo više vodilo računa.
- U ono vreme svako od nas mog'o je da kupi i televizor i sve potrebštine i da se dobro hrani... danas to je rezervisano samo za bogate ljude
- Danas su toliko zatrovani i materijalizovani odnosi i u porodici, da se sve svodi na borbu za голу egzistenciju
- Mene će smrad moja da sahrani.

3.2 Šta su radili i od čega su živeli u mladosti?

Iako su učesnici fokus grupa ljudi iz različitih regiona, žive u različitim sredinama (neki u seoskim, neki prigradskim ili u gradskim), različitog porodičnog statusa, svima im je zajednički imenitelj da sada žive u siromaštvu koga su veoma svesni. Takođe, zajedničko im je da svoj život u mladosti ili zreлом životnom dobu ne povezuju svi sa siromaštvom. Svega nekoliko njih. Kako reče jedna starica sa juga Srbije: „Sirotinja u mladosti, još veća u starosti“.

Svi učesnici su državljani bivše SFRJ, a najveći broj njih Srbije i sve vreme su živeli u zemlji. Svi su nešto radili i svako je na svoj način dao doprinos razvoju zajednice u kojoj je živeo.

Mnogi od njih su bili poljoprivrednici, neki su radili u nadnici, žene su bile domaćice, rađale i gajile decu, radile po kući... Tada su bili mlađi, zdraviji i nisu mnogo razmišljali o sopstvenoj starosti i eventualnim problemima koji mogu doći sa njom. I tada su živeli skromno i bitno im je bilo da imaju za tekuće potrebe. Kada su bili mladi, od poljoprivrede se moglo živeti, većina njih je imala decu i verovali su da će bar jedno dete nastaviti da obrađuje imanje. Migracije su, međutim, učinile da su seoska domaćinstva danas pusta a oni najsiromašniji nemaju adekvatnu podršku od svojih siromašnih srodnika koji su se iselili. Po zakonu tadašnje države poljoprivrednici nisu bili u obavezi da uplaćuju doprinose za penzijsko invalidsko osiguranje.

Teško bilo, a sada još teže

„Živim sa ženom u njenoj kući, dve sobice, bez struje. Ovo malo stvari što imamo, dale nam komšije a iz bolnice smo dobili dva stara kreveta. Imamo i četiri ara okućnice. Radio sam 20 godina, čistio centar sela i mesnu kancelariju, zašta su mi davali namirnice i plaćali na priznanicu, a žena išla u nadnicu... Eto od toga smo mogli da živimo...“

Ćerku smo dali na usvojenje odma' po rođenju... Ona nas ponekad poseti ali ne može da nam pomogne. Sin bolešljiv od rođenja, napustio nas je i radi nešto u rudniku u drugom selu. Ponekad dođe ali nas ni on ne pomaže... Eto, ja slabo vidim, bolesno srce... teško idem i sa mačugom... žena još bolesnija...ništa ne primamo od države... ne možemo čak ni kod lekara, nemamo knjižice..“

(bračni par, 66 i 65 godina, iz sela u jugoistočnoj Srbiji)

Identifikovali smo i one koji su radili sezonske poslove kod zemljoradničkih zadruga ili u građevinarstvu (od maja do novembra meseca), i da su za njih bili plaćani kroz nadnicu, ali bez uplate poreza i doprinosa za Penzijsko invalidsko osiguranje. Bilo je i onih koji su izvestan broj godina radili u državnom sektoru, gde im je uplaćivan doprinos za penziju, ali nije ispunjen minimum od 15 godina radnog staža, pa nisu ostvarili pravo na penziju. Kod onih koji primaju penzije, uglavnom se radi o poljoprivrednim ili porodičnim penzijama. Bili su poreski obveznici i svi su svoj zarađeni novac trošili u ovoj državi a time, i kao potrošači, doprinosili budžetu države.

Najmanji je broj onih koji su izjavili da su i u mladosti bili sirotinja, i da su dobijali socijalnu pomoć od države.

Navodimo neke od iskaza učesnika fokus grupa:

- Pevala sam i zabavljala narod preko 35 godina. Ja sam moje odradila (iskaz starije Romkinje)
- Godinama sam čistila kafanu, radim to i danas, ali već tri meseca nisu mi dali ni dinara. Samo ponešto da pojedem.
- Radila sam kao kućna pomoćnica, ali mi nisu uplaćivali staž.
- Radio sam na zemlji u poljoprivredi.
- Najgore je za one starije ljude koji su uplaćivali za

poljoprivrednu penziju pa su se razboleli i nisu nastavili da uplaćuju do ostvarenja prava na penziju. Oni su sada bolesni, a s obzirom na to da imaju uplaćivane doprinose za penziju, ne mogu ni po kom osnovu da ostvare pravo na dodatak za tuđu negu i pomoć. Tim starim ljudima je najgore.

- Stoka mi je bila jedini izvor prihoda u vreme kad sam mogla da je čuvam
- Imam 12 i po godina radnog staža, radila sam u fabrici pa sam je napustila zbog dece.
- Bila sam mlađa i zdrava, pa mi je sve bilo lakše
- Sirotinja u mladosti još veća u starosti
- Kopala sam, nije bio kombajn. Nisam uplaćivala za penziju, nisam imala odakle
- Radio sam sedam godina u Elektrolizu u Rad Beograd, napustio sam, vratio sam se na poljoprivredu. Uplaćivao sam i za ženu i za sebe i za brata poljoprivrednu penziju, oni su pomrli, a ja sad ne mogu da je dobijem
- Radio sam kao sezonac u 'ladnjači u Koceljevi, svake godine od maja do novembra meseca. Danas 'ladnjača zatvorena, ja star...
- Mislila sam da ću uvek biti jaka i da ću moći da radim k'o što sam nekad mogla.
- Radela sam i mogla da zaradim za život. Malo sam i štedela za starost, ali sve propalo (stara štednja).
- Živeli smo od danas do sutra, nismo pravili neku zalihu, kroz kapital u zdravlju ili dobrim delima...
- Radio sam ceo život kao nadničar. Tad je bio dan i komad i nisam razmišljao ni da ću ostariti, a kamoli kako ću.
- Mislila sam „navek će snaga da bude“
- Domaćica, seljanka. Puno sam radila, zemlja nerodna, nikad lako. Gajila stoku, živad za potrebe ishrane, bašta uz kuću, osnovno povrće.
- Odrasli i ostali na selu. Radili i odgajali decu, stvarali materijalnu snagu domaćinstva. O radu seljaka sve se zna – od jutra do sutra.
- Koliko sam mogla radila sam po kućama, doprinos nije niko plaćao, nemam staž.

- I tada smo gledali samo kako da preživimo... ništa nije pretakalo.
- Uplaćivao sam zemljoradničko osiguranje ali ne dovoljno da bi imao penziju. Fali mi tri i po godine. Hrvati mi traže 50 EURa mesečno za neke dažbine za te tri i po godine.
- Bio sam zaposlen u komunalnom preduzeću 11 godina i 10 meseci u Hrvatskoj. Kao izbeglica radio sam tri i po godine kod jednog privatnika u Srbiji, da bi na kraju ustanovio da ovaj nije uplaćivao poreze, tako da nisam uspeo dopuniti staž... Htio sam ga ubiti kad sam saznao.
- Ja sam bio nekada građevinski majstor, sad ne mogu ni tarabu da ubadam, ne vidim...

3.3 Da li im pomažu srodnici i kako?

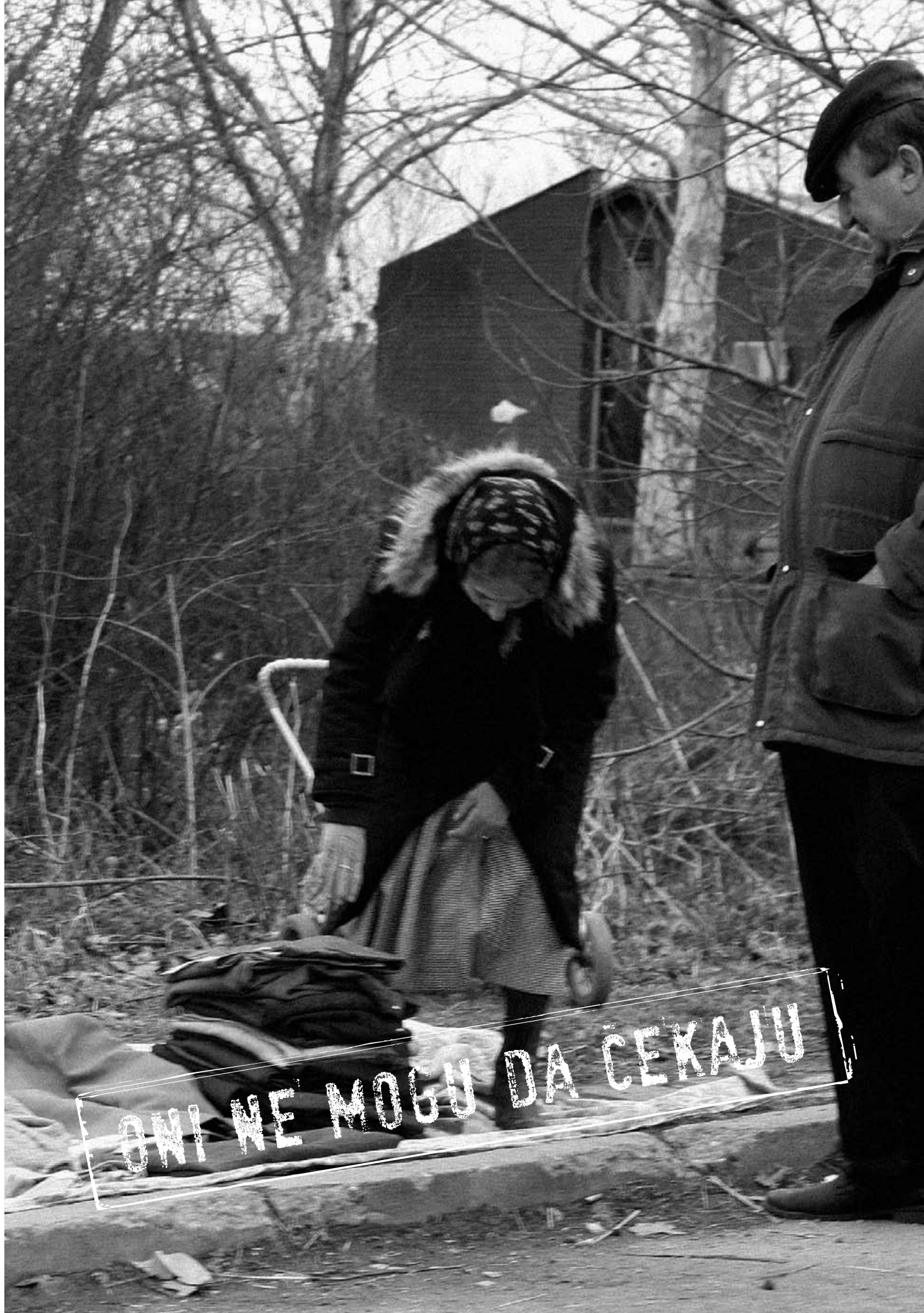
Socijalnim radnicima, psiholozima i lekarima koji su razgovarali sa siromašnim starijima za potrebe ovog Izveštaja i zagarovanja za uvođenje socijalnih penzija/davanja, bilo je najteže pridobiti poverenje, ubediti starije da im poveruju – otvore se i pričaju na temu podrške porodice i srodnika. Prvo, što je za same starije veoma bolno jeste da se njihov odnos sa srodnicima promenio i što se sve svodi na teme dobijanja i pružanja pomoći. Drugo, što stariji, bez obzira na sve svoje probleme i nedaće, više brinu o problemima svoje dece koja ne rade, nemaju posao ili su ga izgubili, što su bolesna...

Sva istraživanja potvrđuju da se najstariji u najvećoj meri za svu potrebnu pomoć, podršku i solidarnost oslanjaju na porodicu ili srodnike, pa tek onda na sve ostale aktere iz društvene zajednice ili države. Da li je baš uvek tako, a posebno kada su u pitanju najsiromašniji? Izgleda da je u tim slučajevima praksa raznolika. Starije sa kojima smo razgovarali, kada je u pitanju ova tema, možemo podeliti u tri grupe. U prvoj su oni koji nemaju bliže srodnike, a takvih je najmanje, i njihova situacija je „najčistija“ – nemaju nikoga i ne očekuju bilo kakvu podršku ili solidarnost sa te strane. Druga grupa su oni koji žive u porodičnom domaćinstvu i imaju srodnike i oni im pomažu onoliko koliko mogu (češće u uslugama nego u novcu, jer njega ni sami

nemaju u dovoljnoj meri). Zadržana je jaka emotivna vezanost između članova porodice, odnosno srodnika. Na žalost, i ovakvih je bilo malo u našem uzorku. Više je bilo onih koji žive sami ili sa bračnim dugom, a članovi njihove porodice su otišli daleko od njih, bilo u drugo mesto ili grad. Ovo posebno važi za one starije koji žive u seoskim sredinama. Dramatično je transformisana porodica i na selu. Nema više, ili je sve manje, velikih porodičnih domaćinstava, u kojima su najstariji posebno uvažavani i poštovani. Samim tim izgubila se i porodična solidarnost. Deca, unuci i drugi srodnici, koji žive daleko od svojih najstarijih, možda i sami obuzeti siromaštvom i materijalnim problemima, nemaju dovoljno ni vremena ni mogućnosti da pruže i te kako potrebnu podršku i pomoć svojim najstarijima, što dodatno povećava njihov osećaj usamljenosti i prepuštenosti.

Navodimo neke od iskaza učesnika fokus grupa:

- Kćerka mi malo pomogne, al' i ona nema.
- Ćerka radi poljoprivredu koliko može, mi smo sve žene nema ko da ore, da seče drva, ko da nosi...
- Imamo jednog sina on živi u Bogovini i tamo radi. Ponekad nam pomogne, da neki dinar kad dođe u Zlot...
- Sin nas obilazi, pomogne da zbrinemo neke teže poslove. Novčano nas ne pomaže, ima porodicu.
- Ćerka brine o meni koliko sme... kad me zove na kafu ja dođem, kad ne zove ja ćutim...
- Kako da mi pomognu, kad nema dovoljno ni za njih. Kad bi barem posao dobili.
- Sa čim da te gledaju deca kad ni ona nemaju.
- Gledamo kako da raspodelimo tu malu penziju, sin i snaja ne rade, unuka ide u školu...
- Brat mi daje od njegove sirotinje – penzije koja je manja od 10.000 dinara
- Ne bih mogla ništa da uradim da sam potpuno sama
- Deca u'vatila svet, muž umro a mene niko ne vidi.
- 'De ste vi videli da pile 'rani kvočku.
- Kad kvočka 'rani pile dobro je, a kad pile treba da 'rani kvočku teško je.

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

- Niko ne pomaže, imam ćerku ali ona nije sa mene...
- Rodbinu imaš a svi gledaju sebe.
- Snaja spremi jelo sebi i deci, a nama okrene leđa, nisam kušao mleka pet godina. Mislim često kako bi' se obesio... 'Tela me dva puta tući ni za šta...
- Deca su daleko od mene i oni su bez posla i nemaju od čega da izdržavaju porodice i slabo se viđamo
- Kad nemaš svoju decu ne možeš ni da očekuješ od drugih da ti nešto daju ili pomažu.
- Kako da ti kažem kao svuda, nije najbolje, nije kao nekad poštovanje prema starima, računali su se za nešto, a sada čim ne mogu da radim niko te ništa ne pita.
- Svaki za sebe, koj će ti pomaže, čak neće ni familija da ti pomogne
- Pomažem ja sina a ne on mene. To što on dobije nije dovoljno ni za džeparac.
- Familija isto hoće da što pre umrem, komšije svako gleda svoje...
- Imam rođake, neće da me vide, brat mi umro pre dve tri godine on mi je jedini pomagao u svašta, u kopanje...
- Imam dva unuka, ali oni nikad ni ne svrnu do mene.
- Deca dođu kad imam da im dam pare za gorivo.
- Ja kažem unuku, kad dođe kod mene, da me vodi lekaru, a on samo ćuti.
- Ne pomaže nam niko, svako se nekako pati.
- Imam dve ćerke, tamo su preko brda, ne dolaze, ne žive dobro...
- Svi hoće moj stan a neće niko da me sahrani
- Ko god dođe da pomogne, moraš da častiš. A odakle?
- Moram ja njima da dam ono malo što primim...
- Ko kome može danas da pomaže?
Nismo u zavadi, ali svako na svoju stranu.

3.4 Koju pomoć dobijaju od društva i države?

Iako društvo u celini, a posebno država, imaju veoma jasne uloge i odgovornosti kada su u pitanju najugroženiji i najsiromašniji njeni članovi, ne ispunjavaju ih uvek i u dovoljnoj meri. Najsiromašnije starije, sa kojima smo razgovarali, ipak posle porodice/srodnika najčešće i najviše pomažu komšije i organizacije civilnog društva. Državne institucije (centre za socijalni rad, opštine, ministarstva...) oni mnogo ređe identifikuju kao nekoga ko im doista pruža konkretnu pomoć ili podršku. I kada ih pominju, uglavnom se osvrću na negativna iskustva koja su imali prilikom pokušaja da dobiju neku pomoć. Iako je za njih to bio veliki napor, išli su, molili su, ali ništa nisu uspeali da ostvare. Kažu da su odbijani jer ne ispunjavaju kriterijume ili su im tražili mnogo dokaza i dokumenata koje oni nisu mogli da pribave.

Navodimo neke od iskaza učesnika fokus grupa:

- Teško onom loncu kad čeka iz sela začine.
- Komšije mi dadnu stare odirine.
- Preko penzionera nabavim jeftiniju zimnicu
- Do sada ništa od njih nemamo, samo penziju što imam, ne znam ko mi je daje
- Crkva ništa ne pomaže...
- Od nikog ne dobijam ništa
- Nisam od nikoga tražio pomoć, samo sam slao zahtev. Obraćao sam se i u Opštinu ali niko neće da me gleda... samo hoće da što pre umrem.
- Oboje smo bolesni i da nije Crvenog krsta mi bismo već pomreli.
- Mladi su bez posla, ko će za nas brinuti
- Dođem u Klub za stare „Viktorija“, odmorim se popijem čaj, sok, kad ide komšinica. Sama ne idem.
- U selu nema mladih pa nema ni pomoći.
- Viđamo se sa komšijama, starim kao i mi. Pomažemo se međusobno.
- Pomažu mi komšije, dali su mi struju – svetlo, ja ništa ne plaćam. Donesu hranu, voće, iz bašte, berem šipurke

- za čaj, donesu mi drva, vodu...
- Bog da poživi dobre komšije. Oni mi najviše pomažu
 - Sem ovo što dođem u Caritas, niko mi ne pomaže. Bila sam član udruženja penzionera ali se ne isplati.
 - Društvo je ostavilo svoje stare građane
 - Ja sam jednom preko penzionera išla u banju, al' to je bilo davno
 - Umorila sam se od odlaska u Centar za socijalni rad, neće ni da nas prime. Država na nas ne misli, a kad bi nas bar nekad neko obiš'o, da ne živimo samo da bi preživeli
 - Opština mi ništa nije pomogla i kad sam tražio. Samo dođu kad je glasanje.
 - Država i ne misli o nama, samo jednom bio predsednik Opštinu kad su bili izbori i obećav'o nam gasovod, a mi živimo u šumi 'de ima drva kolk'o 'oćeš samo nema ko da ih naseče i dotera.. Nemamo puta, telefona...

Očekivanja od države:

Očekivanja najsiromašnijih od države postoje, ali ona nisu prevelika. Imaju oni uvid da nije pravedno što ništa od države ne primaju oni koji su uplaćivali doprinose za penzijsko invalidsko osiguranje, ali nažalost nedovoljan broj godina da bi ostvarili pravo na penziju. I sami se pozivaju na raspad zemlje i veliku krizu devedesetih godina, kada su mnoga preduzeća otpustila svoje zaposlene i oni su tada morali raditi u, takozvanoj, sivoj zoni. Oni za to nisu odgovorni, već je to odgovornost države. Da je sve bilo kako treba, sigurno je da bi bar neki od tih starijih ljudi ispunili Zakonom propisane uslove za dobijanje penzije.

Glad sa mirisom bureka

„Pobegla sam sa Kosova 1999. godine, nakon bombardovanja. Živim u tuđoj kući, nedovršenoj u dve sobe... U Đakovici nam je ostala buregdžijska rad-

nja, koju smo držali preko 20 godina. Burekom smo godinama hranili mnoga usta... a danas i sami gladujemo... Kada smo napustili radnju, niti smo mislili da je odjavimo kao što nismo mislili o papirima iz Opštine kada smo je prijavili, bilo je važno spasiti živu glavu... Dve godine po dolasku u Beograd, umre mi suprug... Deca, svo troje, nezaposleni. Iz nadnice donesu neki dinar pa daju i meni... Penziju nisam dobila iako na nju imam pravo... U dva navrata smo pokušali da se vratimo na svoje ognjište, ali u radnju nismo mogli. Nije bezbedno, ne sme se... Ne mogu da skupim potrebna dokumenta sa Kosova da bih ostvarila pravo na porodičnu penziju. Sada sam veoma bolesna, ne mogu da radim,... Novca za lekove nema, a ponekad ni za hleb...,,

(udovica, 65 godina, raseljena sa Kosova i Metohije)

Isto tako, najsiromašniji misle da treba da dobiju bar minimalnu pomoć od države u vidu redovnih mesečnih primanja. Novac koji bi dobijali od države uglavnom bi upotreбили za hranu, lekove, grejanje... Neki od onih starijih sa kojima smo razgovarali ne traže novac, već traže da imaju besplatne lekove i pristupačniju zdravstvenu zaštitu. Nije mali broj ni onih koji očekuju da država obezbedi posao za njihovu decu i unuke. Oni koji žive na selu, žale zbog odumiranja sela i vide državu da je u velikoj meri odgovorna za to.

Navodimo neke od iskaza učesnika fokus grupa:

- Ako država može da nam da neki dinar, neka da. Ako ne može, neka pocrkamo.
- Onima koji su uplašivali za penziju ali ispod 15 godina,

- trebalo bi da im država da penziju ili vrati taj novac.
- Nije isto za one ko je uplaćivao za penziju i za one ko nije. One koji su uplaćivali neku godinu za penziju trebalo bi dati malo više, al' treba dati i onome ko nema ništa i nikoga.
 - Bio bi' srećan da primam šta bilo, samo da znam da je moje.
 - Dovoljno bi mi bilo da mi daju četiri hiljade da platim struju, šećer, kafu, brašno...
 - Da da neku crkavicu da ne pocrkamo gladni
 - Dajte nam da živimo i da imamo krov nad glavom (izbeglica iz Hrvatske)
 - Da imam svoj dinar i da nikog ne molim
 - Za one koji nemaju nikak'a primanja da država da bar 5.000 mesečno
 - Da nam pomognu da izađemo iz ove bede i situacije, a koj zna šta će da bude
 - Ne znam koje su mogućnosti kako država da pomogne, da da više para ako može, samo baba i ja da se služimo pa ne stigne.
 - Da nam lekovi ne budu skupi i da nam daju više pare da ne budemo gladni, da budu veće penzije
 - Potrebna nam je medicinska služba – ne postoji ambulanta, ne dolaze lekovi
 - Nek obezbede za jug Srbije više novca
 - Država treba da nam pomogne jer mi ne možemo da radimo.
 - Očekujem da mi dođe penzija od poljoprivrede i od preduzeće. Ja očekujem oko 5000-6000, to bi bilo dobro
 - Da malo više gledaju narod
 - Da zaposle mlade, jer tada će i nama starijima biti bolje...
 - Treba da mi pomogne i sin i država. Treba mi para za lekove.
 - Očekujem da umrem. I država da mi pomogne da napravim grob
 - Bar besplatne lekove kad bi nam dali...
 - Za dvoje kad bi obezbedili da penzija iznosi bar 10.000 dinara

- Ja očekujem mnogo šta, ali prvo da mi se povećava penzija.
- Da nam naprave put do kuća
- Država čeka da pomremo
- Kad se dete rodi da mu država ili roditelji uplaćuju do punoletstva u fond solidarnosti za starost da ne bude k'o danas. Mnogi stari nemaju nikakva lična primanja jer nisu uplaćivali za penziju.
- Imam tu penziju, mala je. Neka svima koji nemaju ništa opština, ili vi znate ko, nešto da.
- Treba dočekati smrt, bar neku najmanju novčanu pomoć! Ne znam, valjda u državi znaju kako.
- Ne znam, stara sam, neškolovana, neka neko kaže za nas stare i bolesne da nam je teško.
- Treba pružiti pomoć zemljoradnicima da ostanu na selu. Stare osloboditi poreza na dohodak koji nemaju jer je zemlja neobrađena, dati im zdravstvene knjižice.
- Ako nema sigurne starosti na selu, kako da oživimo selo? Selo mora biti briga države.
- Oni koji su stari, sami, bolesni a nemaju treba da su briga opštine, države.
- I seljaci su radnici, poreski obveznici, njihov radni staž je najdulji, treba da dobiju penzije
- Za svakog je penzija dobra, imaš svoj dinar. I mi smo radili čitav život. Država zna koliko nam pripada, bit ćemo zadovoljni.
- Radila sam celi život, nema penzije a valjda sam zaslužila. Niotkud dinara.
- Nismo nikad bili teret Državi, neka pomognu sve starosti, ne samo nas.
- Da bolje misle o nama jer smo stvarali ovu zemlju
- Dala bi' predsedniku Vlade 5.000 dinara da vidi kako bi preživio mesec sa time.
- Meni bi pomoć puno značila, jer ovako ne može da se živi. A pare trebaju za hranu i lekove
- Oni koji ne primaju ništa treba da im se da. Za te pare neće ni oni da se obogate ni država da osiromaši.
- Ma ne moraju da daju ništa. Samo neka nam decu zaposle.

- Neka zavedu red u skupštini i smanje broj ministarstava
- U Vladinim rukama je sve: cene, lekovi, pozitivna lista za lekove koji se ne plaćaju... Voleo bih da sagledaju kako se živi na jugu Srbije.
- Da hitno utvrdi stepen radijacije i nivo ugroženosti ljudi ovde u Vranje...

3.5 Kako bi potrošili 50.000 dinara?

Odgovori na ovo pitanje najbolje oslikavaju krajnje dramatičnu situaciju u kojoj se nalaze naši najstariji, a najsiromašniji članovi zajednice. Gotovo u svim mestima gde smo sa njima razgovarali, bilo na jugu, istoku ili zapadu Srbije, u Šumadiji, Vojvodini, Beogradu, odgovori su, tako reći, identični. Sve se svodi na to da bi prevashodno kupili da jedu, da se ogreju, zatim lekove i na kraju odeću. Imaju li i ovi ljudi pravo da ne budu gladni u 21. veku, pravo da kupe lekove koji su im potrebni, pravo da ne sede u hladnoj sobi i pravo da se obuju... Ako njihove porodice (za one koji ih imaju) nisu u mogućnosti to da im obezbede, onda društvo i država imaju obavezu da to urade. Ovo se posebno odnosi na one stare koji nemaju svoje porodice, ali ne samo za njih.

Navodimo samo neke od iskaza, uz napomenu da su oni bili ponavljani po više puta od sagovornika iz različitih regiona Srbije:

- Kupila bi' 'leba i kave.
- Kupila bi' brašna pa da se najedem 'leba.
- Kupio bi' drva i lekove, pa što ostane za jelo i obuću.
- Kupili bi' četiri kubika drva.
- Ne znam šta bi' pre kupila, a prvo bi' popravila prozore...
- Da imam samo tri 'iljade dinara bila bi druga radnja...
- Tražio bih da mi moji kupe bolju hranu
- Prvo i prvo za hranu. Da kupimo neku svinju da čuvamo, a čime da platim struju, telefon, porez...
- Trošila bi novac za lekove jer sam ja bolesna od bubreg i moram stalno da idem u bolnicu
- Da mi da pare da ogradim neku sobicu za unuku, i da

ONI NE MOGU DA ČEKAJU

- imam za hranu.
- Za lekove, da kupimo brašno, da jedemo, da ne budemo gladni...
 - Za struju, da mi da da živim, za vodu, za lekove, za brašno....
 - Kad bi' dobila i 5.000 za godinu dana bila bi' srećna.
 - Nove opanke (gumenjake) i 'leba da jedem.
 - Kupila bi' lekove koje mi lekar prepis'o a ja nemam pare da platim...
 - Možda bih se bolje obukla, bolje jela...
 - Bolje se obući, kupiti nešto novo da nije samo nužno... Slabo obućeni, iznošena odeća, obuća, sve je skupo. Slaba ishrana, ničega dovoljno...

Promaja

„Udala sam se kasno, 1985. godine... Živeli smo po napuštenim kućama i kolibama po selu i okolini... Na redne godine počeli smo svoju kuću. Radili u nadnici ali je izgradili, skromnu... hodnik i jedna sobica... Krov ima ali ne i plafon... Nema ni struje ni vode. Promaja duva na sve strane. Šporet ne radi, nema vrata za ložište... Sa suprugom sam živela do 2000. godine... Svađali smo se i otišla sam u drugo selo, da negujem bolesnu i nepokretnu ženu. Radila sam za stan i hranu... On je otišao u Dom za stare, a ja se vratila ovde. Neću u Dom a ne dam ni pod hipoteku ovo šta imam, ovaj hektar zemlje... To mi je sve što imam. Čak sam i za zemljoradničku penziju plaćala sve do 1996. godine. Imam 10 godina, 7 meseci i 8 dana staža. A propisi kažu da mi treba 15. Ne ispunjavam ni uslove za pomoć, rekli mi u Centru za socijalni rad. Stara sam, ne mogu više da radim. Novca... novca nemam ni za hranu ni lek. Nemam ni dece, da pomognu makar malo... Promaja celog života.

(razvedena, 73 godine, iz sela u centralnoj Srbiji)

4. MEĐUNARODNA I NACIONALNA DOKUMENTA KAO OKVIR ZA AKCIJU

Obezbeđivanje materijalne sigurnosti u društvu koje stari jedan je od najvećih izazova savremenog društva, i to ne samo zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji nego i razvijenih zemalja.

Kako Jože Ramovš u svojoj knjizi „Kvalitetna starost“ kaže „Na početku trećeg milenijuma je ceo svet pred jednim od najzahtevnijih socijalnih, političkih, privrednih i, takođe, i kulturnih zadataka. Treba oblikovati nov sistem socijalne sigurnosti za starije stanovništvo a pri tom sačuvati brigu za socijalnu sigurnost ostalih generacija⁹“.

Brojna su međunarodna i nacionalna dokumenta koja ukazuju na neophodnost materijalne sigurnosti kao jednog od osnovnih ljudskih prava starijih i koja ukazuju na zadatak države da ovo pravo omogući starijim licima. U skladu sa demografskim promenama, ovo pravo se posebno naglašava u dokumentima novijeg datuma mada, počev i od **Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine**, možemo govoriti o razumevanju ovog prava starijih kroz pravo na socijalnu zaštitu.

Međunarodna Povelja Ujedinjenih nacija o socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima iz 1966. godine, takođe, ne sadrži posebne zahteve za isključivo starije ljude ali član 9, koji se odnosi na “Prava svih na socijalnu sigurnost, uključujući socijalno osiguranje” podrazumeva prava i starijih osoba.

Već od osamdesetih godina demografske promene u svetu doprinose stvaranju posebnih međunarodnih dokumenata o pravima starijih. U **1982. godini** Generalna Skupština Ujedinjenih nacija usvojila je **Bečki Međunarodni plan akcije o starenju**, što svakako ukazuje na prepoznavanje potrebe za posebnim tretiranjem prava ove populacije. Iz preporuka vezanih za materijalnu sigurnost i zapošljavanje (36-43) izdvajamo preporuku 36: Vlade treba da preduzmu odgovarajuće akcije kako bi

9 Jože Ramovš, „Kvalitetna starost“ Institut Anona Trstenjaka i Akademije znanosti i umetnosti, Ljubljana 2003. strana 283 do 292.

omogućile svim starijim osobama minimum prihoda i trebalo bi da razviju svoje ekonomije za dobrobit čitave populacije.

U 1991. godini Generalna Skupština Ujedinjenih nacija usvojila je **Principe Ujedinjenih nacija za starije osobe**, oslanjajući se na Međunarodni plan akcija za starije iz 1982. godine. Izdvajamo princip „Nezavisnosti“ koji naglašava pristup adekvatnoj hrani, vodi, smeštaju odeći i zdravstvenoj zaštiti za starije kroz obezbeđenje primanja, porodične i podrške zajednice kao i kroz samopomoć.

Povelja Ujedinjenih Nacija o socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima starijih usvojena je **1995 godine**.

Član 9. koji govori o Pravu na socijalnu sigurnost kaže da države moraju, unutar svojih mogućnosti da obezbede bezdoprinosne benefite i druge usluge starijim osobama koje nemaju nikakvih prihoda.

Evropska socijalna povelja, 1996. godine:

Sve jugoistočnoevropske zemlje su članice Saveta Evrope i sve su potpisale Evropsku socijalnu povelju. Sve sem Bosne i Hercegovine i Srbije su je i ratifikovale. Iz člana 23 - Pravo starijih lica na društvenu zaštitu izdvajamo:

Da bi se omogućilo delotvorno uživanje prava starijih lica na društvenu zaštitu, države članice preuzimaju obavezu da usvoje ili podstaknu, bilo direktno ili u saradnji sa javnim i privatnim organizacijama, odgovarajuće mere koje imaju za cilj da omogućе starijim licima da ostanu aktivni članovi društva koliko god je to moguće.

a) adekvatnim materijalnim sredstvima koja bi im omogućila da vode dostojanstven život i da igraju aktivnu ulogu u javnom, društvenom i kulturnom životu;

U 2002. godini, u Madridu, usvojen je **Međunarodni plan akcija o starenju**, MIPAA, čiji je i Srbija potpisnik. Relevantan za temu je pravac delovanja Sigurnost prihoda, socijalna zaštita / sigurnost i prevencija siromaštva. Akcije u odnosu na materijalnu sigurnost starijih su:

53.a Razmotriti mogućnost uspostavljanja, gde je moguće, penzijskog sistema bez doprinosa i sistema beneficija za invalidnost

53.b Hitno organizovati socijalnu zaštitu / socijalno-sigurnosni sistem, da bi se osigurao minimum prihoda za starije osobe koje su bez ikakvih prihoda, od kojih su većina žene i oni koji žive sami, te onih koji su lako podložni siromaštvu;

53.e Tražiti od međunarodnih finansijskih institucija da pomognu zemljama u razvoju i svim drugim zemljama kojima je potrebna njihova pomoć za ostvarivanje osnovne socijalne zaštite za starije osobe.

Iste godine je doneta i **Evropska strategija primene Međunarodnog plana akcije o starenju** u kojoj su istaknuti prioriteti za evropske zemlje članice UN i imenovani kao deset obaveza vlada država. Obaveza 4: Prilagođavanje sistema socijalne zaštite kao odgovor na demografske promene i njihove socijalne i ekonomske posledice naglašava očuvanje i jačanje osnovnih zadataka društvene zaštite, naime, sprečavanje siromaštva i obezbeđivanje adekvatnih davanja za sve.

Navedena dokumenta nude izuzetno dobre mere i preporuke za obezbeđivanje materijalne sigurnosti starijih, međutim usvajanje tih dokumenata nema obavezujući karakter za zemlje potpisnice, da zaista i uvedu predložene mere što značajno usporava uspostavljanje mehanizama podrške starijima u pojedinačnim zemljama.

Nacionalna dokumenta

Relevantna nacionalna dokumenta, takođe, naglašavaju i traže obezbeđivanje materijalne sigurnosti za starije.

Zakon o socijalnoj zaštiti iz 1991. godine, zaključno sa promenama Zakona do 2004. godine, navodi kao osnovno pravo jednu finansijsku meru koja je prvenstveno namenjena smanjenju siromaštva – materijalno obezbeđenje porodice (MOP) i

ta mera se samo indirektno odnosi i na starija lica. Ono što je specifično za ovo davanje jesu veoma precizno definisani kriterijumi o imovinskom stanju.

Strategija za smanjenje siromaštva (SSS) iz 2003 godine, prepoznaje starije kao ranjivu grupu što nije odlika svih Strategija ovog tipa. U SSS se konstatuje da skoro četvrtinu ukupnog broja siromašnih, 17,7% čine stariji od 65 godina, a visok rizik siromaštva najviše pogađa starije bez penzija. U ciljevima državne politike prema starijima predviđeno je:

- povećanje životnog standarda penzionera i drugih starih lica, a u skladu sa rastom standarda ostalih građana;
- smanjenje siromaštva među penzionerima i drugim starim licima, kako po učešću broja siromašnih u ukupnom broju ove populacije, tako i po apsolutnom broju siromašnih;
- smanjenje dubine siromaštva preostalih siromašnih starijih lica

Kod ciljeva strukturnih reformi penzijskog sistema u SSS se pominje i mogućnost uvođenja minimalne socijalne penzije za one starije ljude koji nisu penzioneri. Isto tako konstatuje se da je na niskom nivou razvoja nije moguće uvesti zbog ozbiljnih finansijskih ograničenja, tako da će stariji ljudi koji nisu penzioneri i dalje biti oslonjeni na porodične aranžmane, sopstvenu imovinu i, u krajnjem slučaju na skromnu socijalnu pomoć.

Strategija razvoja socijalne zaštite iz 2005 godine, predviđa i unapređenje zaštite najsiromašnijih građana kroz efikasnije sisteme materijalnih pomoći u vidu MOP-a i dodatka za pomoć i negu drugog lica. Planirano je ojačavanje postojećih službi i objedinjavanje njihovih aktivnosti kao i formiranje jedinstvene evidencije materijalnih davanja ali nije predviđeno uvođenje dodatnih mehanizama za materijana davanja.

U Srbiji se primenjuje porodični model socijalne politike čiji je osnovni princip ili načelo, da su socijalne funkcije, primarno, funkcije i obaveze porodice, a da se podrška organizovane zajednice i države obezbeđuje i preuzima samo u slučaju kada porodice nema ili kada porodica nije u stanju da pruži sigurnost.

U skladu sa tim je **Porodični zakon iz 2005. godine**, predvideo da roditelj koji je nesposoban za rad, a nema dovoljno sredstava za izdržavanje, ima pravo na izdržavanje od punoletnog deteta ili drugog krvnog srodnika u pravoj nishodnoj liniji, odnosno od maloletnog deteta koje stiče zaradu ili ima prihode od imovine, srazmerno njegovim mogućnostima.

Nacionalna Strategija o Starenju (NSS) 2006 – 2015. kroz IV strateški pravac Prilagođavanje sistema socijalne zaštite socijalnim i ekonomskim posledicama starenja stanovništva ukazuje da prioritet treba da imaju mere za sprečavanje i suzbijanje siromaštva, a posebno siromaštva starijih lica i penzionera. Takođe, navodi da smanjenje i sprečavanje siromaštva uopšte, među starijim licima i penzionerima mora imati apsolutni prioritet u budućem razvoju, zbog njegovog razornog dejstva na kvalitet života u starosti i očuvanje ljudskog dostojanstva starijih lica i penzionera, kao i zbog negativnog uticaja siromaštva na sveukupni ekonomski i društveni razvoj.

Kao aktivnosti navodi:

1.3 Aktivnosti na obezbeđivanju uslova za uvođenje prava na posebnu vrstu socijalne penzije, kao vida društvene zaštite ostarelih lica bez sredstava za život, uz druge prisutne rizike;

1.5 Postepeno povećanje obezbeđenja materijalne sigurnosti siromašnih porodica sa starijim članovima (stalne socijalne pomoći) do nivoa egzistencijalnog minimuma;

Pregledom svih relevantnih nacionalnih dokumenata uočava se da stariji jesu prepoznati kao siromaštvom veoma pogođena grupacija. Strateška dokumenta kao SSS i NSS prepoznaju potrebu za uvođenjem novih mera koje bi doprinele suzbijanju siromaštva kako kroz socijalne penzije tako i kroz povećanje materijalnog obezbeđenja siromašnih porodica sa starijim članovima. Nažalost, ovakve mere nisu regulisane aktuelnim zakonima.

5. ISKUSTVA IZ ZEMALJA U OKRUŽENJU I SRBIJE

Sa stanovišta politike starenja pitanje potreba za uvođenjem instituta socijalnih penzija neodvojivo je od šireg razmatranja sistema socijalne (materijalne) sigurnosti starijih građana. U državama u kojima se primenjuje anglosaksonski model¹⁰ penzionog osiguranja, države su bile prisiljene da uvode državne, osnovne, socijalne ili univerzalne penzije. Takođe, zbog neefikasnosti Bizmarkovog¹¹ sistema u kontekstu demografskih promena, ovaj pristup doživljava ozbiljne reforme i suočava se sa nemogućnošću pokrivanja penzionih troškova i sve većim siromaštvom svih starijih građana, penzionera a pogotovo onih koji nisu uplaćivali doprinose. Nemačka će, na primer, po aktuelnom penzionom sistemu ako ga ne promeni, u 2035. godini potrošiti čak 17% bruto nacionalnog proizvoda za penzije a Velika Britanija samo 6%.

Prema nalazima Svetske banke¹², ako govorimo o zemljama u okruženju koje uglavnom koriste Bizmarkov ili reformisan Bizmarkov model, u skladu sa najjednostavnijom pretpostavkom da će troškovi penzija biti povećavani u meri u kojoj se bude povećavao procenat stanovništva starijeg od 65 godina, troškovi za penzije će se znatno povećati, tako da će 2025. godine Hrvatska, Mađarska, Poljska, Srbija, Slovenija i Ukrajina premašiti nivo koji postoji u Italiji (zemlji koja od svih članica OECD

10 model koji obezbeđuje bitno manje socijalnih prava od Bizmarkovog a njegov cilj je pokrivanje samo minimalnih životnih potreba. Socijalna sigurnost u starijoj dobi prepuštena je uglavnom odluci same zaposlene osobe ili pojedinačnog preduzeća o tome u kakvo penziono osiguranje će se ulagati i koliko.

11 To je državni sistem osiguranja koji se temelji na obaveznom osiguranju zaposlenih i na sporazumu između generacija. U penzioni fond uplaćuju zaposleni, poslodavci pa i sama država koja garantuje njegovu stabilnost. Obezbeđuje srazmerno visok stepen socijalne sigurnosti radnika posle isteka radne dobi ili nastajanja nesposobnosti za rad.

12 „Iz crvenog u sedo“, Svetska banka, Vašington, 2007

najviše troši na penzije). Poljska bi mogla imati izdatke za penzije od čak 22% BDP, Ukrajina 19% BDP.

Neke zemlje rešenje za minimum materijalne sigurnosti u starosti traže kroz uvođenje socijalnih penzija, univerzalnih, koje se daju svim starijim ljudima, preko onih koje se daju samo najsiromašnijim starijim ljudima, a neke kroz različite mreže sigurnosti, finansijske i druge podrške u sistemu socijalne zaštite i na taj način pokušavaju da nadomeste materijalnu nesigurnost starijih ljudi bez primanja i najsiromašnijih penzionera. Mnoge zemlje kombinuju socijalne penzije i finansijske podrške iz sistema socijalne zaštite.

5.1 O socijalnim penzijama

Socijalne penzije i druga materijalna obezbeđivanja najstarijih siromašnih su tema koja sve više zaokuplja stručnu javnost koja se bavi starenjem. Mnogi socijalne penzije tretiraju kao najefikasnije sredstvo za smanjenje siromaštva starijih u svetu.

Sam pojam **socijalne penzije (SP)** nije jednoznačno definisan i postoje prilična razilaženja u razumevanju ovog pojma i njegovih vidova.

Socijalne penzije su bezdoprinodne penzije. Osnovna karakteristika koja razlikuje socijalne penzije od drugih vrsta penzija je da ona nije povezana sa doprinosima uplaćivanim tokom rada (bilo od strane zaposlenog, bilo od strane poslodavca). Termini koji se koriste paralelno sa terminom socijalne penzije: cash transfers (gotovinska davanja), non-contributory pensions (bezdoprinodne penzije), social protection pension (penzije za socijalnu zaštitu), osnovne penzije, zero-pillars (nulti stub).

Socijalne penzije mogu biti **univerzalne** (za sve osobe preko određenih godina) **ili sa određenim stepenom provere uslova**. Uglavnom ih pokriva Vlada, u retkim slučajevima lokalna samouprava. Nivoi procene/ provere resursa/ izvora prihoda:

- **Procena svih sredstava (means tests):** prema svim prihodima (tekućim) i imovini (zalihama)
- **Procena prihoda (income tests):** prema svim tipovima prihoda (penzija, kamata na štednju, rente, zarade...)
- **Procena prihoda iz penzija (pension-income tests):** samo

prema prihodima od penzije (bez npr. prihoda od štednje ili rente/kirije).

Danas, nešto manje od polovine zemalja, tačnije 72¹³ zemlje imaju uvedenu socijalnu penziju i međusobno se razlikuju po stepenu razvijenosti po stepenu pokrivenosti doprinosnim penzijama, po vrsti i razvijenosti penzionog sistema, po starosti stanovništva... Neke veoma razvijene zemlje sveta, sa visokim standardom, sa dugom tradicijom penzionog sistema i visokom pokrivenošću doprinosnim penzijama odabrale su socijalne penzije da bi obezbedile kontinuum u finansijskoj sigurnosti, da praktično svi stariji imaju minimum finansijske sigurnosti. U Evropi, to su Danska, Finska, Irska, Italija, Portugalija, Španija i Švedska.

Sa druge strane su zemlje koje nemaju razvijen penzioni sistem (mnoge zemlje u razvoju), gde je pokrivenost doprinosnim penzijama mala (u zemljama Saharske Afrike i Južne Azije svaki deseti ima uplaćene doprinose) i mada znatno mlađe, i ove zemlje pokazuju značajan porast udela starijeg stanovništva u populaciji, i to uglavnom siromašnog. Stoga je tema socijalnih penzija veoma aktuelna u ovim zemljama u razvoju gde se socijalne penzije vide kao osnovni mehanizam za ostvarivanje milenijumskih ciljeva (prepoloviti broj onih koji žive sa manje od 1\$ dnevno). WB, ILO, UNDP i druge međunarodne organizacije i lobi grupe orijentisale na bezdoprinodne penzije kao univerzalni minimum za sve starije koje bi mogle da reše problem u (ne)pokrivenosti doprinosnim penzijama u opisanim zemljama.

Među zemljama sa socijalnim penzijama ipak najviše ima zemalja koje spadaju u grupu srednje razvijenih zemalja (46 od 72 zemlje). Pri tome, u sve tri kategorije zemalja pojavljuju se svi vidovi socijalnih penzija.

Nije jednostavno naći zajednički imenitelj kod zemalja koje su uvele socijalne penzije.

Očigledno da o tome koji oblik socijalne penzije i da li će to uopšte biti socijalna penzija ili neka druga mera zaštite minimalnog standarda starijih ljudi odlučuje svaka država ponosob u zavisnosti od svojih konkretnih karakteristika i mogućnosti, svog konteksta.

.....
13 Pension watch, web site, Help the Aged International

Jedan od mogućih pristupa u donošenju odgovora na ovo pitanje može ponuditi „diskusioni papir“ Svetske Banke – „*Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System*“¹⁴, gde je analiziran niz interesantnih pitanja i kriterijuma na osnovu kojih se državi koja nije uvela socijalne penzije predlaže da donose odluku u kom pravcu da krene. Iako se ovaj dokument pre svega bavi zemljama u razvoju, čini se da preporuke za razvijanje politike u ovoj oblasti mogu biti opšte primenljive. Takođe, sam pojam SP možemo zameniti uopštenijim pojmom finansijskog transfera za starije i koristiti predložene kriterijume u procesu donošenja odluke vezano za uvođenje ili ne posebnog finansijskog davanja namenjenog starijima.

Autori navedenog dokumenta smatraju da je za mnoge zemlje pitanje da li su socijalne penzije najbolje rešenje za smanjenje siromaštva starijih i pokrivanje onih koji nisu zahvaćeni doprinosnim penzijama, i dalje predmet debate. Oni predlažu da se u odgovoru na ovo pitanje donosioci socijalnih politika rukovode sa najmanje tri kriterijuma:

- Kakav je obim i uloga postojećeg sistema socijalne pomoći
- Koliki je stepen siromaštva starijih u odnosu na opštu populaciju
- Kakva je pokrivenost doprinosnom shemom

Oni smatraju da u zemljama u kojima stariji već primaju finansijsku podršku kroz programe socijalne pomoći nema mnogo argumenata za uvođenje SP, da ako je stopa siromaštva manja kod starijih nego kod ostalih ranjivih grupa, takođe, nema mesta socijalnim penzijama, kao i da ako je pokrivenost doprinosnim penzijama velika, to pitanje nije urgentno.

.....
14 Robert Palacios, Oleksiy Sluchynsky, „Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System“ Svetska banka, Vašington, 2006

5.2 Analiza minimalne finansijske sigurnosti starijih u 10 novih EU zemalja, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj

Opis stanja u zemljama koje su nedavno primljene u Evropsku Uniju, kao i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji nudi dostupne podatke koji bi mogli predstavljati taj „konkretni kontekst“, karakteristike jedne zemlje. Oslanjali smo se na različite kriterijume (i uglavnom i njihove podatke) koje u svojim dokumentima koristi Svetska Banka. U obzir je uzet kriterijum koji koriste autori dokumenta „Iz crvenog u sedo“ iz 2007. godine, a koji analiziraju situaciju starenja u zemljama Južne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza i prave razliku između zemalja koje imaju manji ili veći procenat starijeg stanovništva (mlade i ostarele zemlje) i zemalja koje su ranije ili kasnije ušle u reforme pa razlikuju mlade zemlje koje su kasno ušle u reforme (Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan), ostarele zemlje koje su rano ušle u reforme (10 tranzicionih zemalja koje su nedavno stupile u redove Evropske unije, kao i Albaniju i Hrvatsku) i ostarele zemlje koje su kasno ušle u reforme (preostale bivše sovjetske republike, kao i mnoge zemlje zapadnog Balkana, uključujući Srbiju)

Kao pokazatelj razvijenosti pojedinih zemalja uzet je podatak o BDP po glavi stanovnika¹⁵. Imajući u vidu da su sve navedene zemlje imale razvijen Bizmarkov penzioni sistem, naveden je stepen reformisanosti penzionog sistema¹⁶. Pretpostavka je da sve analizirane zemlje globalno posmatrano, spadaju u zemlje sa većom pokrivenošću starijih penzionim sistemom. Naravno, osnovni podatak je da li zemlja ima SP (koji model), odnosno, da li ima neku opštu ili specifičnu meru socijalne pomoći kojom pokušava da smanji siromaštvo opšte populacije ili specifično starijih. Prateći podaci su podaci o broju godina staža/života potrebnih za penzionisanje, potrebnim godinama života za SP ili neku specifičnu meru socijalne finansijske podrške i podatak o visini opisanog primanja¹⁷.

.....
15 Procena za 2007, IMF, World Economic Outlook Database, October 2008

16 ISSA

17 Izvori: ISSA za podatke o penzijama, MISSOC za podatke o socijalnim finansijskim davanjima, podaci iz iz prezentacije i sastanaka održanih

Bugarska (BDP po glavi stanovnika 5186\$, ostarela a dovoljno rano ušla u reforme) **ima socijalnu penziju** za starije definisanu unutar penzionog sistema u zakonu iz 2002. godine, i to za osobe starije od 70 godina, čiji je godišnji prihod manji po članu porodice od sume garantovanog minimalnog dohotka tokom prethodnih 12 meseci. U 2007. godini, penzija je bila oko 65\$. Bugarska ima i socijalnu invalidsku penziju za starije od 16 godina sa minimum 71% nesposobnosti za rad (koju utvrđuje Ministarstvo zdravlja).

U **sistemu socijalne zaštite** materijalno obezbeđenje usmereno je na pojedinca a ne na porodicu (drugačije nego u Srbiji i većini zemalja u okruženju). Visina mesečnog primanja je jednaka razlici između minimalnog mesečnog dohotka i dohotka koji ostvaruje pojedinac-podrođica. Postoji i niz dodatnih kriterijuma sličnih MOP-u u Srbiji u vezi sa imovinom. Pri tome postoje veoma osetljive formule za obračun zavisno od procenjene ranjivosti osobe, te se procenat sa kojim se garantovani minimum množi kreće se od 20%-165%. Osobe starije od 75 godina koje žive same su najviše ponderisane, imaju pravo na 165%, osobe starije od 65 godina koje žive same su imaju pravo na 140%. Tako bi puni iznos za 75-togodišnju osobu koja živi sama bio oko 46 EUR. Period primanja ovog materijalnog obezbeđenja nije vremenski ograničen. Za radno sposobne uvode se prekidi.

Bugarska, takođe, ima Pakt –Dogovor o ekonomskom i socijalnom razvoju koji govori o socijalnom i ekonomskom razvoju države do 2009, potpisan 2006. godine od strane Vlade, poslodavaca i sindikata i koji kaže da socijalne penzije treba da budu 40% linije siromaštva.

Očigledno je da je Bugarska uključila niz različitih mehanizama u želji da obezbedi veću materijalnu sigurnost starijih, tako da pored socijalne penzije koja proverava prihode (ali ne i imovinu) postoji i finansijska podrška u sistemu socijalne zaštite posebno osetljiva na samačka staračka domaćinstva i time stvara jedan od kompleksnijih programa očuvanja standarda, nezavisnosti i dostojanstva u starosti.

.....
u Beogradu u februaru 2008 ,Asghar Zaidi, savetnik u OECD, saradnik Help Age International

Slovenija je najrazvijenija među novim EU državama i ima BDP po glavi stanovnika 22.932,69 \$. Pripada ostarelim zemljama regiona koje su rano ušle u reforme. Slovenija je uvela **socijalne/državne penzije** čiji su primaoci pripadnici najsiromašnijeg dela stanovništva i u ovom slučaju to je zamena za trajnu socijalnu pomoć¹⁸. Uslovi za primanje ove vrste penzije slični su onima koje primenjuju razvijene zemlje Evrope i kao osnovni kriterijum koriste starosnu granicu i prebivalište. Konkretno, uslovi su definisani Zakonom o penzijskom invalidskom osiguranju ZPIZ, Član 59, 2002. godine: Ovo pravo nije zasnovano na doprinosu plaćenom za osiguranje, već proizilazi iz garantovanog prihoda za lica koja su, kako je određeno Zakonom, prešla određenu starosnu granicu. U 2002. godini, osobe sa prebivalištem u Sloveniji koje nisu polagale pravo na penziju prema opštim uslovima penzijskog osiguranja u Sloveniji ili u inostranstvu, a čiji lični prihod nije bio veći od prihoda na osnovu koga se može zahtevati pomoć za negu, i koja su napunila 69 (već sledeće godine, ova je starosna granica snižena na 65 godina) godina a barem 30 (smanjeno na 15) godina su imali prijavljeno prebivalište u Sloveniji u periodu od 15 do 65 godine svog života, mogu da ostvare ovo pravo. Visina se usklađuje sa minimalnom penzijom koja je 2007. godine bila 476,54 EUR, a socijalna penzija 158 EUR. Što se tiče **mesečne socijalne pomoći**, koja odgovara MOP-u u Srbiji, za jednočlano domaćinstvo puna vrednost je 2007. godine bila 212 EUR, suma je vezana za minimalni dohodak, obnavlja se na 3 odnosno 6 meseci i praksa je da se ne daje na duži period. Stariji od 60 godina dobijaju je u kontinuitetu na 12 meseci. Prilikom konkurisanja, proveravaju se sva primanja članova porodice i postoje ograničenja u odnosu na vrednost imovine. Slovenija je za potrebe ovog transfera izdvajala 2004. godine 0,48% BDP.¹⁹

Estonija je dobar primer transformisanja ideje o socijalnim penzijama u skladu sa socio ekonomskim promenama. Estonija danas ima BDP po glavi stanovnika preko 15.000\$. Veoma

18 Jože Ramoviš, „Kvalitetna starost“ Institut Anona Trstenjaka i Akademije znanosti i umetnosti, Ljubljana 2003

19 „Social Assistance in Central Europe and Baltic states“, Svetska banka, Vašington, 2007

rano krenula je u reforme i prilagođavala socijalnu politiku tokom proteklih dvadesetak godina. Zakon o penzijama iz 1991. godine je uveo kategoriju **socijalnih penzija** u visini od 70% minimalne plate za lica koja ne ispunjavaju uslove za dobijanje starosne penzije, ali ova politika nije uspela da zaživi. Potom se kao prelazno rešenje 1992. godine javljaju nacionalne (državne) penzije koje su jednake za sve i pokušavaju da prevaziđu probleme sa inflacijom i budžetom tokom 90tih. Kasniji Zakon o državnom penzionom osiguranju uveo je značajne promene kad je u pitanju uloga nacionalne penzije. Prethodno, nacionalna penzija je pokrivala samo onu kategoriju lica koja su starija i bez ostvarenog staža penzijskog osiguranja. Sada, ovo pravo je priznato i licima koje nemaju dovoljno staža osiguranika da bi ispunili uslove za invalidsku penziju i time se ova kategorija i uzrasno proširuje. Visina primanja u 2007. godini bila je 157\$. Pored nacionalne penzije koja je zamenila i obuhvatila socijalnu penziju Estonija ima **i mere državne pomoći za ranjive kategorije** gde navodi i starije. Nadoknada za jednočlano domaćinstvo (kriterijumi su vezani isključivo za primanja ne i za imovinu), 2007. godine, nezavisno od godina odrasle osobe bila je 64 EUR. Ovo davanje se obnavlja mesečno. Estonija je za ovaj transfer 2004. godine izdvajala 0,17% BDP. Inače, iako većina starijih ima prihode koji su ispod prosečnih, stopa siromaštva je među penzionerima niža nego kad su u pitanju druge osetljive grupe, kao što su nezaposleni, samohrani roditelji, velike porodice itd. To se uglavnom objašnjava relativno jedinstvenim iznosom penzija, tako da je većina penzionera neposredno iznad linije siromaštva ali ispod prosečnog prihoda, te bi postojeće mere trebalo da omoguće da većina starijih ima makar minimalna primanja.

Letonija (BDP po glavi stanovnika 11.907,87\$) i **Litvanija** (BDP po glavi stanovnika 11.514,65\$) su zemlje sa ostarelim stanovništvom koje su rano ušle u reforme i 90-tih su, slično Estoniji imale sistem **socijalnih penzija** koji je su u drugoj polovini devedesetih zamenile finansijskim davanjima iz državnog budžeta (state social security benefit).

Ovo novčano davanje u **Letoniji** može da bude dato osobama koje su barem 5 godina starije od starosne granice za pen-

zionsanje (2007. godine visina primanja bila 90\$), zatim osobama sa invaliditetom koje su starije od 16 godina (uključujući i invaliditete od rođenja, 2007. godine visina je bila 100\$). Letonija ima **i finansijsku socijalnu pomoć** koju naziva garantovani minimalni dohodak i čiji kriterijumi važe ne samo za visinu primanja u odnosu na minimalni dohodak koji definiše Vlada (za 2007 39 EUR) nego i za proveru ostalih resursa (nije precizirano kojih). Kao i u Srbiji MOP za porodice radno sposobnih, ne daje se duže od 9 meseci godišnje. Letonija ima najmanja izdvajanja za ovu vrstu transfera među 10 novih EU zemalja (0,05% BDP tokom 2004. godine).

Litvanija je **starosnu penziju** u vidu socijalne pomoći (old-age pension-social assistance), uvela umesto socijalne penzije sa početka 90-tih. Dobijaju je žene starije od 60 i muškarci stariji od 62 godine, koji nisu ostvarili pravo na doprinosnu penziju. Visina je 90% osnovne penzije, tj. 120\$. Kao i prethodne zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, ima **i finansijsku socijalnu pomoć** koju naziva garantovanim minimalnim dohotkom. Ta pomoć iznosi 90% razlike između aktuelnog porodičnog dohotka i minimalnog dohotka (EUR 83), odnosno, za jednočlanu porodicu 74 EUR. U ranjive kategorije, kojima je namenjena ova vrsta pomoći, spadaju i starije osobe. Pored prihoda testira se i imovina porodice. Obnavlja se na 3 meseca neograničen broj puta. Tokom 2004. godine, Litvanija je za finansijsku socijalnu pomoć izdvajala 0,11% BDP.

Mađarska²⁰ (BDP po glavi stanovnika 13.744,91\$, ostarela zemlja koja je rano ušla u reforme) ima **socijalnu pomoć za starije**, kako bi im se osigurao minimalni prihod. Iznos ovog davanja je određen visinom prihoda tog lica, a finansira se delom iz državnog budžeta (90%) i manjim (10%) iz budžeta lokalnih zajednica.

Lokalna administracija definiše ovu pomoć za starije koji nemaju dovoljan prihod za minimum životnih troškova i preispituje pravo na ovakvu vrstu novčane pomoći barem jednom u dve godine. Prijava - zahtev za ovo novčano davanje se podnosi na lokalnom nivou, i to prema mestu stanovanja. Samo lice

.....

20 podaci iz iz prezentacije i sastanaka održanih u Beogradu u februaru 2008, Asghar Zaidi, savetnik u OECD, saradnik Help Age International

starije od 62 godine ili starije od godina koje su predviđene za dobijanje penzije, ispunjava uslove za dobijanje ove pomoći, s tim što prilikom obračuna ove pomoći osoba starija od 72 godine ima veću pomoć. Iznos novčanog davanja za starije se plaća mesečno i zavisi od toga da li je korisnik u zajednici ili ne i da li ima ikakvog prihoda. Konkretno, u 2006. godini:

- Za samačko domaćinstvo – ako je lice mlađe od 72 godine života - 95% od najmanje penzije koja preovlađuje, što je 24.510 mađarskih forinti (oko 140\$) u 2006. godini, a ako je starije od 72 godine, 130% od najmanjeg iznosa starosne penzije (što je u 2006. godini 33.540 forinti, oko 180\$) ili

- Za lice koje živi sa nekim u domaćinstvu - 80% minimalne penzije što je 20.640 forinti u 2006. godini.

U slučaju da korisnik ima prihod:

- Ako korisnik živi sam i ako je mlađi od 72 godine života dopunjava se razlika mesečnog prihoda korisnika i iznosa do 95% najmanje penzije. Za starije od 72 godine, dopunjava se razlika između mesečnog prihoda tog lica pa do 130% od najmanjeg iznosa starosne penzije.

- Za lice koje živi u zajednici sa partnerom, razlika između stvarnog mesečnog primanja pa do 80% od najmanje penzije, po glavi domaćinstva, s tim da mesečni prihod po glavi domaćinstva koji se izračunava od zbira prihoda tog lica i prihoda supružnika, ne prelazi 80% minimalne penzije.

Bilo koji novčani iznos koji se ostvaruje ali ne na osnovu stalnog rada i ne prelazi nivo od 40% od najmanje starosne penzije koja je propisana, nakon uvođenja novčanog davanja se ne smatra prihodom.

Slično prethodno navedenim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, **Slovačka** (BDP po glavi stanovnika 13.857\$) je do 2004. godine imala institut socijalne penzije u primeni, ali prema novom zakonu (2003. godine Zakon o socijalnom osiguranju), on je ukinut. To je bilo davanje na osnovu provere prihoda za one preko 65 godina i za one sa nekim invaliditetom. Starija lica sada primaju umesto toga **socijalnu pomoć** ako im je potrebna. Slovačka ima program obezbeđenja minimalnog dohotka i on je kao u većini zemalja u okruženju usmeren na porodicu i iznos pomoći zavisi od razlike između garantovanog dohotka i

prihoda domaćinstva, pri čemu se kandidatima obračunavaju samo prihodi ali ne i imovina. U Slovačkoj su ovi iznosi relativno visoki, npr. 157 za jednočlano, a 260 EUR za dvočlano domaćinstvo (izdvajala 0,48% BDP 2004. godine). Planira se da ovo davanje, koje je sada na centralnom nivou, pređe na obavezu lokalne samouprave od 2009. godine.

Poljska (BDP po glavi stanovnika 11.072\$), **Češka** (BDP po glavi stanovnika 16.956,41\$) i **Rumunija** (BDP po glavi stanovnika 7.697\$) obezbeđuju **materijalna davanja za materijalno ugrožene** bez obzira na godine, s tim da je Svetska Banka savetovala Rumuniji uvođenje socijalnih penzija zbog visokog siromaštva starijih, pogotovo zemljoradnika u ruralnim krajevima (po čemu je Srbija, takođe, karakteristična). U Rumuniji su inače postojeći iznosi materijalnog obezbeđenja porodice 28 za jednočlano, 51 EUR za dvočlano domaćinstvo, testira se samo prihod. U Češkoj visina primanja je 119 EUR za jednočlano domaćinstvo, 218 za dvočlano. Kod uslova za dobijanje pomoći ne pominje se imovina, pomoć se obnavlja dokle god su kriterijumi zadovoljeni. U 2004. godini Češka je za navedeno materijalno davanje izdvojila 0,46% BDP. U Poljskoj davanje je čak 132 EUR za jednočlano, a 229 EUR za dvočlano domaćinstvo (provera prihoda i drugih resursa). Diskreciono pravo davanja pomoći je da proceni da li će to biti stalna ili privremena pomoć. Poljska je 2004. godine za ovaj transfer odvojila 0.19%.

Bosna i Hercegovina (BDP po glavi stanovnika 3.808,31\$, ostarela zemlja koja je kasno ušla u reforme) je u proces reforme penzionog sistema krenula 1998. godine, 2002. je donela novi zakon o PIO. Prema prezentaciji rukovodioca ekspertske grupe Vlade BiH za reformu sistema PIO, gospodina Sulejmana Gariba²¹, novi model PIO biće kao i u zemljama u okruženju - tri stuba osiguranja. U prvi stub bi u slučaju Bosne i Hercegovine ušle i „socijalne (državne) penzije za deo populacije – finansiranje iznosa do visine najniže penzije.“ Finansiranje ovih davanja je iz javnog budžeta. Dakle, radi se o meri koja se tek planira. Na.....

21 Prezentacija: „Strategija reforme penzijskog i invalidskog osiguranja u Federaciji BiH“, Sulejman Garib, rukovodilac ekspertne grupe Vlade BiH za reformu sistema PiO, Sarajevo, 2008

žalost, nemamo podatke o socijalnim transferima na nacionalnom nivou.

Hrvatska (BDP po glavi stanovnika 11.555,14\$, ostarela zemlja koja je rano ušla u reforme) je zemlja u kojoj je reforma penzionog sistema u toku, od 2002. godine aktiviran je drugi stub osiguranja. Nemaju SP, sistem finansijskih davanja sličan je onom koji nudi i Zakon o socijalnoj zaštiti u Srbiji, ima „pomoć za uzdržavanje“, pandan MOP-u, i pri navođenju specifičnih ciljnih grupa kojima je namenjen navodi starije. Visina pomoći je 500²² kuna (cc 68.5 EUR) za pojedinca, utvrđuje se kao razlika između iznosa sredstava za izdržavanje utvrđenog prema osnovici (koju određuje Vlada Hrvatske) i iznosa prosečnog mesečnog prihoda samca ili porodice ostvarenog u tri meseca pre podnošenja zahteva. U prihode se ne uračunavaju druga socijalna davanja. Pravo na „pomoć za uzdržavanje“ nema samac ili član porodice koji može sam sebe izdržavati, koji ne želi tražiti izdržavanje od osobe koja ga je po zakonu ili ugovoru dužna izdržavati i koji može osigurati izdržavanje po drugoj osnovi (od prodaje ili davanja u zakup imovine, ako odbije ponuđeno zaposlenje). Pomoć se daje u novcu ili u naturi, a i u obliku zajma ako osoba ima nekretninu ili drugu imovinu (tada se na nju stavlja hipoteka) ili pravo koje trenutno ne može realizovati. Tokom 2007. godine, Hrvatska je za ovaj transfer izdvajala 0,24% BDP²³. Slično kao i u Srbiji, postoji niz proširenih prava koja su nadležnost lokalnog nivoa i reguliše ih svaka lokalna samouprava u skladu sa potrebama i mogućnostima. Kao i „pomoć za uzdržavanje“ posredno su namenjena i starijim ljudima (jednokratna pomoć, pomoć u pokrivanju troškova stanovanja). Neke opštine, poput Splita, daju poseban dodatak vrlo siromašnim penzionerima kao i besplatan prevoz. Same lokalne samouprave definišu cenzuse i visinu davanja u skladu sa svojim mogućnostima.

.....
22 Radi poređenja, najniža penzija za osobu sa 15 godina staža je 786,29 Kn

23 Babić Zdenko, „Uloga socijalne pomoći u smanjivanju siromaštva u Hrvatskoj“, Ekonomski institut Zagreb, 2007

Iz opisa novih 10 EU zemalja može se videti da 5 od 10 zemalja (Bugarska, Slovenija, Estonija, Litvanija i Letonija) imaju socijalne penzije i da 2 zemlje (Bugarska i Mađarska) imaju finansijske mere iz sistema socijalne zaštite dobno veoma osetljive. Možemo govoriti o rasponu u korišćenju mera među zemljama počev od onih koji koriste SP i specifične mere socijalne pomoći (Bugarska) zatim onih koji koriste SP i opšte mere socijalne pomoći sa manje ili više osetljivosti za starije kao ranjivu grupu (Estonija, Litvanija, Letonija, Slovenija) preko onih koji nemaju SP i koriste specifične mere finansijske podrške za starije (Mađarska) do onih koji nemaju SP i koriste nespecifične mere za smanjenje siromaštva opšte populacije (Češka, Poljska, Rumunija).

Sve nove EU zemlje su "stare i rano su ušle u reforme". Ove zemlje su zbog posledica starenja krenule na vreme i u reforme penzionog sistema i do danas su uglavnom implementirale drugi stub penzionog osiguranja (izuzevši Češku). Minimalan broj godina radnog staža za sticanje penzije je u Letoniji, Slovačkoj i Rumuniji 10 godina, Bugarskoj, Češkoj, Estoniji, Litvaniji i Sloveniji 15 godina, u Poljskoj 20, Mađarska od 2009. godine podiže na 20 godina, Rumunija na 15 godina minimalnog staža za doprinosnu penziju. Zemlje su i različitog stepena razvijenosti - raspon BDP po glavi stanovnika od 5.186\$ do 22.932\$. Za garantovani minimum izdvajaju između 0,05% BDP godišnje (Letonija) i skoro 0,5% (Slovačka, Češka, Slovenija). Sa 0,11% 2006. godine i 0,12% 2007. godine Srbija spada u zemlje sa najmanjim izdvajanjima, duplo manje od Hrvatske (0,24%).

Sve ove države davanja za SP vrše sa centralnog nivoa. Slično je i sa socijalnom pomoći (sem Mađarske i Poljske koje planiraju decentralizaciju od 2009. godine).

U skladu sa svetskim trendovima, i kod opisanih zemalja su socijalne penzije namenjene nešto starijoj uzrasnoj kategoriji u odnosu na starosni minimum za doprinosnu penziju, ali ne preko 70 godina. U Srbiji je očekivana starost pri rođenju za muskarce iznosila 70,6 godina a za žene 75,9.²⁴ godina u 2006.

.....
24 Republički zavod za statistiku, 2006

godini, što je važan podatak prilikom kreiranja politike finansijskog transfera namenjenog starijim ljudima.

Kod zemalja koje imaju i SP i socijalnu finansijsku pomoć, pomoć je manja (izuzev Slovenije), što se može objasniti time da su socijalna finansijska davanja mahom namenjena porodici ili pojedincu „u potrebi“, privremena i treba da stimulišu primaoca da izađe iz te vrste pomoći dok je SP trajna mera finansijske podrške.

Interesantno je da su Estonija, Letonija, Litvanija i Slovačka imale institut socijalnih penzija koji je trebalo da pokriva sve starije bez penzije. Slovačka je SP potpuno ukinula 2003. godine, dok su navedene zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza vršile transformacije SP u skladu sa svojim prilikama što nam ukazuje da se radi o socijalnoj politici koja ima dinamiku, može da se menja i prilagođava. Tako su davanjima koja se u Estoniji, Litvaniji i Latviji više ne nazivaju SP, ali su ostala u penzionom sistemu, pokrivene i neke druge ranjive kategorije stanovništva, ne samo stariji.

Mađarska nema SP, ali specifična mera koju koristi u oblasti socijalnih finansijskih transfera u mnogome liči na kriterijume koje za socijalne penzije imaju starije zemlje EU. Pravi dve starosne granice što je značajno uvažavanje veoma ranjivih najstarijih osoba i razliku između samačkih i dvočlanih staračkih domaćinstava. Na primer, socijalne penzije u Portugalu pokrivaju sve osobe koje ne ispunjavaju uslove za doprinosnu penziju, i sa prihodom koji je manji od 30% od nacionalne minimalne plate za osobu u samačkom domaćinstvu, ili manje od 50% za bračni par. Povrh toga, postoji dodatak solidarnosti za osobe starije od 80 godina. Dakle, sličnost kriterijuma je očigledna, iako se radi o dve različite mere.

Poređenjem rešenja u ovih nekoliko država može se videti da su rešenja različita i da se države nisu libile da ih menjaju u skladu sa promenama konteksta. Ono što je upadljivo jeste da, kada analiziramo karakteristike pojedinih rešenja, ne možemo jasno povući granicu između targetiranih oblika SP i nekih socijalnih finansijskih davanja. Socijalne penzije u nekim zemljama (npr. države bivšeg Sovjetskog Saveza) predstavljaju praktično meru koja nije usmerena isključivo na starije, socijalne pomoći

u npr. Mađarskoj ili Bugarskoj namenjene starijima po svojim kriterijumima veoma liče na targetirane SP u zemljama Zapadne Evrope.

Bosna i Hercegovina i Hrvatska nemaju aktuelan institut socijalne penzije. Posmatrajući set osnovnih i proširenih prava iz socijalne zaštite u Hrvatskoj, možemo uvideti veliku sličnost sa aktuelnim sistemom u Srbiji. Svakako, vredi naglasiti da Hrvatska obezbeđuje i dodatnu finansijsku podršku veoma siromašnim penzionerima koju neke lokalne samouprave uvode kao kontinuiranu finansijsku podršku siromašnim starijima.

Socijalne penzije/finansijski transferi za stare u analiziranim zemljama

Tabela 1: Socijalne penzije i materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu u 10 novih EU zemalja i nekim bivšim jugoslavenskim zemljama

No	Zemlja	*GDP per capita \$, 2007	starosna gr. za penzionisanje M/Z**	Godine za SP M/Z**	minimum staža za pen**	**Socijalna penzija /SP	visina SP \$, 2007**	Minimalni garantovani minimum - Minimum income guarantee program	kriterijum	visina pojedinac/jednočla no dom. 2007***	visina dvočlano dom. 2007***	% BDP za minimalni garantovani minimum 2004****
ostarele zemlje koje su rano usle u reforme												
1	Bugarska	5,186.43	63/59.5	70	15	Targetirana SP	65\$	materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu, starosno osetljivo	prihodi i imovina (brojni zahtevi)	>75g- 46 Eur		
2	Estonija	15,569.00	63/60	65/60	15	Targetirana SP	157\$	materijalna državna pomoc za ranije kategorije	prihodi	64 Eur	115 Eur	0.17
3	Letonija	11,907.87	62	5 g +	10	Targetirana SP	90-100 \$,	materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i "ostali resursi"	39 Eur	78 Eur	0.05
4	Litvanija	11,514.65	62.5 / 60		15	Targetirana SP	120\$	materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i imovina	74 Eur/108\$	148 Eur	0.11
5	Slovenija****	22,932.69		65		Targetirana SP	158 Eur (2006)/ 232.35\$	materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i imovina	212 Eur	361.08 Eur	0.48
6	Madjarska	13,744.91	62/61	72	15/ ka 20			posebno materijalno obezbeđenje za starije	prihodi	142\$ u 2006		
7	Poljska	11,072.50	65/60		20/25			materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i imovina	132 Eur/194\$	229 Eur	0.19
8	Češka	16,956.41	63/59-63		15			materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi	119 Eur/174 \$	218 Eur	0.46
9	Rumunija	7,697.21	63/58 ka		10 /ka 15		WB predložila uvođenje SP	materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihod	28 Eur /41\$	51 Eur	
10	Slovačka	13,857.47	ka 62/62		10			materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi	153 Eur/225\$	260 Eur	0.48
11	Hrvatska	11,555.14	65/60		15			materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i imovina	68.5 Eur	116.45 Eur	0.24****
ostarele zemlje koje su kasno usle u reforme												
12	Bosna i Hercegovina	3,808.81			15	planira se kao deo prvog stuba		nema dostupnih podataka na nacionalnom nivou				
13	Srbija	5,387.40	ka 65/60		15			materijalno obezbeđenje porodici i pojedincu	prihodi i imovina	62 Eur	80 Eur	0.11 (2006)

*IMF, WEDB, Oct 2008; **Social Security on line, ISSa, 2008; ***MISSOC, 2008; ****"Kvalitetna starost", Joze Ramovš, 2003; *****WB, Social assistance in Central Europe and the B. S, 2007; *****Uj. soc. p. u smanj. siromastva u Hrvatskoj, Babić, 2007;

5.3 MINIMUM FINANSIJSKE SIGURNOSTI STARIJH U SRBIJI

Broj stanovnika starijih od 65 godina u Srbiji, prema popisu iz 2002 je 1. 240 505 ljudi, što je 17.4% od ukupnog broja stanovnika. Oko 385.000 starijih od 65 godina ne prima nikakvu penziju, što je oko 30% ukupne populacije starijih. Oko 253.000 penzionera²⁵ prima minimalne penzije a među njima je oko 30.000 onih čije su penzije niže od 6.500 dinara, tj. 80 EUR (oktobar 2007. godine)

Srbija pripada ostarelim zemljama koje su kasno ušle u reforme, BDP joj je 5.387,4\$ i nema institut socijalnih penzija. Kao i mnoge navedene zemlje iz regiona ima meru usmerenu na smanjenje siromaštva ukupne populacije u vidu garantovanog minimuma, usmerenu prevashodno na porodicu. Ta mera se zove Materijalno obezbeđenje porodice (MOP) i regulisana je Zakonom o socijalnoj zaštiti i socijalnoj sigurnosti građana. Starija lica kao ciljna grupa navedena su u čl. 14. pomenutog zakona gde se žene starije od 60 i muškarci stariji od 65 godina mogu tretirati kao radno nesposobni pa samim tim kao kategorija kojoj je dostupan MOP. Materijalno obezbeđenje porodice, bazirano je na proveru prihoda i detaljnoj proveru imovine porodice. Pravo na MOP ima lice koje „osim stambenog prostora koji odgovara potrebama pojedinca, odnosno porodice i okućnice u površini do 0,5 hektara nema drugih nepokretnosti“. Današnji siromašni stariji uglavnom su sa sela i vlasnici su imovine (kuće i zemlje), čija je realna vrednost najčešće veoma niska i disproporcionalna sa veličinom imovine koja često prelazi imovinski cenzus definisan za MOP. Visina primanja za jednočlano domaćinstvo tokom 2008. godine, kretala se oko 4.900 dinara²⁶ (60 EUR) a za dvočlano oko 6.500 dinara (80 EUR). Kod porodica radno sposobnih korisnika MOP-a, tokom godine moguće je koristiti pomoć 9 od 12 meseci. Porodice sa više radno nesposobnih nego radno sposobnih imaju kontinuitet u primanju. Kao privremena mera MOP i ima ulogu i zadatak da podstiče korisnika da iz korišćenja ove mere izađe.

.....
25 Jurij Bajec, Gorana Krstić, Ljiljana Pejin-Stokić, Goran Penev, „Socijalna zaštita i socijalna uključenost u Srbiji“, Beograd, 2008.

26 Najniža penzija u Srbiji u septembru 2008 bila je 7112,00 dinara

Materijalno obezbeđenje porodice je kao mehanizam i po obuhvatu i po visini davanja mali program. Za garantovani minimum analizirane zemlje u okruženju izdvajaju između 0,05% BDP godišnje (Letonija) i skoro 0,5% (Slovačka, Češka, Slovenija). Sa 0,11% 2006. godine i 0,12% 2007. godine Srbija spada u zemlje sa najmanjim izdvajanjima, duplo manjim od Hrvatske (0,24%).

Udeo stanovnika u programima garantovanog minimalnog dohotka kreće se u 10 novih EU zemalja između 2% i 5%. Sa udelom od oko 2% stanovnika (131.500 osoba) i oko 1% domaćinstava (50.800) Srbija je po ovom pokazatelju na donjoj granici navedene lestvice. Kada govorimo specifično o starijim osobama, MOP je 2007. godine obuhvatio 11.020 lica starijih od 65 godina koja su u siromaštvu, što je manje od 1% stanovništva starijeg od 65 godina, i manje od 10% od 120.000 starijih koji žive ispod granice siromaštva, koliko navodi Drugi izveštaj o implementaciji SSS. Dalje, posmatrano unutar starosne strukture korisnika MOP-a, udeo starijih od 65 godina je svega oko 9% i svake godine (od 2001) se smanjuje. Dokument „Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima“²⁷ prilikom analize starosne strukture korisnika MOP-a prepoznaje mali udeo starijih od 65 godina i kaže: „Poređenje sa profilom siromaštva po starosti svakako otvara pitanje adekvatnosti zaštite starijih lica, čije je siromaštvo značajno iznad proseka a udeo u ukupnom broju siromašnih iznosi čak preko jedne četvrtine.“

U studiji „Socijalna zaštita i socijalna uključenost u Srbiji“²⁸ autori govore o posebnoj ranjivosti starijih bez primanja i kažu: „Ukupna pokrivenost sa PAYG je oko 70%, tj. oko 385.000 starijih od 65 godina ne prima nikakvu penziju. Oko 253.000 penzionera prima minimalne penzije (od toga njih 211.000 u Fondu zemljoradnika) od oko 100 EUR i samo oko 70 EUR u Fondu poljoprivrednika. Prema procenama, oko 130.000 zemljoradnika starijih od 65 godina nije pokriveno penzionom fondom zemljoradnika. Oko 230.000 poljoprivrednika koji inače primaju vrlo skromne penzije, izdržava još 190.000 starih u ruralnim područjima. To su, pre svega, dvočlana staračka domaćinstva za koja je potrebno naći povoljnija reše-

27 Gordana Matković i Boško Mijatović, „Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima“, Beograd, 2008,

28 Jurij Bajec, Gorana Krstić, Ljiljana Pejin-Stokić, Goran Penev, „Socijalna zaštita i socijalna uključenost u Srbiji“, Beograd, 2008.

nja u pogledu penzija. Zato ova grupa autora u preporukama čak naglašava: „Trebalo ozbiljno razmisliti o mogućnostima socijalnih penzija za oko 250.000 zemljoradnika starijih od 65 godina koji nisu uključeni u PAYG sistem, jer država i inače već sada pokriva preko 90% deficita penzionog fonda poljoprivrednika“.

Dalje, Srbija ima niz proširenih prava koja posredno omogućuju materijalnu podršku i starijima, kroz subvencije za plaćanje troškova stanovanja, jednokratne pomoći, a direktno kroz besplatan prevoz starijima od 65 godina u pojedinim gradovima i opštinama. Organizacije civilnog društva, koje se bave pitanjima starijih u Srbiji, registrovale su značajan porast broja i vrste usluga vaninstitucionalne zaštite za starije (naspram 58 opština 2006. godine²⁹, oko 100 opština krajem 2008. godine). Nažalost, nemamo uvid o broju opština sa navedenim subvencijama i uključenosti starijih u postojeće subvencije.

Na osnovu analize rezultata dobijenih kvantitativnim i kvalitativnim istraživanjem, analize relevantnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata, kao i analize postojećih programa finansijske podrške siromašnima u okruženju i Srbiji, više je nego jasno da je urgentno potrebno uvođenje posebne finansijske mere od strane države za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti siromašnih starijih ljudi. Stariji ljudi bez prihoda, koji su bez porodice a žive u siromaštvu, oni koji iako imaju porodicu ne mogu da se oslone na njenu podršku, kao i oni koji imaju nedovoljne sopstvene prihode da bi preživeli, moraju imati adekvatnu finansijsku podršku od države.

Ako se pozovemo i na kriterijume za donošenje odluka o potrebi za uvođenjem finansijskog transfera namenjenog starijima koji nudi grupa autora u „Diskusionom papiru o socijalnim penzijama“ Svetske Banke:

- Kakav je obim i uloga postojećeg sistema socijalne pomoći

.....
29 Satarić, Nadežda i Mirjana Rašević, „Vaninstitucionalna zaštita starijih ljudi u Srbiji – jaz između potreba i mogućnosti“, Amity, Beograd, 2007

- Koliki je stepen siromaštva starijih u odnosu na opštu populaciju
- Kakva je pokrivenost doprinosnom shemom, možemo zaključiti:

Zato što Srbija nema relevantnu socijalnu finansijsku pomoć za starije u postojećem sistemu socijalne zaštite, zato što je stopa siromaštva starijih sugrađana (9.6%³⁰) značajno veća od stope siromaštva opšte populacije (6.6%) a rizik ulaska u siromaštvo kod njih za 40% veći, zato što je pokrivenost starijih od 65 godina doprinosnim penzijama procenjena na oko 70%³¹ i opravdano se pretpostavlja da će kao posledica tranzicije i rata tokom 90-tih ova pokrivenost opasti u sledećem periodu, smatramo da je Srbiji više nego potreban poseban finansijski transfer namenjen starijima.

Da li će taj finansijski transfer biti deo penzionog sistema ili posebno socijalno-finansijsko davanje u okviru sistema socijalne zaštite, trebalo bi da procene relevantni donosioci odluka, u zavisnosti od socio-ekonomskog konteksta. U oba slučaja finansiranje je iz javnog budžeta države. Takođe, u oba finansijska transfera mogu se uspostavljati kriterijumi u skladu sa ostalim segmentima socijalne i ekonomske politike u Srbiji.

.....
30 Anketa o životnom standardu, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2007.

31 NGO Amity, 2008.

6. PREPORUKE

1. Vlada Republike Srbije i Ministarstvo rada i socijalne politike treba da uspostave **novi mehanizam/finansijski program, za ublažavanje i za izlazak starijih iz siromaštva**. Korisnici ovog programa treba da budu prvenstveno oni stariji ljudi koji sada koriste MOP. Zatim, oni stariji koji žive u samohranim staračkim domaćinstvima a nemaju lične prihode, prihode od zemlje, kao ni finansijsku podršku od srodnika, a žive ispod minimuma egzistencije. Na kraju, korisnici ove mere treba da budu i oni stariji koji imaju penzije ali one nisu dovoljne za obezbeđenje egzistencijalnog minimuma.

Sredstva za ovaj program obezbediti u budžetu Republike Srbije.

Finansijski cenzus programa za starije da bude viši od cenzusa za MOP, a niži od visine/ vrednosti minimalne penzije.

Imovinski cenzus za ostvarivanje ovog prava da bude fleksibilniji u odnosu na postojeći za MOP, imajući u vidu da su stariji tradicionalno vlasnici imovine čija je tržišna vrednost niska a oni su nesposobni za rad i ne mogu od nje da ostvaruju prihode.

Za ostvarivanje ove vrste pomoći pojednostaviti administrativnu proceduru u odnosu na onu koja se koristi za MOP.

Administriranje programa mogu da rade centri za socijalni rad ili lokalne samouprave.

Omogućiti da informacija o ovom programu pomoći dospe do svakog potencijalnog korisnika.

2. Ministarstvo zdravlja da obezbedi informisanost siromašnih starih ljudi o pravima koja imaju iz oblasti zdravstvene zaštite, počev od prava na zdravstveno osiguranje, pa do prava na usluge, kao i da krajnje pojednostavi procedure za korišćenje prava od strane najsiromašnijih starih.

Potrebno je obezbediti podjednaku dostupnost osnovne zdravstvene zaštite svim siromašnim starim ljudima.

Ministarstvo zdravlja da obezbedi razvoj službi za kućno lečenje pri svim domovima zdravlja, a gde to nije moguće da obezbedi funkcionisanje polivalentnih patronažnih službi na način da dobrobit od njih imaju i stari.

3. Lokalnim samoupravama, u budućem razvoju, prioritet treba da bude smanjenje i sprečavanje siromaštva. U okviru lokalnih akcionih planova za razvoj socijalne zaštite, neophodno je da formiraju baze podataka o siromašnim starim ljudima, kako bi mogli planirati potrebne akcije za ublažavanje njihovog siromaštva. Potrebno je da najsiromašnijim starima, u znatno većoj meri, obezbede različite vrste olakšica kao što su besplatno korišćenje gradskog i međugradskog prevoza, obezbeđenje energenata za zagrevanje stana, poreske i druge olakšice.

Razvoj mreže servisa i usluga za pomoć starima treba da im bude jedan od prioriteta, sa posebnim naglaskom na stare u ruralnim sredinama.

4. Populaciona edukacija – Širenje znanja o zdravstvenim, psihološkim i socijalnim aspektima starenja i starosti u cilju promene stereotipa, predrasuda i nerazumevanja trećeg i četvrtog životnog doba, podrške intergeneracijske i intrageneracijske solidarnosti i transfera, i razvoja lične odgovornosti za život u starosti. U ovaj proces koji treba da bude dugotrajan i sistematičan, neophodno je uključiti sve poznate formalne i neformalne kanale.

5. Promocija zdravog načina života i individualnog ponašanja, uključujući i starost, treba da bude jedna od redovnih aktivnosti, ne samo Ministarstva zdravlja i zdravstvenih ustanova, već i obrazovnog sistema, ustanova socijalne zaštite, lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva i medija.

6. Doživotno obrazovanje – Koncept doživotnog obrazovanja prihvaćen je kod nas u Nacionalnoj strategiji o starenju, gde su jasno utvrđene aktivnosti, nosioci aktivnosti i rokovi.

Kako je i ovo naše Istraživanje potvrdilo da su najsiromašniji upravo i najneobrazovaniji, mi podsećamo nadležne iz resornih ministarstava, ustanova, organizacije civilnog društva i medije na značaj podsticanja doživotnog obrazovanja kao snažnog faktora prevencije siromaštva.

Literatura:

1. "Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana", Službeni glasnik RS 36/91-1337, 1991
2. "Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima", Centar za liberalno demokratske studije Beograd, 2008
3. Penev, Goran "Projekcije stanovništva Srbije", Pregled, broj 3, 2007
4. „Studija o životnom standardu 2002-2007“, Republički zavod za statistiku Srbije Beograd, 2007
5. Satarić, Nadežda i Mirjana Rašević, „Vaninstitucionalna zaštita starijih ljudi u Srbiji – jaz između potreba i mogućnosti“ , Amity, Beograd, 2007
6. Jože Ramoviš, „Kvalitetna starost“ Institut Anona Trstenjaka i Akademije znanosti i umetnosti, Ljubljana 2003. strana 283 do 292.
7. „Iz crvenog u sedo“, Svetska banka, Vašington, 2007
8. Pension watch, web site, Help the Aged International
9. Procena za 2007, IMF, World Economic Outlook Database, October 2008
10. ISSA podaci o penzijama, MISSOC za podatke o socijalnim finansijskim davanjima, podaci iz prezentacije i sastanaka održanih u Beogradu u februaru 2008, Asghar Zaidi, savetnik u OECD, saradnik Help Age International
11. „Social Assistance in Central Europe and Baltic states“, Svetska banka, Vašington, 2007
12. Podaci iz prezentacije i sastanaka održanih u Beogradu u februaru 2008, Asghar Zaidi, savetnik u OECD, saradnik Help the Aged International

13. Prezentacija: „Strategija reforme penzijskog i invalidskog osiguranja u Federaciji BiH“, Sulejman Garib, rukovodilac ekspertne grupe Vlade BiH za reformu sistema PiO, Sarajevo, 2008
14. Babić Zdenko, „Uloga socijalne pomoći u smanjivanju siromaštva u Hrvatskoj“, Ekonomski institut Zagreb, 2007
15. Gordana Matković i Boško Mijatović, „Analiza uticaja državne finansijske podrške siromašnima“, Beograd, 2008,
16. Jurij Bajec, Gorana Krstić, Ljiljana Pejin-Stokić, Goran Penev, „Socijalna zaštita i socijalna uključenost u Srbiji“, Beograd, 2008.
17. „Anketa o životnom standardu“, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2007
18. Robert Palacios, Oleksiy Sluchynsky, „Social Pensions Part I: Their Role in the Overall Pension System“ Svetska Banka, Vašington, 2006

SADRŽAJ

1. Uvod	19
2. Ko su siromašni stariji ljudi u Srbiji	23
2.1. Metodologija istraživanja	23
2.2. Zdravstveno stanje	27
2.3. Sposobnost svakodnevnog funkcionisanja	31
2.4. Porodica	35
2.5. Način života	37
2.6. Karakteristike domaćinstva	40
2.7. Finansijska pomoć	45
2.8. O socijalnim davanjima	49
2.9. Prilog: Upitnik za anketiranje starijih siromašnih osoba	55
2.10. Prilog: Izbor najvažnijih tabela vezanih za obradu podataka iz Upitnika	62
3. Siromašni stariji ljudi o sebi	85
3.1. Kako danas izgleda život siromašnih starijih ljudi?	87
3.2. Šta su radili i od čega su živeli u mladosti?	95
3.3. Da li im pomažu srodnici i kako?	98
3.4. Koju pomoć dobijaju od društva i države?	102
3.5. Kako bi potrošili 50.000 dinara?	107
4. Međunarodna i nacionalna dokumenta kao okvir za akciju	111
5. Iskustva iz zemalja u okruženju i iz Srbije	116
5.1. O socijalnim penzijama	117
5.2. Analiza iskustava deset novih EU zemalja, Bosne i Hercegovine i Hrvatske	120
5.3. Minimum finansijske sigurnosti za starije u Srbiji	132
6. Preporuke	137
Literatura	140

“Ova publikacija je nastala u okviru Projekta “Jačanje uloge civilnog društva u kreiranju politika i praksi za smanjenje siromaštva”, koji realizuje Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) Srbija, uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stano- vište UNDP Srbije niti Evropske unije”

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364 . 4 - 053 . 9 (497.11)
364 . 662 - 053 . 9 (497.11)
364 . 652 . 2 (497.11)

САТАРИЋ, Надежда, 1953 -

Oni ne mogu da čekaju : studija o siromašnim starim licima u Srbiji / Nadežda Satarić, Mirjana Rašević, Sanja Miloradović. – Beograd : Udruženje građana “Snaga prijateljstva” – Amity, 2009 (Beograd : Inpress). - 141 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500. – Bibliografija : str. 140-141. - Summary.

ISBN 978-86-909805-4-3

1. Рашевић, Мирјана, 1955 - [аутор] 2. Милорадовић, Сања, 1967 - [аутор]
а) Социјална сигурност - Стари људи - Србија б) Стари људи - Заштита - Србија
с) Сиромаштво - Србија
COBISS. SR -ID 157906956

„...*Studija „Oni nemogu da čekaju“* predstavlja izuzetno značajnu publikaciju o siromaštvu starijih u Srbiji. Polazeći od projektovanih ciljeva, rezultata empirijskog istraživanja i tematskog okvira sadržaja, knjiga nudi niz novih saznanja o starosti i siromaštvu, zdravstvenim problemima, oblicima i efektima programa pomoći i podrške starima. Kritički stavovi autorki i svestrana analiza kompleksa pitanja obezbeđenja sigurne starosti, temelji se na izučavanju uzroka, obima i posledica siromaštva i strategijskim pravcima rešavanja problema. Sva-kodnevica života starih predstavljena je u vidu neveselih priča o usamljenosti, bolestima, i životu u bedi i siromaštvu. Rešenje problema sadržano je u konkretnim preporukama koje se temelje na međunarodnim standardima, primerima dobre prakse u zemljama u okruženju i potrebi uvođenja novog mehanizma finansijske podrške starima u Srbiji...”

Prof. dr **Drenka Vuković**, redovni profesor,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

„...*Nacionalna strategija o starenju* u velikom broju predloženih pravaca delovanja, mera i preporuka za akcije tretira probleme siromaštva starijih a posebno onih starijih osoba koje nemaju svojih ličnih prihoda, ili su ti prihodi izuzetno niski, ispod linije siromaštva. Čitav niz aktivnosti ispitivanja uslova i mogućnosti za socijalne penzije, iako usvojen od Vlade RS i strateški osmišljen, jednostavno nije izvodljiv bez detaljno naučno i egzaktno proučenog fenomena koji će pružiti pouzdane odgovore na sva važnija pitanja. *Studija „Oni ne mogu da čekaju“* upravo poseduje sve karakteristike koje je kvalifikuju kao relevantan dokument i čvrstu osnovu za zaključivanje i akciju u borbi protiv siromaštva starijih ljudi u Srbiji...”

dr **Lidija Kozarčanin**
Republički zavod za socijalnu zaštitu